

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

STUDIA RUTHENICA

STUDIA RUTHENICA

29

ЗБОРНИК РАДОВА
ЗБОРНІК РОБОТОХ

НОВИ САД, 2023

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

STUDIA RUTHENICA

STUDIA RUTHENICA

29

(42)

ЗБОРНИК РАДОВА
ЗБОРНИК РОБОТОХ

НОВИ САД, 2023

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
САДРЖАЈ
**ЗБОРНИК РАДОВА „STUDIA RUTHENICA” БРОЈ 29 (42)
2023**
53 ГОДИНЕ ОД ОСНИВАЊА ДРУШТВА (1970–2023)

Предговор	8
Уводне слово	8
Preface	8

I
**Јубилеји русинских граматика
100 година Граматике др Габријела Костелника
20 година Граматике др Јулијана Рамача**

Блажена Хома Цветковић, <i>Стогодишњица прве русинске Граматике: Костелник темељ будућим генерацијама</i>	11
Др Александер Д. Дуличенко, <i>Габриел Костелник и његова „Граматика бачко-русинског говора“</i>	15
Др Михајло Фејса, <i>100 година прве русинске Граматике</i>	23
Др Јулијан Рамач, <i>Речник лексике Габриела Костелника</i>	29
Мр Гелена Медеси, <i>Два јубилеја наше науке о писању, 100 година Граматике бачко-русинског говора др Габра Костелника и 20 година Граматике русинског језика др Јулијана Рамача</i>	36
Др Оксана Тимко Ђитко, <i>Прилози у граматикама русинског језика</i>	45
Мр Анамарија Рамач Фурман, <i>Граматика бачко-русинског говора Хавријила Костелника као темељ русинског књижевног језика</i>	53
Др Јован Јерковић, <i>Граматика русинског језика др Јулијана Рамача, 2002</i>	62
Владимир Бесермињи, <i>Граматика русинског језика др Јулијана Рамача, 2002</i>	65

II
Русински језик и књижевност

Др Јулијан Рамач, <i>Употреба везника ЖЕ под утицајем српског језика</i>	71
Др Михајло Фејса, <i>ИСО-код – нови период развоја русинског језика</i>	75
Мр Славомир Олејар, <i>Ужад – приповетка</i>	77
Терезија Кубањијова, <i>Из прошлости Крстура, а у Словачкој</i>	83
Иван Љикар, <i>Срце на црвеном стољњаку Љубице Сегеди Фалц</i>	86
Ирина Харди Ковачевић, <i>Озбиљно деци, успешних пет година</i>	89
Хавријил Колесар, <i>Русински језик на Википедији</i>	92

III

Годишњице и памћења

Олена Папуга, <i>120 година предшколског васпитања и образовања у Руском Крстуру (1902–2022)</i>	97
Др Михајло Љикар, <i>Овако памтим Јашу Бакова</i>	105
Владимир Бесермињи, <i>Микола М. Кочиш „Крочаї“</i> (Кораци, 1963)	111

IV

Новија издања, рецензије, прикази и пројекти

Иван Љикар, <i>Нови темељ русинског језика: др Михајло Фејса и мр Хелена Међеши: Правопис русинског језика са правописним речником, 2021</i>	117
Др Михајло Љикар, <i>Отворена врата у свет: др Михајло Фејса, мр Марина Шлемендер и мр Славици Чељовски, Енглеско русински речник, 2022</i>	120
Љубомир Међеши, <i>Од путелка до калдрме и даље: образовање на русинском језику Ирина Папуга, „Русинска гимназија“, 2022</i>	123
Љупка Малацко, <i>Образовање на матерњем језику, Ирина Папуга „Русинска гимназија“, 2022</i>	127
Хавријил Колесар, <i>„Русинска гимназија“ са аспекта двојезичности, 2000</i>	128
Јелена Перковић, <i>Двоструки трагови русинске културе и међу гркокатолицима</i>	130
Ирина Папуга, <i>Зборник радова Studia Ruthenica 28, 2022</i>	134

V

Сећања

Мирон Кањух (1943–2022)	139
Славко Нађ (1966–2023)	140

VI

Хроника Друштва за русински, језик, књижевност и културу

Активности Друштва за русински језик, књижевност и културу у 2022–2023. год.	145
Нови чланови Друштва 2023	154
Издавање „Studia Ruthenica“ 29 за 2023. годину подржали	154

ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ
З М И С Т
**ЗБОРНІК РОБОТОХ „STUDIA RUTHENICA” ЧИСЛО 29 (42)
2023**
53 РОКИ ОД СНОВАННЯ ДРУЖТВА (1970–2023)

Предговор	8
Уводне слово	8
Preface	8

I
**Ювилеї руских граматикох
100 роки Граматики др Гавриїла Костельника
20 роки Граматики др Юліяна Рамача**

Блажена Хома Цветкович, <i>Сторочніца першей рускей Граматики, Костельник фундамент будуцим генераційом</i>	11
Др Александер Д. Дуличенко, <i>Гавриїл Костельник и його „ГраMATика бачвансько- рускей бешеди“</i>	15
Др Михайло Фейса, <i>100 роки першей рускей Граматики</i>	23
Др Юліян Рамач, <i>Словнік лексики Гавриїла Костельника</i>	29
Мр Гелена Медеши, <i>Два ювилеї нашеї науки о писаню, 100 роки Граматики бачвансько-рускей бешеди др Габра Костельника и 20 роки Граматики руского языка др Юліяна Рамача</i>	36
Др Оксана Тимко Дітко, <i>Присловніки у руских граматикох</i>	45
Мр Анамариа Рамач Фурман, <i>ГраMATика бачванско-рускей бешеди Гавриїла Костельника як фундамент руского литературного языка</i>	53
Др Йован Єркович, <i>ГраMATика руского языка др Юліяна Рамача, 2002</i>	62
Владимир Бесермині, <i>ГраMATика руского языка др Юліяна Рамача, 2002</i>	65

II
Руски язык и литература

Др Юліян Рамач, <i>Хаснованє злучніка ЖЕ под уплівом сербского языка</i>	71
Др Михайло Фейса, <i>ИСО-код – нови период розвою руского языка</i>	75
Мр Славомир Оляяр, <i>Порвисла – приповедка</i>	77
Терезия Кубанійова, <i>З прешлосци Керестура, а у Словацкей</i>	83
Иван Лікар, <i>Шерцо на червеним партку Любки Сегеди Фалц</i>	86
Ирина Гарди Ковачевич, <i>Озбыльно дзецом, успишни пейц роки</i>	89
Гавриїл Колесар, <i>Руски язык на Википедії</i>	92

III

Рочніци и паметаня

Олена Папуга, <i>120 роки предшколского вихованя и образованя у Руским Керестуре (1902–2022)</i>	97
Др Михайло Лікар, <i>Так паметам Яшу Бакова</i>	105
Владимир Бесермині, <i>Микола М. Кочиши „Крочай“ (1963)</i>	111

IV

Новши виданя, рецензії, прикази и проєкти

Иван Лікар, <i>Нови фундамент руского языка: др Михайло Фейса и мр Гелена Медєши: Правопис руского языка з правописним словніком, 2021</i>	117
Др Михайло Лікар, <i>Отворени дзвери до швета: др Михайла Фейса, мр Марина Шлемендер и мр Славица Чельовски: Английско-руски словнік, 2022</i>	120
Любомир Медєши, <i>Од дражки по калдерму и далей: Образованє по руски, Ирина Папуга „Руска гимназия“, 2022</i>	123
Люпка Малацко, <i>Образованє на мацеринским языку, Ирина Папуга „Руска гимназия“, 2022</i>	127
Гавриїл Колесар, <i>„Руска гимназия“ зоз аспекту двоязичносци, 2000</i>	128
Єлена Перкович, <i>Двойністи шлїди рускей култури и медзи грекокатоликама</i>	130
Ирина Папуга, <i>Зборнік роботох Studia Ruthenica 28, 2022</i>	135

V

Здогадованя

Мирон Канюх (1943–2022)	139
Славко Надь (1966–2023)	140

VI

Хронїка Дружтва за руски, язык, литературу и культуру

Активносци Дружтва за руски язык, литературу и культуру у 2022–2023. року ...	145
Нови члени Дружтва 2023	154
Видаванє „Studia Ruthenica“ 29 за 2023. рок потримали	154

ПРЕДГОВОР

Друштво за русински језик, књижевност и културу (основано 1970. године у Новом Саду) издаје свој гласник од 1975. године. Гласник је до 1987. године носио назив *Творчосц* (*Стваралаштво*), а од 1988. године излази под називом *Studia Ruthenica*. Објављено је 13 бројева часописа *Творчосц* и 28 бројева часописа *Studia Ruthenica* (укупно 41 гласник). Од трећег броја, *Studia Ruthenica* излази као зборник радова.

У 29. броју часописа *Studia Ruthenica* (42. гласнику) се објављују прилози о јубилејима русинских граматика, русинском језику и књижевности, годишњацама, новијим издањима (рецензије, прикази и пројекти) и хроника Друштва.

Уредништво

УВОДНЕ СЛОВО

Друштво за руски јазик, литературу и културу (основане 1970. року у Новим Садзе) издава свој глашник од 1975. року. Глашник по 1987. рок мал назву *Творчосц*, а од 1988. року виходзи як *Studia Ruthenica*. Објавени 13 числа *Творчосци* и 28 *Studia Ruthenica* (ведно 41 глашник). Од трецого числа *Studia Ruthenica* виходзи як зборник роботох.

У 29. числу *Studia Ruthenica* (42. глашнику) ше обявює прилоги о ювильейох руских граматикох, руским језику и литератури, рочніцох, новших виданьох (рецензиї, прикази и проєкти) и хроніка Дружтва.

Редакция

PREFACE

Society for Ruthenian Language, Literature and Culture (founded in 1970 in Novi Sad) has been publishing its newsletter since 1975. Until 1987, the newsletter was called *Tvorčosc* (Creativity), and since 1988 it has been published as a journal under the name *Studia Ruthenica*. All 13 issues of *Tvorčosc* newsletter, and 28 journals of *Studia Ruthenica* (41 issues in total) were published. From the third issue, the journal *Studia Ruthenica* is published as a collection of papers.

In the first part of the 29th issue of the journal *Studia Ruthenica* (42nd from total issues), contributions are published relevant to the anniversaries of Ruthenian grammar, Ruthenian language and literature, other anniversaries, recent editions (reviews, presentations and projects) and the Society's chronicle.

Editorial Board

I

ЮВИЛЕЇ РУСКИХ ГРАМАТИКОХ

Блажена Хома Цветкович

СТОРОЧНИЦА ПЕРШЕЙ РУСКЕЙ ГРАМАТИКИ КОСТЕЛЬНИКОВ ФУНДАМЕНТ БУДУЩИМ ГЕНЕРАЦИЙОМ

Абстракт: Стандардизовани руски язык настал кед вишла перша руска граматики. О тим як вона настала, яку драгу прешла, о препискох, двоєных, та и свидомосци ей автора Гавриїла Костельника о тим же цо ище треба у руским языку розришиц, мож пречитац у тей роботы. Зоз Граматику почал и розвой литературного языка. Граматики значна по тим же ше ей автор опредзелел за принцип *пиши так як бешедуєши* и закладал ше за чуванє руского языка од цудзих словох.

Ключни слова: бачваньско-руська бешеда, руска граматики, лингвистични норми, народни язык, литературни язык, пожички

Руснаци маю чещц того року означиц рочницю виходзєня єдней барз значней публикации, першей публикации зоз нормами, правилами руского языка. Написал ю Гавриїл Костельник под назву „Граматики бачваньско-рускей бешеди”, а видрукована є давного 1923. року. То историйна хвилька за Руснацох. И можеме ше прето цєшиц, бо єст народносци хтори ані нєшка не маю свой кодификовани язык.

Можебуц велїм непознате же перши наслов тей кнїжки бул „Граматики бачваньско-рускей языка”, медзитим, Костельник чувствовал же би слово *язык* у наслове оддалєло граматику од украинского литературного языка, та место слова *язык* положєл *бешеда*.

Як спомнєте, кнїжка вишла 1923. року у Сримских Карловцох, у виданю РНПД, значи точно пред 100 роками, на 108 бокох. Тота нєвєлька кнїжка ма шейсц часци. Перша часц ше вола *О писаню и вигваряню* и у нєй описана графия и фонетика; друга часц ма назву *О значєню и творєню словох* у хторей описани слова, їх значєня и способи творєня словох, а трєца часц описує прєменлїви файти словох, морфология и вола ше *Одменка словох*. Штвєрта часц пошвєцєна нєпрєменлївим файтом словох под назву *О словох без одменки*, а пията часц под назву *Складаня* то синтакса простого и зложеного вирєчєня. Шєста часц ше одноши на правописни правила и вола ше *Писовня*. На концу, на 107. боку, написана церковна азбука, а на 108. боку *Титли, або знаки за скрацєнє словох*.

Свидомосц же би ше писало на власним языку при Костельникови ше зявєла ище под час гимназийских рокох. Вон пише у писме В. Гнатюкови 1904. року же тота хвилька була кед учєл у гимназии поетику и кед му пришла дзєка за шпиваньом по руски, т.є. на мацеринским языку. Далєй пише у истим писме же му ше велї видрижньовали же шпива „з языком цоцєковим”, алє и толкує же „кєд би ше нашло хтори би нападал на писаньє нє лєм шпиванкох алє и наш язык, я приставам з помоцу Бога Вишнього обрану за себе, и готови сом зос пирком у роки обранїц нужну потребу нашого языка”.

Гоч тота кнїжка написана ище пред 1923. роком, вона могла буц видата аж кєд ше формовало перше руске дружтво. Кєд ю писал, Костельник толкує у його

Першим словом, же не мог тоту Граматику написац так кратко, як ше обычно пишу граматики, призначени за народни школи и мал на розуме даскельо ствари. Цитат зоз його Першого слова:

1. „ГраMATика диялекту хтори так далско од кнїжковой бешеди, як наша бачваньско-руска бешеда муши буц ширше написана уж прето же би ше могло розпознац, дзе заправо спада тот диялект? Яки у ньому цудзи елементи? и одкаль вони походза?

2. По моєй думи тота граMATика мушела буц так написана, же би отворела драгу до кнїжкового руско-українського языка, як тиж до сербского чито горватского языка; а прето тота граMATика муши и глїбше и ширше бешеду розпатрац.” Далєй вон толкує же ест вельо койчого цо написане за учительох, а не за ученїкох, але же тото цо написане за учительох „учитель льегоко годзен преповесц ученїком з висших класох – при добрей нагоди и ньераз у иньшей фурми, як воно ту у кнїжки виповедзено”, пише на 3. боку ГраMATики.

Принцип хтори Костельник хасновал „пиш як бешедуєш” (по гласу як ше вигваря) не запровадзел дошлїдно, толкуюци же „За правопис сом бул у велькей нужди, та як видзице, звезд сом го на досц льехки и єдноставни, альє би ше мушело вещей того пременьц”. Та и далєй предлужел гледац и обрабяц лепши принципи писаня руских словох. О шицких граMATичних характеристикох власного языка, кед же не могол дацо ришиц сам, консултовал ше зоз сотруднїками з хторима ше дописовал. Так, наприклад, написал же наглашка у руским языку вше на предостатнїм складу, потим видзелел букви *a, e и o, y, ю, в: ji, je, ja* споминаюци консонанти и наглашел же *г* одвитує *g, a з - h*. Тиж так спомина и мєгки прикмети консонантох *л, т, и н*, але не гутори при котрих случайох тоти пременки наставаю. Костельник жича досц слова з других языкох – *поєтически место поетични, каждодньни место каждодньови, величайносц место велїчезносц, писми место писнї, писник место поета, плашлїво – бояжлїво, чланак – статя, захвалносц – подзекованє* итд. Велї з нїх анї не прилапени.

У своєй ГраMATики Костельник велї характеристики руского языка поровнує зоз українским, сербским/горватским, та аж и польским языком. У часци *Полноглас* вон аж и превєршує описуюци полногласносц у других языкох, прикмети хтори анї не були таки блїзки рускому языку, место же би вещей описал неполногласносц у руским языку, цо очежало розумєнє ГраMATики кед ше ю хасновало у школах. Тиж так мало описал консонант *дз*, хтори єдна з найфреквентнейших фонємох у руским языку. Морфологийни принципи руского правопису поробени у общих рисох. Костельник, наприклад, не прави розлику мєдзи неопредзєними и одрекаюцима заменовнїками хтори кладзе до категорїї неопредзєни заменовнїки. Тиж до присловнїкох кладзе слово *не*, док вирази *реку, знай, як би гвари* итд. кладзе гу модалним словом. Мєдзитим, тоти принципи заш лєм були основа у школи и прєси 20–30-их рокох и у повойновим чаше. Недостаточно описана и директна и индиректна бешеда, а др А. Дуличенко у уж спомнутей статї о ГраMATики (б. 234) обачел и же ше автор углавним опера на керестурски язык, та остава неясне чи дошлебодзує хасновац и коцурски форми. Але барз значне повєсц же кед уношел даєдну букву до азбуки, Костельник брал до огляду и фонетски, и психологийни, и естетски фактори, цо, як толкує др Дуличенко, „барз важне брац до огляду при творєню писма гоч у котрим языку...” (Jug. Ruthenica II, б. 234-235). Окреме треба визначиц Костельникову улогу у формованю лингвистичней терминологїї: створел вещей як 380 лингвистични термини лєм зоз руского языка, теди кед ше таку терминологию вообєше анї не творєло, анї не хасновало, и бул перши цо хасновал нукашнї ресурси власного языка. Можебуц похасновал не вещей як дзєшец термини з латинского, або грєческого языка

(граматика, диалект, етимологія, фонетика, фраза, метатеза...). То вельки успих. Та и попри тим же жичал и поровновал руски язык з другима языками, його становиско о позичованю цудзих словох було такє (*Цудзи слова*, б. 40-43):

„Тото треба да ше розуми так, же свою бешеду треба чувац од цудзих словох, кельо год лем мож. При тим треба мерковац на тото: 1. Дзе єст свойо слово, та не шлебнодно брац цудзе... 2. Дзе не маме ище свойо, нам треба створиц нове слово, або вжац слово зос нашого кнїжкового, або зос сербского языка, але треба тото слово применїц гу духу нашей бешеди. Дакле, место разлика треба гуториц розлика, а место град лепше би було гуториц град...” Же би написал „Граматику” потримовали го не лем Гнатюк, але и Дюра Биндас, Михал Мудри и други интелектуалци.

Но и после шицких недостаткох хтори замерковани, Костельникова „Грамматика бачваньско-рускей бешеди” и далей ма исту вельку значносц у руским языку, як и теди кед є видрукowana, бо ше на ней далей розвивал наш руски язык, руска грамматика хтора стої на фундаменту хтори вон поставел. И Правопис руского литературного языка засновани на началох датих у „Граматики” Гавриїла Костельника 1923. року, гвари о тим и Микола М. Кочиш, у своїм „Правопису руского языка” 1971. року на б. 3. Цит. „Тоти Костельниково принципи у велїм уж превозодзени, бо язык ше од обявйованя першей нашей граматки по нешка у велїм розвил, дополнел и пошол напредок, але и вименки котри по нешка зробени, лебо ше як дополненя робя, у принципе засновани на фундаментах яки зос свою Граматику вдерел нашому языку праве Гавриїл Костельник.”

И попри тим же велї авторе думали же литературни руски язык настал кед вишол Костельников идилски венец *З мойого валала*, заш лем то кнїжково-писана форма руского языка, народного языка Руснацох Югославїї. Зоз тим ділом правда же почина наймладша литература, але з аспекту лингвистики, як о языку хтори ше розвил з народного языка, хтори по граматики чисти и од цудзих елементох хтори ше поступне розвивал и усовершовал и хтори хасную у бешеди и писаню образовани пасма народу, мож бешедовац аж кед ше зявела Грамматика бачваньско-рускей бешеди. Як уж спомнута, у ней написани основни фонетски, лексични, граматични и словотворни норми, а то значи же руски язык ма характеристики литературного языка – нормованосц (иснованє обробеней форми и свидоми вибор язичних формох и єдинкох) и обща обовязковосц за шицких членох заєднїци: хасновац запровадзени норми, цо бул єй и цель, фунціонованє у дружтвених сферах, школах, литературно-уметнїцкей творчосци..., иснованє писменосци, пише медзи иншим и Александер Дуличенко у своєй статї о Костельниковей Грамматике (*Jugoslavo Ruthenica II*, б. 228).

Маюци на розуме кельо треба часу и знаня же би ше написало грамматика єдного языка, а Костельник у тим шицким, а окреме у твореню терминох, бул пионер, цалком розумлїве же було и обласци хтори не були доконца розришени. Основу за дальше розвиванє и усовершованє руского литературного языка будуци руски лингвисти мали. Мож повесц же Костельник не лем же дал основу, але є руски язични гений – як Вук Караджич у сербским, Лю. Штур у словацким, А. Пушкин у русийским языку, або Гете и Шилер у немецким. И дзекуюци йому, нешка руски литературни язык ма окремене место и хаснує ше го у шицких обласцох дружтвеного живота Руснацох.

Блажена Хома Цветковић

СТОГОДИШЊИЦА ПРВЕ РУСИНСКЕ ГРАМАТИКЕ
КОСТЕЛНИКОВ ТЕМЕЉ БУДУЋИМ ГЕНЕРАЦИЈАМА

Резиме

У овом раду је приказан значај излажења прве русинске граматике на бачко-русинском говору, којом је направљен корак у свет развоја русинског књижевног језика. Иако граматика није била обимна (имала је свега 108 страна), она је обухватила најважније области, сегменте који су били значајни за развој русинског књижевног језика. До тада се писало без норми, а појавом Костелникове Граматике русински језик је добио основне фонетске, лексичке и граматичке норме. То значи да је стекао карактеристике књижевног језика и препоручивао се за употребу члановима заједнице у свим друштвеним сферама, школама, књижевности итд.

Граматика је значајна по томе што се њен аутор др Хавријил Костелник определио за принцип *пиши као што говориш*, залагао се за што мању употребу позајмица и туђица. По први пут изграђена је и лингвистичка терминологија (380 термина само из русинског језика). На основи ове граматике Микола М. Кочиш је написао Правопис русинског језика, који је био велика помоћ ауторима свих наредних публикација које су описивале развој русинског језика.

Blažena Homa Cvetković

CENTENNIAL ANNIVERSARY OF THE FIRST RUTHENIAN GRAMMAR
KOSTELNIK'S FOUNDATION FOR FUTURE GENERATIONS

Summary

This paper shows the importance of the presentation of the first Ruthenian grammar in the Bačka-Rusyn language, which took a step into the world of the development of the Ruthenian literary language. Although the grammar was not extensive (it had only 108 pages), it covered the most important areas, segments that were significant for the development of the Ruthenian literary language. Until then, it was written without norms, and with the appearance of Kostelnikov's Grammar, the Ruthenian language received basic phonetic, lexical and grammatical norms. This means that it acquired the characteristics of a literary language and was recommended for use by members of the community in all social spheres, schools, literature, etc.

Grammar is significant in that its author Dr. Havrijil Kostelnik opted for the principle of *write as you speak*, advocated for the least possible use of loanwords and foreign words. Linguistic terminology was also developed for the first time (380 terms from the Ruthenian language alone). Based on this grammar, Mikola M. Kočish wrote the Orthography of the Ruthenian language, which was a great help to the authors of all subsequent publications describing the development of the Ruthenian language.

Др Александер Д. Дуличенко

ГАВРИЉ КОСТЕЛЬНИК И ЙОГО „ГРАМАТИКА БАЧВАНЬСКО-РУСКЕЙ БЕШЕДИ“

(З нагоди 50-рочніці од ей виходзенья)*

1973. року напoлнoе ше тoчнo пoл стoлiтня oд тoгo чaсу кeд бyлa вiдaнa Грaмaтикa бaчвaньскo-рускeй бeшeдe¹ Г. Кoстeльникa¹ кoтрa вeрeлa фундaмeнт литeрaтурнoму язикy югoслaвянских Руснaцoх. Рoбoтa Г. Кoстeльникa бyлa пoдiя oд oкрeмнeй вaжнoсци и знaчнoсци зa фoрмoвaнe и дaльши рoзвoй кyльтyри и прoсвeтитe мeдзи цaлим руским житeльствoм Югoслaвii. Прaвe прeтo би бyлo бaрз пoтрeбнe, и кeд тoмy чaс, визнaчит пoлвiкoвиoвилeй oд ей зявeння, зoз сyчaсних пoзицiiйoх з дoстoiнствoм oцeнiц рoзличнибoки тeй рoбoти.

Истoрия литeрaтурнo-умeтнiцкeй твoрчoсци при югoслaвянских Руснaцoх мa свoй пoчaтoк, як пoзнaтe, дaкyс скoрeй – oд 1904. рoкy – кeд млaди Кeрeстурeц Г. Кoстeльник вiдaвa пeрши пoстични збoрник нa руским язикy „З мoйoгo вaлaлa“². Рoдзeнe eднeй з нaймлaдших литeрaтурoх кoтрe пoчaлo зoз тим збoрникoм, нe знaчeлo, рoзyми шe, зявeнe литeрaтурнoгo язикa, як тo дyмaю дзeпoeдни aвтoрe. У спoмнyтeй eтaпi мoж бeшeдoвaц лeм o зявeннo кнiжкoвo-писaнeй фoрми рускoгo язикa, тe. нaрoднoгo язикa, язикa рускoгo житeльствa Югoслaвii. A o литeрaтурним язикy югoслaвянских Руснaцoх, кeд жe гo сцeмe пoхoпиц зoз пoзицiiйoх сyчaснeй лингвистики як „jezik koji se razvio na osnovu narodnog jezika, koji je gramatički pravilan i čist od tuđih elemenata, koji je brižno razvijan i usavršavan i kojim se služe u govoru i pisanju obrazovani slojevi naroda“³, мoж бeшeдoвaц лeм oд зявeння „Грaмaтикa бaчвaньскo-рускeй бeшeдe“ Г. Кoстeльникa, кoтрa увeдлa и yтвeрдзeлa oснoвни лeксични, фoнeтични и грaмaтични (мoрфoлoгiiйни и синтaксични) и слoвoтвoрни нoрми. Прaвe oд Кoстeльникoвeй „Грaмaтикa“ язик югoслaвянских Руснaцoх дoстaвa пoдпoлнy цaлoсц дифeрeнциaлних хaрaктeристикoх литeрaтурнoгo язикa: нoрмoвaнoсц (иснoвaнe oбрoбeнeй фoрми и свидoми вибoр язикoвих фoрмoх и eдинкoх) и oбщa oбoв'язкoвoсц зa шпiцкiх члeнoх зaeднiцi: хaснoвaц зaпрoвaдзeни нoрми, цo бyл ей циль; фyнкциoнoвaнe y дрyжтвeних, гoч и oгрaнiчeних, сфeрoх (шкoлa, литeрaтурнo-умeтнiцкa твoрчoсц итд.), иснoвaнe писмeнoсци (кoтрa yж, прaвдa, мaлa свoю истoрию) и иншe⁴. З дрyгимa слoвaми, „истoрию стaндaрднoгo (тe. литeрaтурнoгo – A. Д.) язикa – як дyмa

*Рoбoтa oб'явeнa y кнiжкi Jugoslavo Ruthenica II, Филoзoфски фaкyлтeт Нoви Сaд и НВУ „Рускe слoвo“ Нoви Сaд 2009, б. 227–237.

¹Оп.: Кoстeльник, др Гaбoр. *Грaмaтикa бaчвaньскo-рускeй бeшeдe*. Вiдaвaч и влaститeль Рускe Нaрoднe Прoсвeтнe Дрyжтвo Руски Кeрeстур. – Срeм. Кaрлoвци: Српскa мaнaстирскa штaмпaриja, 1923, 112 б.

²Кoстeльник. Гoмзoв Гaбoр. *З мoйoгo вaлaлa* (Идилски вeньeц). – Жoвквa: Пeчaтня O. Вaсильян, 1904, 44 б.

³Оп.: R. Simeon. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. I (A–O)*. –Zagreb: Matica Hrvatska, 1969, s. 663.

⁴Оп. 8. чaсц „Литeрaтурный язик“ y мoнoгрaфii: *Общeе языкoзнaниe. (Фoрмы сyщeствoвaния, фyнкции, истoрии языкa)*. – Мoсквa: Нaукa, 1970, б. 502 и дaлeй.

югославянски лингвиста Д. Брозович – треба починац од того момента кед вон почина облапяц у основи цалу територию и кед ше стабилизуе його субстанца и структура⁵.

Таки момент за литературни руски язык, як зме уж подцагли, настал кед 1923. року вишла „Граматика бачваньско-рускей бешеди“ Г. Костельника⁶.

Зявеню „Граматики“, а ведно з тим и стандардизації югославянских Руснацох, предходзели велі важни події. Аж и сам Г. Костельник обрацел свою увагу на власни язык вельо скорей як цо була видрукована „Граматика“.

Нужносц писац на власним языке зявела ше при Костельникови ище под час гимназийских рокох:

„Сам нье знам, як то було, а я нараз влонѣ (кед зме учели у гимназиѣ поѣтику) добил дзеку за шпиваньом – и то цо ище нѣхто на тото анѣ нье подумал, по руски т. ё на моѣм мацеринским языке. И зашпивал я. З початку чежко ишло, бо анѣ граматики, анѣ кнѣшкох на наричию нѣет, та сом ше нье могол помагац. Но о дас кельо тижнѣ було ми уж ляхко“ – писал вон зоз Загребу у писме В. Гнатюкови 23. IV 1904. року⁷.

Не обрацаючи увагу на тото же „други ту ми ше видрижняли, же я по циганьски шпивам – з языком цоцековнм!“⁸, Г. Костельник уж у тих рокох бул твардо ришени браніц право на исноване и хасноване (у поезиї) власного языка.

„Кед би ше нашло, – предлужуе вон у наведзеним писме В. Гнатюкови – хтори би нападал на писанье нье лєм шпиванкох алье и наш язык, я приставам з помоцу Бога Вишнього обрану за себе, и готови сом зос пирком у руки обранѣц нужну потребу нашого языка“⁸.

Нужносц нормованя руского языка и його правопису Г. Костельник почувствовал ище на самим початку своєї литературней творчосци. Г. Костельник, як цо познате, думал же у поетичним зборніку „З мойого валала“ применел фонетични принцип писаня:

„Правопис сом шицок хасновал фонетички (по гласу, як ше вигваря)⁹“.

У ствари принцип котри Г. Костельник декларовал „пиш як бешедуеш“ („по гласу, як ше вигваря“) сам вон дошлїдно не запровадзел до живота¹⁰, о чим вон, неолдуга по виходу кнїжки „З мойого валала“, писал:

„За правопис сом бул у велькей нужди, та як видзице, звезд сом го на досц ляхки и ёдноставни, алье би ше мушело вещей того применѣц“¹¹.

И Г. Костельник предлужуе гледац и обробїовац прилапїви и лепши принципи писаня руских словох. Источасно вон виучуе граматични прикмети власного языка; сам ришуе або ше зоз своїма сотруднїками з хторима ше дописуе догваря о окремних

⁵Д. Брозович. Славянские стандартные языки и сравнительный метод. – Вопроцы языкознания, Москва, 1967, № 1, с. 23.

⁶Подробнейше о питаньох постаца руского литературного языка преанализоване у нашей статї „Становление и развитие русинского литературного языка в Югославии“. – Советское славяноведение, Москва, 1972, № 3, с. 43-46.

⁷Писмо обявел М. Мушинка; оп.: Листування Г. Костельника з В. Гнатюком. – Шветлосц, Нови Сад, 1967, ч. 3. б. 155.

⁸Тиж там, б. 166 и 167.

⁹Г. Костельник. З мойого валала, б. 44.

¹⁰Оп. наприклад: G. Nađ, О знаку ѣ у првој штапаној књизи на језику војвођанских Русина. – Зборник за филологију и лингвистику (Матице српске), Нови Сад, св. I, 1957, с. 185–188.

Иста робота обявена на руским языке: Г. Надь, О знаку ѣ у першей друкованей кнїжки на языке югославянских Руснацох. – Шветлосц, 1968, ч. 2, б. 142–144.

¹¹Шветлосц, 1967, ч. 3, б. 166.

питаньох пременки и твореня словох, о принципах вибору итд. Так уж 1904. року, у писме визначному русийскому лингвистови А. Шахматову, Г. Костельник описал окремини фонетични, часточно и граматични зявеня у своїм диялекту¹². Так, наприклад, Г. Костельник видзелюе вокали (букви): *a, e, u, o, y, ю, ь = ju, je, ja*; споминаюци консонанти, вон лем наглашуе же *г* одвитуе (*g*), а *з(h)*. Далей автор писма констатуе таки фонетични пременки як: *т > ц, с > ш, з > ж*; спомина мегки характер консонантох *л, т, н* не конкретизуюци, заш лем, и не уходяци до деталюх позицийох при котрих тоти фонетични пременки наставаю. Г. Костельник указуе и на статичну наглашку у руским язичу – вше на предостатнім складзе.

А цо ше дотика граматичних особеносцох руского язича, Г. Костельник визначуе таки характеристични прикмети як суфикс *-ц* у инфинитиве, зявене под уплївом сербскогорватского язича другоступньовой (секундарней) припадковой флексий при даедних меновнїкох: *у гробъ (e)*, але *на гробу, у Загребъ (e)*, але *у Загребу* и инше.

Дакус познейше „лингвистични розгварки“ Г. Костельник предлужуе у писме В. Гнатюкови (напр. од 15. VI 1904)¹³.

Почежкосци и замервеносци граматичного и лексичного стану, на котри наиходзел Г. Костельник, не були превозидзени з його першим поетичним твором 1904. року. Кед бизме преанализовали язичово особеносци у писмох Г. Костельника того часу, без даякей почежкосци могли бизме у нїх найсц велї граматични форми и лексични единки котри познейше не прилапени. Так у писмох В. Гнатюкови Г. Костельник хаснуе и таки форми: *каждодзенни место každодньови, поётически место поетични (поетски), наричь и наричье, величайносц место велїчезносц* итд. Ище барз вельо слова Г. Костельник пожичуе з других язичох, найчастейше зоз сербскогорватского: *писми место писнї, писник место поета/поет, плашлїво место бояжлїво, чланак место статя, захвалносц место подзекванс, звершел сам место (за)кончел сам* и инше.

Робота Г. Костельника на нормованю власного язича могла би буц закончена дагдзе двацетих рокох ХХ ст. кед би за тото исновали одвитуюци обективни социални условия. Як познате, 1913. року дюрдьовски парох Дюра Биндас попробовал видавац на язичу югославянских Руснацох новинку и календар. Дю. Биндаса особено потримали будужи владика Крижевского владичества Дионизий Няради, учитель Будински и його колегове; адвокат Гайнал (Хайнал) зложел ше буц одвичательни редактор будужих новинох. Идею Дю. Биндаса – на власним язичу видавац новини – цепло привитал Г. Костельник. Заш лем векша часц рускей интеллигенций (ту мож раховац и старших людзох) була категорично процив хаснованя власного язича у преси. Так дзепоедни з нїх ше борели же би язич у руских новинох бул русийски литературни язич; було и прихильнїкох за украински литературни язич. На концу, идея Дю. Биндаса не була запровадзена до живота¹⁴. Надпомнеме же у значней мири витвореню идеї Дю. Биндаса у тим чаше завадзали тиж и социални условия у котрих ше нашли югославянски Руснаци; мадярска власц, як цо познате, на вшелїяки способи гамовала розвой култури и просвити народох и народносцох у Мадярскей, официално запровадзовала насилну политику їх мадяризаций.

Аж 1919. року, неодлуга по препасци Австро-Угорскей империй и формованя Югославий, зявели ше обективни условия за творене и розвой рускей култури и просвити. Лем цо организоване, Руске Народне Просвитне Дружтво (РНПД) прилапуе (з векшину

¹²Оп.: Й. Дзэндзелівський. Сторінка з історії вивчання говорів та літератури баччанських українців.– Шветлосц, 1969, ч. 3, б. 249.

¹³Шветлосц, 1967, ч. 3, б. 169–171.

¹⁴Подробнейше о тим оп.: Nova Evropa, knj. XXXII, Zagreb, 1939, april, br. 4939, s. 184.

гласоx) як язык култури и просвити шицких югославянских Руснацоx народни язык и видава на нїм перши руски календар¹⁵. Дюра Биндас и перши председатель РНПД Михал Мудри модля Г. Костельника же би написал граматику литературного языка югославянских Руснацоx. Г. Костельник ше швидко одозвал на тоту молбу. Заш лем ше з видаваньом „Граматики“ одцагло. Але о ей исновано у рукопису добре знали велї представниї рускей интелігенції. Так 1921. року загребски студент И. Крайцар писал сновательови РНПД Дю. Биндасови¹⁶:

„За „Граматику“ дра Костельника сом уш давно чул; барс сом ю і сам жадал відзіц; думам наїме, же др. Костельник досц вельки ауторитет за нас, да можеме пріяц його граматику і правопис. Уредзене єдинственого правопису требало уш давно віконац, і я ше чудуем, же на першей схадзки РНПД не було ані бешеди о тім. Зато вам і вішол, Календар’ цо ше правописа тіче такі незгодні: кельо пісательоx, тельо правописі ...“¹⁷.

Надпомніме же наведзене о правопису подполно характеристичне и при хаснованю граматичних формоx и лексичних єдинкоx у перших руских виданьох РНПД.

Шицки тоти проблеми длужна була ришиц „ГраMATика бачваньско-рускей бешеди“ Г. Костельника, котра була видрукована 1923. року у Сримских Карловцоx.

1919. року, витаюци заключене на зашедано (*схадзки*) о прилапйованю власного языка за язык култури и просвити медзи руским жительством у Югославії, Г. Костельник писал Дю. Биндасови о задацоx своєї „Граматики“ на шлїдуюци способ:

„Добре сце зробели же сце вжали наш живи язык... Вон далеко од главного русского швета, па бисце нігда не могли добре научиц ніяки литературни язык (українски або московски), а прето би вас превладал сербски язык. Лепше и правда, же у висших класоx треба будзе читац кнїжки на українским языке, же бисце ше цалком не одорвали од кореня и же би людзе могли читац шветово кнїжки на руским языке. Я так зробел граматику, же би тота задача була легка за наших людзоx“¹⁸.

У уводним слове гу „Граматики“ Г. Костельник шири круг задацоx котри пред себе поставел:

„1. ГраMATика диялекту, хтори так далеко од кнїжковой бешеди як наша бачваньско-руска бешеда муши буц ширше написана уж прето же би ше могло розпознац дзе заправо спада тот диялект? Яки у ньому цудзи елементи и одкаль вони походза?

2. По моей думи тота граMATика мушела буц так написана, же би отверала драгу до кнїжкового руско-українского языка, як тиж до сербского чито горватского языка: а прето тота граMATика муши и глібше и ширше бешеду розпатрац“¹⁹.

У складзе зоз поставенима задачами, дзепоедни часци „Граматики“ (особено перша часц) представляю, у сущносци, описоване даєдних елементоx русского языка з наводзеньом еквивалента або нееквивалента тим елементом у других славянских языкоx – насампредз у литературним українским, сербскогорватским и польским.

„ГраMATика бачваньско-рускей бешеди“ (ма 112 боки) состої ше зоз шейсцоx часцоx. Перша часц („О писаню и вигваряню“, б. 7–25) облапя податки о рускей азбуки и

¹⁵Оп.: Руски народни календар за южнославянских Русинох на прости рок 1921. Зложел у мено РНПД Дюра Биндас, дюрдьовски руски парох и подпредседатель Р. Н. П. Д. Видатель и властитель: Руске Народне Просвитне Дружтво Руски Керестур. – Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1920, б. 64.

¹⁶Як и пред тим, лем ту наводзиме як написане у оригинале.

¹⁷Текст писма И. Крайцара од 11. IV 1921. Дю. Биндасови друковани у роб.: Р. Миз. Гу „Хронїки єдного часу“ (Материяли за историю нашей култури). I. – Шветлосц, 1969. ч. 3, б. 258–259.

¹⁸Цитат зоз писма Г. Костельника Дю. Биндасови од 9. XII 19.

¹⁹Г. Костельник. ГраMATика, б. 3.

гласоx у руским язикy, анализую ше тиж и дзепедни фонетични закони, дзелене словоx на склади и наглашка.

Друга часц („О значеню и твореню словоx“, б. 26–43) облапя лексично-семантичну и словотворну анализу руского язичного материяла.

Треча часц, такволана „Одменка словоx“ (б. 44–84) то, у сущности, морфология шицких файтоx пременлївих словоx, тє. меновнїкоx, прикметнїкоx, заменовнїкоx, числовнїкоx, дїсловоx (и дїеприкметнїкоx).

У штвартей часци „Граматики“ („О словоx през одменки“, б. 85–89) дати непремєнлїви файти словоx – присловнїки, применовнїки, злучнїки, словка, а тиж так и викричнїки.

Пията часц пошвєцена синтакси простого и зложеного вирєченєя (*Складня*, б. 90–96).

Остатня, шеста часц „Граматики“ („Писовня“, б. 97–106), облапя кодекс правосписних правилoх. У „Граматики“ дата церковна азбука (б. 107) и „Титли, або знаки за скраченє словоx“ (б. 108).

На яки способ представени граматични и инши материял у Костельниковей „Граматики“? Чи ше вше єй авторови удава „глїбше и ширше бєшеду розпатрац“? Критична анализа „Граматики“, котру зме дали скорей, указує же єй автор, понеже углавним дал опис власного язика, не у шицким и не до конца бул дошлїдни. Дзепедни становиска „Граматики“ третюю ше у нешкайшим чаше як застарєни, кед же их поровнаме з материялом сучасного руского литературного язика. Ми ше ту затримамє лєм на окремених недостаткох и невиєдначєносцох у „Граматики“.

Як зме уж визначєли, вєлькy увагу у „Граматики“ автор пошвєцує поровнованю материяла власного язика з материялом познатих литературних славянских язикох, а насампредз украинского, сєрбскогорватского и польского. Не вше, заш лєм, од такого поровнованя було хасну. Так у тим поровнованю Г. Костельник кєди-нєкєди почина описовац характеристики котри не блїзки рускому язикy, цо, вшєлїяк, очєжує розумєнє „Граматики“ и єй хаснованє у школох, прє чийо потреби вона, у ствари, и написана. Так у першєй часци, котра пошвєцена класификациї гласоx, мєсто же би ше подробнїше затримал на описованю характеристичней за руски язик неполногласности, Г. Костельник, процивно, описує полногласносц у других язикох, та и сам тєй часци дал назву „Полноглас“²⁰.

Анализуючи консонанти, Г. Костельник кладє до заградзєня препрєчно-ужинкови (дз) (вєдно з ридко хаснованим джє), рахуючи, як випатра, же вон нє ма подполнє „право гражданства“ у системи консонантох руского язика²¹. На тоту думку тиж наводзи и тото заклучєнє Г. Костельника: „є прєд д (!) звичайно ше мєня до г, або випада. Наприклад *дardзе* – *дзе* (*гдв*)“²². У наведзєних прикладах *дardзе* и *дзе* роби ше нє о д, алє о препрєчно-ужинковим дз. У ствари, препрєчно-ужинкови дз єдна з найфреквєнтнїших и барз означєних фонємох руского язика.

У часци морфологїї при анализи категорийоx руских заменовнїкох Г. Костельник нє прави розлику мєдзи неопредзєнєми и одрекаюцима заменовнїками; тоги други вон кладє до категорий „Неозначєни заменовнїки“ (тє. неопредзєни заменовнїки)²³. Мєдзи категориями числовнїкох нєт дєцимални числа. Видзєльованє дїєсловних класоx Г. Костельник околчєл спод каждєй елєментарнєй критики²⁴: воно ше околчє на основи

²⁰ Г. Костельник. Граматика, б. 23.

²¹ Г. Костельник. Граматика, б. 12.

²² Г. Костельник. Граматика, б. 19.

²³ Г. Костельник. Граматика, б. 59.

²⁴ Оп. Аналогичнє думанє о класификациї дїєсловоx Г. Костельника: М. Кочиш. Прилог класификациї дїєсловоx.– Швєтлосц, 1967, ч. 4, б. 299.

додавання суфіксних елементів меджи дієсловним коренем и инфинитивним суфіксом *-и*, при чим ше не беру до огляду основи презента и перфекта. А гу тому, до третей класи, наприклад, не ясне прецо, обединени дієслова з оснoвоу на *-а-* (*кричаи*) и на *-е-* (*имеи*)²⁵. Од формох перфекта (*час прешили*) Г. Костельник фиксиуе лем єдну – з невиповедзеним субектом (типа *читал сом*)²⁶, а охабя другу форму у котрей субект ясно виповедзени з особним заменовником (типа *я читал*)²⁷. Остава недорущене питанє о активних дієприкметників. До присловників Г. Костельник кладзе, пре якуш причину, словко *не*, а тиж так модални слова и вирази типа *реку, знай, як би гвари* и други²⁸.

Синтаксичну структуру руского языка Г. Костельник дал нашвидко, а дзепоедни категориї дати барз поверхово (синтакса забера лем 7 боки „Граматики“). Так авторови вимкли з уваги слова граматично не вязани з членами виречєня (наглашени слова, модални слова, групи словох), виречєня з видзеленима членами. Як зложени виречєня Г. Костельник квалификуе, пре якуш причину, прости виречєня з єднородними додатками и предикатами наволуючи их „сцагнуте виречєне“²⁹. Недосц ошвицени у синтаксичней часци „Граматики“ питаня директней и индиректней бешеди и даєдни други.

На остатку укажеме ише на єден факт. „Граматики“ Г. Костельника, як познате, опера ше на керестурски язык югославянских Руснацох. З тим у вязи постава чудне же чом автор не видвоєл окреме коцурски языково прикмети и не завжал гу нїм своєю становиско. Особено остава неясне же чи Г. Костельник дошлебодзуе хасновац коцурски форми (ведно з керестурским як литературним), або чи им припада даже друге место. Автор „Граматики“ о тим не бешедує оґранічуючи ше, правда, лем з надпомнуцами у заградзєньох: „Коцурци гуторя: *лєж-е-ц...*“, „Коцурчанє гуторя: *читали*.“³⁰

Недостатки котри зме винєсли вoобше не зменшую значносц улоги котру одбавела „Граматики бачваньско-рускей бешеди“ Г. Костельника у формованю, утвєрждованю и розвою основних граматичних (морфологийних и синтаксичних), фонетичних, лексичних и словотворних нормох литературного языка югославянских Руснацох. Без огляду же ше за пол столїтїя, кельо прешло од виходу „Граматики“, граматични и инши норми руского литературного языка значно розвили и усовершили, основи „Граматики“ практично остали неочкововани. Тото потвєрдзую и дзепоедни руски авторе:

„Тоти Костельникови принципи у датих граматичних правилох у велїм уж превозидзени, бо язык ше од обявїованя першей нашей граматики по нешка у велїм розвил, дополнєл и пошол напредок, алє и вименки котри по нешка зробени лебо ше як дополнєня робя, у принципе засновани на фундамєнтах яки зос своєю ‘Грамастик’у вдєрєл нашому языку праве Гавриїл Костельник“³¹.

Так ше морфологийни принцип руского правопису, без огляду же вон у „Граматики“ Г. Костельника розробени лем у общих рисох, зявел як основа у школи и прєси 20-30-их рокох, а тиж так и у повойновим часе. „Правопис руского литературного языка засновани

²⁵ Г. Костельник. Граматика, б. 72.

²⁶ Г. Костельник. Граматика, б. 72–73.

²⁷ Тот недостаток „Граматики“ у ошвицованю формох прешлого часу руского языка тиж замерковал и Г. Надь; оп. його статью: Питанє роду у фурмох перфекта у бачваньско-сримскей рускей литературней бешеди. – Шветлосц, 1967, ч. 1,6. 48–54.

²⁸ Г. Костельник. Граматика, б. 86.

²⁹ Г. Костельник. Граматика, б. 94.

³⁰ Г. Костельник. Граматика, б. 71 и 72.

³¹ Дю. Папгаргаї. Г. Костельник – зачатник уметничкей литературы югославянских Руснацох, б. 76–77.

на началох датих у граматики Гавриїла Костельника 1923. року“, пише у уводним слове автор першого руского правопису, котри видани 1971. року³².

Значна и тога прикмета „Граматики“ Г. Костельника. Уношаца даеден знак (букву) до рускей азбуки, Г. Костельник бере до огляду не лем чисто фонетични, але тиж и психологийни и естетични фактори, цо важне брац до огляду при твореню писма гоч у котрим язичу. Г. Костельник дума же би замєньованє у рускей азбуки *ь* и йотованих буквох з латинским очежало читанє текста и приведло до опаданя естетичней перцепції. У вязи зоз тим вон пише:

„У тим случаю, кед бизме прияли латинске *ј*, наша писовня би так випатрала: *Ја јим дал једно целје, а вони јому нјич. Господј ју благословел. Приятелј*³³ лјудзом. *Нјешка нје, алје најутре... Але пре тоти прєменки у писовї ми би ше барз одалели од общєй рускей и од церковней писовнї, та би зме не могли легко читац кнїжски написани у кнїжковим (литературним) руско-українским язичу. Прето ше мушимє тримац такєй писовнї, хтора за нас згодна...“³⁴*

Оставао цалком оправдани вимоги Г. Костельника котри ше одноша на пожичованє словох з других язичох („Цудзи слова“, б. 40–43). У вязи того вон писал:

„Тото треба да ше розуми так, же свою бєшеду треба чувац од цудзих словох, кельогод лем мож. При тим треба мерковац на тото:

1. Кед єст својо слово, та не шлєбодно брац цудзе...
2. Дзе не мамє ище својо, нам треба створиц новє слово, або вжац слово зос нашого кнїжкового, або зос сєрбского язича, але треба тото слово применїц гу духу нашєй бєшеди. Даклє, место: *разлика* треба гуториц *розлика*, а место *град* лєпше би було гуториц *град*...“³⁵

„Грамматика бачванско-рускей бєшеди“ Г. Костельника барз драгоценна и новаторска робота у велїх поглядох. Новаторство Г. Костельника як лингвиста виражело ше насампредз у формованю лингвистичней терминології, котра ше зявює як необхідне средство при приказаваню граматичней структури гоч у котрим язичу. Автор „Граматики бачванско-рускей бєшеди“ на материялу власного язича створел, по нашим думаню, вєцєй як 380 лингвистични термини – то огромна цифра кед мамє на розумє же ше творене шицких тих специялних словох базовало насампредз на материялу лем руского язича, з другима словами – на основи хаснованя нукашнїх ресурсох язича. Попри тим, Г. Костельник у тим поглядзе бул пионир, бо пред нїм у руским язичу, як зме уж надпомли, не було вообщє традиції творєня або хаснованя терминології. Тиж обачлїви и факт же ше Г. Костельник практично одрекол од пожичованя лингвистичних терминох з других язичох. У його „Граматики“ мож найсц не вєцєй од дзєшєц термини котри походза од грєчєскей або латинскей основи: *граматика* (б. 3 и др.), *алфавет* (найчєстєйше, заш лем, хаснує термин *азбука*), *диалект* (б. 3), *синоним* (27), *єтимология* (101), *фонетика* (101), *фраза* (105), *литературни (язич)* (10), *метатєза* (23, 25). Цо ше дотика сєрбского-рватского язича, ту Г. Костельник похасновал интернационални термини: *аорист* (72), *имперфект* (72), *перфект* (73).

³¹ Дю. Папгаргаї. Г. Костельник – зачатнїк уметнїцкей литератури югославянских Руснацох, б. 76–77.

³² Оп.: М. М. Кочиш. Правопис руского язича. Школске виданє. – Нови Сад: Покраїнски завод за издаванє учебнїкох, 1971, б. 3.

³³ При Костельникови тото слово погришно написанє Приятелј.

³⁴ Г. Костельник. Грамматика, б. 9–10

³⁵ Г. Костельник. Грамматика, б. 42

Г. Костельник керує и уводженє таких розширених терминов як *синтакса* (вон хаснує *складня*), *морфолоґия*, *ортоґрафия* (Г. Костельник хаснує *писовня*) итд.

Мож ше, вшелїяк, не зложит з таким одношеньом Г. Костельника гу розширеной и общеприятей медзинародней лингвистичней терминологїї³⁶. Заш лем мож похопит автора „Граматики бачваньско-рускей бешеди“, котри ше намагал очувац специфичносц власного языка („духа языка“). Обачлїви тиж и факт же Г. Костельник, понеже створел вельке количество специялних словох (терминов), ведно з тим отворел и указал на вельку можлївосц формованя словох котри характеристични за славянску язичну концепцию, а чий представнїк у датам случаю праве язык югославянских Руснацох. Еластичносц и отвореносц рускей системи твореня словох вецей раз потвердзує думку Г. Костельника о тим же ше процес пополньованя словнїка руского литературного языка муши операц насампредз на средства у самим языку, док пожичовац з других языкох треба цо ридше. Мож зоз прешвеченьом повесц же од лингвистичней терминологїї и почало активне пополньованє и збоґацованє словнїка руского литературного языка.

На тот способ значене Г. Костельника и його „Граматики бачваньско-рускей бешеди“ за формованє и розвой руского литературного языка у одредзеной мири мож поровнац зоз значеньом и з таку улогу яку одбавел А. С. Пушкин у твореню литературного (стандардного) русийского языка, Л. Штур – у словацким литературним языку итд. „Грамагични гений“³⁷ Вука Караджича бул, як цо познате, судьбоносни за творене сербского литературного языка. У руским литературним языку таки „грамагични гений“ бул Г. Костельник.

Як заключене повеме же у кругу славянских литературних языкох сучасни руски литературни язык забера окредне место. За розлику од познатих националних литературних языкох (наприклад русийского, украинского, польского и др.), руски язык то язык регионального типу под корим ше подрозумює „у одредзеним ступню нормовани писани язык, на диялектно досц видвоеной території, котри функціонує углавним у жанрово ограниченой сфери источасно з другим генетично зродним, а дакеди и генетично незродним, националним литературним языком“³⁸. Понеже є, значи, литературни язык югославянских Руснацох, нешка ше у подполносци хаснує у велїх сферах дружтвеного живота котри ше дотикаю руского жительствова. Руски язык то особено язык просвити, уметнїцкей литератури и культури вообщє, котри ше интензивно розвиваю, на нїм ше даваю регионални радио-емисїї; у одредзеной мири вон ше хаснує и у сфери урядох, а тиж и у месних и општинских орґанох управяня. Шицко тото, безусловно, доприноши розвою и усовершованю грамагичней системи и лексики руского литературиого языка, котрому фундамент и принципи поставени у „Граматики бачваньско-рускей бешеди“ Г. Костельника.

³⁶ У сучасних учебнїкох о власним языку М. Кочиша лингвистична терминология найчастейше пожичена (або калкована) з украинского литературного языка; ридше брани розширени медзинародни термини; оп.: Мацеринска бешєда. Ч. I. Граматика за V и VI класу основней школи. – Нови Сад. 1965; Мацеринска бешєда. Ч. II. Граматика за VIII класу основней школи. – Нови Сад. 1967; Мацеринска бешєда. Граматика за VIII класу основней школи. – Нови Сад. 1968.

³⁷ Оп.: Вукови записи. Приредїо В. Ђурић. – Београд: Српска књижевна задруга, 1964, с. 8.

³⁸ Н. Н. Толстой. Славянские региональные литературные языки и их функции в современный и донациональный период. – Славянские литературные языки в донациональный период. (Тезисы докладов). Москва: АН СССР, 1969, с. 14.

Др Михайло Фейса

100 РОКИ ПЕРШЕЙ РУСКЕЙ ГРАМАТИКИ

Абстракт: У Граматики бачвансько-рускей бешеди др Гавриїла Костельника морфологийни принцип руского правопису розробени лем у общих рисох, але ше, заш лем, зявел як основа у школи и преси 20-30-их рокох ХХ вику. Костельник як перши кодификатор руского языка без сумніву зробел велічезну ствар. Одредзени недошлїдносци и противсловносци кориговали познейши лингвисти (Гавриїл Надь, Микола Кочиш, Гелена Медеши, Юляян Рамач, Михайло Фейса). На фундаментах Костельниковей граматики руски язык поступне вошел и до шицких сферах хаснованя у рамиках рускей националней заедніци.

Ключни слова: Гавриїл Костельник, руски язык, кодификация, граматика Руснацох

Од часу кед ше перши Руснаци приселели до тих крайох та по Першу шветову войну, вони доминантно були параста. Їх ремеселніки о столїтіе од присельованя були організовані до еснафох, а священїкох и учительох було барз мало. З часом Руснаци напредовали у економским, националним и культурним живоче. Удаło ше им очувац свой идентитет. Формовали свой язык и, дзекуючи насампредз о. др Гавриїлови Костельникови, подзвигли го на одредзени уровень же би го могли хасновац за учебніки, кнїжки и часописи (Фейса 2010: 65).

На сновательней схадзки Руского народного просвитного дружтва, 2. юлия 1919. року у Новим Садзе, руска национална заедніца ришела подзвигнуц свой народни язык (не литературни русийски або литературни украински) на уровень литературного языка. Перша культурно-просвитна організація принесла одлуку же би ше ей каждодньова бешета хасновала у образованю, культурним живоче и преси. Тота одлука була базована на факту же кнїжки религиозного и литературного характеру уж були опубликовани на тим языку (Medješi 1993: 146). Здогадајме ше же 15 роки пред тим, ещи у Австроугорскей монархії, 1904. року, опубликована перша кнїжка на руским языку, шветового характеру, Идилски венец *З мойого валаала* Гавриїла Костельника. Друга, односно перша кнїжка духовного характеру, *Правди католицкей віри* владыки Дионизия Нярадия опубликована 1912. року. Лем рок по опубликованю *Правдох католицкей віри* о. Дюра Биндас порушал иницијативу же би ше почали выдавац новини на руским языку (Рамач 2002: 553). Иницијативу дюрдьовского пароха привитал и Гавриїл Костельник. Вибиванє Першей шветовой войны 1914. року вшелїяк уплївовало на тото же би иницијатива священїка Дюри Биндаса не була и витворена.

На концу Першей шветовой войны Австроугорска монархія ше розпадала. По конец Першей шветовой войны, шицки нешкайши конари руского/русинского народу существовали и розвивали ше у рамиках едней держави, Габсбургскей монархії. Од 1918. року, даскельо конари нашего народу були на одредзени способ одрезани. Русини/Руснаци у Бачкей мушели найсц свою власну драгу.

У Сербії (або у Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох, або, познейше, у институції на основи колективних правох шицких националних меншинох, цо не бул случай у їх старим краю. Вони достали статус националней меншини славянского

походження 1919. року, перши и, у длугшим периодзе, єдини медзи своїма сонародніками у Карпатским ареале. Руснаци „у новей держави були припознати як меншина славянського походження на уровню тедишніх похопеньох, за розлику од їх сонароднікох хтори у `старим краю`, подзелени на даскелью держави, на припознане чекали до пременкох 1989/1990/1991. року, а дзепоедни го не достали по нешка“ (Хорняк 2006: 32). Вшеліяк же то була подія од значеня найвисшого ступня хтора трасовала драгу національного и культурного розвою Руснацох.

У таких обставинох, Руснаци зоз снованьом єдней обєдинююцей організації, урядово наволаней Руске народне просвітне дружтво, а у народзе – Просвита, направели винїмно значни крочай зоз хторим манифестовали своєю намагане гу независному національному и культурному животу.

Пишущи о Костельникови, Дюра Папгаргаї визначає же Гавриїл Костельник „правдиви будитель нашого народу, бул його просвітитель, духовни оцєц культурно-просвітного руху свойого малочисленого народу у Бачкей и Сриму, його предняк“ (Папгаргаї 2006: 253). Же бизме достали цо яснейшу представу о велькосци діла Гавриїла Костельника, цитираме и слова Костельникового доброго приятеля и сотрудніка о. Дюра Биндаса, хтори обявени у *Руских новинох* 1925. року (ч. 14, б. 1) (рок-два по обявїюваню *Граматики бачваньско-рускей бешеди*): „До тераз зме ше учели на цудзим и од цудзого, а нешка уж маме школски кнїжки, календари и иньши кнїжки. Нешка ніхто нам не може пригвариц, же ми не сцеме и не можеме жиц як други народи, бо ше наш народ о шицким остарал: єдни зоз духовну моцу и пирком, други зос материалним жертвами а шицки ведно подпомогли створиц нашо єдине и миле Руске Народне Просвітне Дружтво ... Же так стоїме у першим шоре дзековац маме нашому першому и найславнейшому писательови нашого руского народу Дру Гавриїлу Костельникови. Велї були предняци и початок – фундамент зробели, але без нього бизме и нешка ище далеко були. Вон зробел темель, вон, котри добре позна душу и живот нашого народа а тиж и шицки славянски народи и кнїжовносц, вон подал праву линию, совити мудри и од початку вон перши роботнік на нашим руским просвітним полю“ (исте).

Проф. др Александер Дуличенко, визначни славист, о *Граматики бачваньско-рускей бешеди* Г. Костельника (обявеной 1923. року, пред 90 роками, у Сримских Карловцох) пише же уведла и утвердзела основни лексични, фонетични и граматични (морфологийни и синтаксични) норми и напрямки за творене словох. Од тей историйней хвильки руски язык достава подполну цалосц диференцијалних характеристикох литературного языка (Дуличенко 2009: 228). Влонї, 2022. року, руски язык припознати як язык и на найвисшим медзинародним науковим уровню з тим же здобул ИСО код *RSK (PCK < РусКи)* зоз чим отворени нови период хаснованя руского языка у хторим каждая зоз сферах хаснованя руского языка, хтори свойочасово видзелел Александер Д. Дуличенко (исте: 38; Фејса 2022а), може буц значно унапредзена. За тоту нагуду попрубуєме ше огляднуц лем на даскелї характеристики *Граматики*.

Граматика бачваньско-рускей бешеди насампредз кориговала становиско самого Гавриїла Костельника кед слово о правописней основи проєктованей за руски язык. Костельник напр. у „Толкованно“ Идилскому венцу *З мойого валала* пише же „Правопис сом шицок хасновал *фонетички* (по гласу, як ше вигваря). Зато берем место *ы*, *і* и - лем чисти *и*, бо ше у нас анѣ кус нье розлучую; па так исто место *льєжки* пишєм *льєжки* и т. д.; *ь* и *ѣ* сом випушел, якщо то и други зробели, лєм *ь* остал за помехчаньє“ (Костельник Гомзов 1904: 45; Костельник 1970: 2014). У *Граматики*, медзитим, Костельник визначає же рускей язичней матерїї найбаржей одвитує принцип

морфологійного писання слів, т.е. же ше велі слова пишу так як ше вигваряю, але ше водзи рахунку о тим яка була їх перша форма и яки їх вязи з другима, зроднима словами – же би ше не трацела тотя вяза, наприклад: *терас* у народней бешеди, але *тераз* у правопису (понеже тото слово з компонентох *те < тей* (?), *тот + раз*). Гавриїл Костельник у предложеней ортографийней системи охабя, заш лем, места и за фонетични принцип (Дуличенко 2009: 239).

Други два характеристики *Граматики* то ей непотребна ширина и диялектизуюци цель руского языка. Так напр. Костельник пише: „1. Граматика диялекту, хтори так далеко од кнїжковой бешеди, як наша бачваньско-сримска бешедка муши буц ширше написана уж прето, же би ше могло розпознац, дзе заправо спада тот диялект? Яки у нїм цудзи елементи? И одкаль вони походза?; 2. по моеї думи тотя граматика мушела буц так написана же би отворела драгу до кнїжкового руско-українского языка, як тиж до сербского чито горватского языка: а прето тотя граматика муши и глїбше и ширше бешеду розпатрац“ (Костельник 1923: 3).

Пре тоту ширину Костельник розплїное текст своєї граматики на поровноване зоз славянскима языкама а же би, поведзме, „доказал“ „матичносц“ (як то познейше други культурни дїяче інтерпретовали) українского языка, вон описує полногласе, хторе характеристичне за українски язык, але не и за руски. Обачує то и Александер Дуличенко кед констатує же нет потреби описовац руски язык зоз наводзеньом еквивалентох або нееквивалентох датим руским елементом у других славянских языкох (Дуличенко 2009: 232-233) – українским, сербским, горватским або польским языку. „У поровнованю“, пише Дуличенко, „Г. Костельник кеди-некеди почина описовац характеристики котри не блїзки рускому языку, цо вшелїяк очежує розуменє *Граматики* и ей хасноване у школох, пре чийо потреби вона, у ствари, и написана. Так у першей часци, котра пошвечена класификації гласох, место же би ше подробнейше затримал на описованю характеристичней за руски язык неполногласносци, Г. Костельник, процивно, описує полногласносц у других языкох, та аж тей часци дал и назву `Полноглас`“ (исте, 233). Априорна теза у язичней анализи уведла Костельника до „логічного“ заключеня же руски язык мал лем страици або вименїц язичне зявене хторому не нашол потвердзене у стандартним українским языку, з чим фактично одрекол можлївосц же праве дате язичне зявене єдна зоз жридлових прикметох руского языка. У других своїх роботах Костельник мал и констатації типу же руски язык „спольшени староукраїнски язык“, хтори, зоз сучасних позиційох, у сущносци, представляю свойофайтови науково-історийни фалсификат, понеже у чаше формованя руского языка у Карпатским ареале не було ані старо- ані новоукраїнского языка (Фейса 1992–1993: 86). Кед бизме сцели кориговац тоту констатацію, вец би руски язык могол буц лем дяки спольшени староруски язык або спольшена староруска бешедка. Гелена Медеші (2023: 2) заключує же Костельник „знал розлику *народна бешедка – литературни язык*, а як європски орієнтованому філологу не могли остац непознати теорийни аксиоми як цо *‘langue – parol’*, т.е. *‘бешедка – язык’*, а заш лем медзи тоти два концептуално-терминологийни парадигми положел знак єднакосци: *‘Граматика то наука о бешеди (языку). Бешедка (язык) то средство зоз хторим ше єден человек може спорозумїц з другима людзьми’*“. Нешка, по розпаду СССР-а, односно по Блишовей революції, на незвичносци руского языка инсистує ещи лем українисти (оп. напр. Мойсієнко 2018), цо автор тих шорикох анализує на вецей заводи (оп. напр. Феїса 2022б).

Не жадаюци з тей нагоди уходзиц до числених менших недостаткох самого тексту граматики и лингвистичних фактох презентованих у нїм, при обективним вреднованю *Граматики бачваньско-рускей бешеди* не шмеме забуц часову дистанцу

од дзевец деценийоx. Костельник, як перши кодификатор руского языка, без сумніву зробел велічезну ствар. Одредзени недошлідносци и процивсловносци кориговали познейши лингвисти (Сегеди 2006) – медзи хторима ше визначую Гавриіл Надь (1983), Микола Кочиш (1971, 1977), Юлиан Рамач (2022), Гелена Медеши и Михайло Фейса (2022в). Кед би дзепоедни становиска *Граматики* не були у датеи историйней хвилки застарени, не требало би публикавац ані два познейши граматики – професора Миколи Кочиша 1977. року и професора др Юлиана Рамача 2002. року.

Понеже пред Костельником не було традиції твореня або хаснованя лингвистичней терминології, терминология похаснована у його граматики представя у подполносци новаторску роботу. По думаню Александра Дуличенка, Костельник створел вецей як 350 лингвистични термини (Дуличенко 2009: 235).

Принципи поживчованя странских словох Гавриїла Костельника актуални по нешка. Вон конкретно пише: „Свою бешеду треба чувац од цудних словох, кельгод лем мож. При тим треба мерковац на то: 1. Кед ест свойо слово, та не шлебно брац цудзе; 2. Дзе не маме ище свойо, нам треба створиц нове слово, або вжац слово зос нашого кніжкового, або зос сербского языка, але треба то слово применіц гу духу нашей бешеди. Дакле, место: *разлика* треба гуториц *розлика*, а место *град* лепше би було гуториц *град*“ (Костельник 1923: 45).

У едней роботы под насловом „О языку, Правопису и Словніку“ Миколи Кочиша, хтора по шицким судзаци не уключена до позбераних *Лингвистичних роботоx* НВУ Руске слово (Кочиш, 1978), а обявеней у *Шветлосци* (Кочиш 1973), Микола Кочиш пише: „Зоз свою потерашню роботу я сцел буц хасновити нашому языку на тей його розвойней драги. Пробовал сом зазначиц норми котри у нїм уж виторени прето же би ше стабилизвал и же би мал у своїм розвиваню тварду основу на котру ше опре же би могол легчайше напредовац. Пред пейдзешат роками то зробел Гавриїл Костельник зоз свою *Граматику бачваньско-рускей бешеди*. Гоч цо пригваряме нешка Костельниковей *Граматики*, ми му мушиме припознац же зоз тоту невелику кніжку вон дал нашому языку ориентацию за розвиване, дал му стаемне писмо и дал му основи правопису. Зоз свою *Граматику* и зоз свою оригиналну литературну творчосцу вон указал широку драгу по котрей треба далей исц. Правда, вон указал и даедни бочни драги, надпоминал и даедни потреби котри ми и наш язык не прилапели, але маме на розуме же вон то писал и з добру намиру и у иншаких обставинох“ (исте, 150).

Гоч ше Гавриїлови Костельникови свойчасово аж и видрижньовали прето же „по циганьски шпива – на языку цоцековим“, вон ше щиро закладал же би руски язык достал право на власни живот. У єдним писме хторе написал Володимирови Гнатюкови, Костельник пише же кед би ше нашол дакто хто би „нападал на писанье ньє лєм шпиванкох альє и наш язык, я приставам з помоцу Бога Вишнього обрану за себе, и готови сом зос пирком у руки обраніц нужну потребу нашого языка”.

И попри одредзених местох у *Граматики бачваньско-рускей бешеди*, хтори познейши руски лингвисти кориговали, Костельникова *Грамматика* обезпечела же би язык бачко-сримских Руснацох достал нормованосц и общу обовязковосц за шицких членох заседніци. На фундаментах його *Граматики* робени шицки познейши роботи з лингвистики хтори довели по нешкайши стандарт. На фундаментах Костельниковей *Граматики* руски язык поступне вошел и до шицких сферах хаснованя у рамикох рускей националней заседніци.

ЛИТЕРАТУРА

- Дуличенко, А. Д. (1995). *Jugoslavo Ruthenica I, Роботи з рускей філології*. Нови Сад: Руске слово.
- Дуличенко, А. Д. (2009). *Jugoslavo Ruthenica II, Роботи з рускей філології и исторії*, Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику, НВУ Руске слово.
- Фейса, М. (1992–1993). „Руски – бешеда, диялект чи язык”, *Studia Ruthenica*, 83-105.
- Фейса, М. гл. ред. (2006). *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК - Куцура.
- Фейса, М. гл. ред. (2008). *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) II*, Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК – Куцура.
- Фејса, М. (2010). *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и ей руска меншина / The New Serbia And Its Ruthenian Minority*, Нови Сад: Издавачка кућа Прометеј – Културно-просветно друштво ДОК.
- Фејса, М. (2022а). Сфере функционисања русинског језика. У: Nikolovski G. (ur.) *Slavistična prepletanja 4: Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta*, 79-97.
- Фејса, М. (2022б). Спровођење инфамног плана мера за решење проблема Русина-украјинаца у Србији. *Политичка ревија XIII*, 1, 25-47.
- Фейса, М., Медеши, Г. (2022в). *Правопис руског језика зоз правописним словником*. Нови Сад: Завод за културу войводјанских Руснацох, Филозофски факултет – Одделене за русинистику, Дружтво за руски јазик, литературу и културу.
- Хорњак, М. (2006). *Бачко-сремски Русини*. У: М. Фейса гл. ред. *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: ИК Прометеј – Филозофски факултет – Одсек за русинистику – КПД ДОК, 25-73.
- Костельник, Г. (1923). *Граматика бачванско-рускей бешеди*. Руски Керестур, Сримски Карловци: Руске народне просвитне дружтво.
- Костельник, Г. (1970). *Поезия*. Нови Сад: НВП Руске слово.
- Кочиш, М. М. (1971). *Правопис руског језика*, Нови Сад: Покрајински завод за издаване учебникох.
- Кочиш, М. М. (1977). *Граматика руског језика: Фонетика – морфологија – лексика I*, Нови Сад: Покрајински завод за издаване учебникох.
- Кочиш, М. М. (1978). *Лингвистични работи*, Нови Сад: Руске слово.
- Medješi L. (1993), “The Problem of Cultural Borders in the History of Ethnic Groups: The Yugoslav Rusyns” in: Magocsi Paul R. ed., *The Persistence of regional Cultures: Rusyns And Ukrainians In Their Carpathian Homeland And Abroad*, New York: Carpatho-Rusyn Research Center.
- Медеши, Г. (2023). *Єден вик нашей граматики*. Руске слово, 4026–4027 (1-2), 2.
- Мойсієнко, В. (2018). *Мікрофілологія чи діалектологія? Славянская микрофилология*, ред. Александр Д. Дуличенко, и Мотоки Номати. *Славистика XXII* (2): 283-288.
- Надь, Г. Г. (1983). *Лингвистични статі и розправи*, Нови Сад: Руске слово.
- Папгаргаї, Дю. (2006). „Гаврил Костельник – основоположник рускей литератури“, у: М. Фейса гл. ред. *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: ИК Прометеј, Филозофски факултет – Одсек за русинистику, КПД ДОК, 253-264.
- Рамач, Ю. (2002). *Граматика руског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Сегеди, К. (2006), Русинисти-лингвисти. У: М. Фейса гл. ред. Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I, Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК, 248-252.

Др Михајло Фејса

100 ГОДИНА ПРВЕ РУСИНСКЕ ГРАМАТИКЕ

Резиме

Прву граматику русинског језика је објавио Хавријил Костељник пре 100 година. У *Граматици бачко-русинског говора (Грамматика бачванско-рускеј бешеди)* (1923) разрађен је морфолошки принцип русинског правописа у општим цртама. Неколико година касније основе ове граматице су уведене у русинске школе и штампу. И поред неколико недоследности и противречности у граматици, које су каснији русински лингвисти (Х. Нађ, Н. Кочиш, Х. Међеши, Ј. Рамач, М. Фејса) кориговали, Костељникова грамика је обезбедила основу за језик бачко-сремских Русина. Она је постепено уведена у све сфере употребе у оквиру русинске националне заједнице.

Dr Mihajlo Fejsa

100 YEARS OF THE FIRST RUTHENIAN GRAMMAR

Summary

The first grammar of the Ruthenian language was published by Havrijil Kosteljnik 100 ago. In *The Grammar of the Bačka Ruthenian Speech* (1923) morphological principle of Ruthenian writing was developed in general. A couple of years later the essentials of the grammar were introduced in Ruthenian schools and press. Despite several incorrect places in the grammar, that were corrected by later Ruthenian linguists (H. Nađ, N. Kočiš, H. Međeši, J. Ramač, M. Fejsa), Kosteljnik`s grammar provided the basis for the language of the Bačka Srem Ruthenians. It was gradually introduced in all areas of usage within the Ruthenian national community.

Др Юлиан Рамач

СЛОВНІК ЛЕКСИКИ ГАВРІІЛА КОСТЕЛЬНИКА¹

I

Гавриїл Костельник (1886–1948) основоположник нашої уметницької літератури і нашого літературного мови. До Костельника (його перші твори – ідилічний венець „З мойого валала“ – опубліковані 1904. р.) наш мови хаснований лем за порозуміюване у кругу фамилії і як наставний мови у нїзших класах основної школи. Наша інтелігенція ще у службових актах служила з мадярським, церковнослов'янським мови і з язичийом. Школські учебніки писані на язичийо, а набав'яні су у закарпатській Україні і Будапешту.

Як зачатник нашого писаного слова, Гавриїл Костельник ще перші од наших писателюх стретнув з проблемом творення нових слів у літературній мови. О тим вон пише уж у Ідилічній венці, у тлумаченні на 45. боці: „У кождім мови за писми ще ище муша виводзиць слова, а поготово я мушел, дзе ми их нє доставало.“ Костельник у Ідилічній венці, у недостатку руских термінох, виводзел нові слова („Так на пр. од **орац** ест **орач**, па по тому од **шац шац** [...]“, ЗМВ 45), але хасновав і сербкroatизми, ридше і українізи і церковнослов'янізи.

Кед на сновательній сходці РНПД 1919. року рішене же ше кніжки за Руснацох буду друковаць по руски (а не на даєднім другім слов'янським мови), Костельник, хтори тоту одлуку широко потримовав, предпоставел же Руснаці при їх видаванні буду мац, як цо і вон мал, проблеми зов творенням нових слів. Думал тиж же ше вони у тим не знайду найлєпше. Так у писемі Дюрови Биндасови од 9. децембра 1919. гвари: „Боїм же наше людзе, у кніжках, які сцєце друковаць, помишаю вельо койцо таке, цо би не спадало. Мадяризми і сербизми, кояки неконсеквенції (непошлєдовности) итд.“ (Пр. 337).

На основі искусства здобутого при писанні Ідилічній венці Костельник витворел і своєю основні принципи о пестованні і богащенні лексики нашого літературного мови. Тоті принципи винес у своєї Граматики (Пр. 246): „1. Кед ест своєю слово, та не шлєбодно браць цудзе. [...] 2. Дзе не маме ище своєю, там треба створиць нове слово, або вжаць слово зов нашого кніжкового [т. є. українського], або зов сербського мови, але треба тото слово применіць гу духу нашій бєшєди. Дакле, место: **разлика** треба гуториць **розлика**, а место **град** лєпше би було гуториць град [...]“

Тих принципох ще Костельник притримовав і у своїх познейших творах.

Найвєцей своєю діла Г. Костельник написав на українській мови. Українськи бул за нього други мацеринськи мови. Цо ще дотика літературного творення, думаєм аж же вон мал менєй почєжкосци при виражованні на українській літературній мови як на своїм мацеринським. Прето розумліве же найвєкше число його нових слів українського походженя.

У наслове тей роботи место **українськи** уплїв похасновали зме термін **восточнослов'янськи уплїв**, бо у Костельникових творах находзимє і російськи і церковнослов'янськи слова (за сучасні літературні українськи мови су не характеристичні).

¹ Предходне слово гу кніжки Юліяна Рамача Словнік лексики Гавриїла Костельника, Руске слово Нови Сад, 1991.

Русизми (**столітис, засиданіє**) Костельник виролятно превжал з литературного языка заходней (угорскей) України (язичия).

У тей роботі бешедуєме и о польским уплїву на язык Г. Костельника. Даєдни Костельниково нови слова не зазначели зме у єденацтомним описним словніку сучасного литературного українського языка и у словнікох російського языка, а нашли зме их у словнікох польского языка (**дошвеченс, устатковац ше** и др.). Прето зме их у нашим словніку наведли як полонизми. Медзитим, по твердзеню нашого культурного работніка Романа Миза (у нашей усней розгварки), и тоти Костельниково слова у ствари українізми: вони ше на початку того вику хасновали у заходноукраїнским литературним языку. По Р. Мизови, Костельник би, як вельки українски родолюб, нігда не пристал брац пожички з польского языка (хтори медзи двома войнами у заходней Україні, як и польска урядова власц, „робел о главу“ українському языку). Так обгрунтоване, Мизово твердзене випатра нам цалком реалне. Можліве же ше спорни слова у прешлосци под польским уплївом наисце хасновали у українским литературним языку або у заходноукраїнских диялектох. Але у сучасним українским литературним языку, як зме ше прешвечели, вони ше не хасную и нешка их можеме тримац и за полонизми.

Іу словом створеним под восточнославянским и польским уплївом рахуєме слова хтори ше не хасновали одн. не хасную у нашим народним языку. За народни тримаме слова хтори знаме зоз сучасней народней бешеди и слова хтори зме зазначели у Гнатюкових Етнографских зборнікох. О дзепоедних словах сучасней бешеди інформації нам дали: Гелена Медеші, лектор за руски язык; Евгений Чакан, лектор за руски язык; Микола Скубан, писатель; Михал Рамач, земледілец (77 роки, з Керестура); Ветуна Рамач, газдиня (76 роки, з Керестура); Йовген Буила, земледілец (78 роки, з Коцура); Паулина Буила, газдиня (76 роки, з Коцура).

Медзитим, од приселеня з Подкарпат'я по нешка з каждую генерацию зоз нашого языка неставало и одредзене число слова. Нешкайши 80-рочни Руснаци знаю вещей народни слова як 50-рочни, 50-рочни вещей як 20-рочни. Г. Костельник народзени 1886. р., пред вещей як 100 роками, та вшелїяк у своєй бешеди хасновал и таки слова и значеня яки ше нешка уж страцели з языка и можліве же праве даєдни таки, народни слова, похасновал у своїх творох, а ми их, понеже су нешка забути, або зме их не зазначели у Гнатюкових записох и од старших особох, ураховали іу восточнославянским або польским пожичком. Прето тримаме же подполно розгранїчиц нашу народну и Костельникову нову лексику нешка уж анї не можліве. Було би то можліве лем кед бизме мали записану шицку народну лексику Костельникового часу.

Костельник у Керестуре закончел лем нізши класи основней школи, а вец предлужел школоване у Горватскей (у Винковцохи Загребе), студії (II-IV рок) закончелу Львовє. Предпоставяме же до 11-12 рокох, покля бул у Керестуре, не научел ище шицку народну лексику. Прето допущуєме же даєдни слова и значеня хтори у його чаше уж почали нестават з нашей бешеди, скорей могол научиц з українского (одн. польского) языка, або го тоти українізми одн. полонизми здогадли же дакеди таки слова чул и у Керестуре (напр. прикметнік **бури** „цмошиви“).

Дакеди тиж так чежко розгранїчиц лексику створену под восточнославянским и польским уплївом од лексики хтору писатель виведол без уплїву других языкох. Окрене ше то одноши на лексику идилского венца „*З мойого волала*“ (1904). Седемнацрочни Костельник уж теди читал по українски, але українски литературни язык ище не могол знац так добре як у чаше кед жил у Львовє. У лексики Идилского венца обачлїви восточнославянски уплїв, але векшину словах Костельник створел

под упльвом сербскогорватского языка або самостойно, без упльву других языкох. Даедни з таких словох могли ше цалком случайно поклопиц по форми з українськими и польськими словами (напр. дієслово **згаснуц** „загаснуц“). Прешвечели зме ше на власним искустве же „случайни“ гомоними можліви: у своїх потерашніх роботах похасновали зме даедни форми хтори зме не знали ані з народного языка ані з других славянских языкох, а познейше зме их нашли у словнікох українського и польського языка (напр. вирази з **роду**² „од родзеня“, [укр. з **роду**], **вєсц бєшєду**³ „бєшєдовац“ [укр. **вести бесїду**]).

Костельниково нови слова хтори исную и у українським одн. польським и у сербскогорватським языку обично тримаєме за українсько-польськи пожички (прето же у Костельника моцнейши тот упльв), док у сучасним литературним языку тримаєме же су виroyтнейше створени под сг. упльвом (напр. слова **печиво**, **платни**, **рапортовац**, **фотографовац ше**). (Даедни таки слова можу буц и у Костельника сг. походзеня: **простор**, **рєлация** и др.)

Зоз тоту роботу жєдали зме: а) Помогнуц читачом (з толкованьом словох и їх значеньох) же би правильно розумели Костельниково твори; б) з актуалізованьом Костельниковей лєксыки дац доприношенє у збогацованю сучасного литературного языка (вєлька часц тєй лєксыки треба же би вошла и до сербскогорватско-руського и руско-сербскогорватского словніка); в) дац доприношенє виучованю исторії нашого литературного языка.

II

Опательме тераз сами пожички.

У Идилським венцу обачліви лєм слабши українськи упльв. Костельник, як цо и сам познейше припознавал, найвєцей нови слова у тим ділу створел под сг. упльвом (**погодни**, **писма** < сг. *pesma*, **починок** < сг. *počinak*) и др. З українського языка виroyтно превжати слова **бліскац** „*sijatisè*“ (укр. **блискати**; нашо **бліскац** значи „*sevati*“), **дє-гдє** „*ponegde*“ (укр. **де-де**), **згинуц** „*nestati*“ (укр. **згинутти**; наш еквивалент **нєстац**) и др. Гваримє же слова *виroyтно* з українського, бо даедни з нїх, як зме уж наведли, автор могол и сам створиц, без українського упльву.

У познейших Костельникових ділох и у його писмох Дю. Биндасови и М. Мудрому тот восточнославянськи и польськи упльв моцнейши.

Наведзме ище даскельо приклады:

У приповедки „*Давни пайташки*“ Костельник приповеда о пайташкох з младосци Ержи и Кати. Ката була **єдиначка** укр. діял. **одиначка**, поль. **jedynaczka**; нашо **єдинїца**); жила сама, а гу жецови не сцєла пойсц, бо би єй сановал ложку **страви** „*kašiku jela*“ (укр. **страва**, поль. **strawa** „*jelo*“). Ержа сцєла присц нашивиц Кату и **преказала** „*javila*“ єй о тим (укр. **переказати**); а Ката єй **преказала**: лєм придз; кєд ишли до церкви, нї гу кому **ше** не сцєли **прилучиц** „*priključiti se*“ (укр. **прилучитися**, поль. **przyłączyć się**).

У приповедки „*Агафия – старого попа дзивка*“ Агафия з плачом гутори своєюму оцови, хтори ше спил: „Яй, апо, апо, кєди ше прєменїцє, кєди **устаткуєцє**?“ („*kada ćete se popraviti, kada ćete postati čovek na svom mestu*“, поль. **ustatkować się**).

У приповедки „*Зло понад мєру*“ описує ше з войну вимучени конь хтори ше розчаровал до людзох: „Смутно вон випатрал. Як **висохнутє** древо, зос **мохом оброслє**.

² П.П. Єршов: „Гачатко Горбатко“. Прєл. Ю. Рамач, Руске слово Н. Сад, 1986. 8. бок.

³ Исте, 55. бок.

Виставали му шицки косци як конари сухого древа. “Тот бидни конь-мизантроп прекліна людзох: „пшамца би вас вжала! (...) Але, лем ми **ше припательце** (...). Пательце, цо **ше** зо мне стало! Бридота, **ходзаце стерво!** на ганьбу я шицким моім **радаком** (...)” Форма **висохнути** українська (укр. **висохнутий**), наша форма **висхнути**; значене слова **мох** „małovina” зоз українского **мох** и польского **mech**, нашо **мох** значи „papierje”; форма **обросли** українсько-польська и сербскогорватська (укр. **оброслий**, поль. **obrosły**), наш еквивалент **зароснути**; дієслово **виставац** „strčati” зоз українского (**виставати**) одн. польского (**wystawać**). Дієслово **припатриц ше** „rażljivo pogledati” з українского и польского (**приглянутися, przymrzeć się**); **цо ше зо мне стало** „šta je od mene postalo” з українского **статися** „postati” и польского **stać się** „postati”; форма **ходзаци** виведзена вироятно по образцу українской форми **ходячий**, а слово **стерво** „strvina” з українского **стерво; родак** „rodak” зоз укр. диял. **родак**, поль. **rodak**.

По тим як настали, Костельниково нови слова можеме подзеліц на три групи: 1. Нашо слова прменети под восточнославянским одн. польским уплівом; 2. Комплектни пожички; 3. Преложени восточнославянски и польски слова (калки).

1. а) Костельник дакеди хаснує слова хтори у нашим языку у його чаше вироятно уж були архаїчни. Тримаме же писатель „ожил” таки слова под восточнославянским одн. польским уплівом. За таки слова часто зме не сигурни чи их Костельник знал з нашого языка чи з наведзених зродних языкох. Таки напр. уж спомнути прикметнік **бури** „tamnosiv”: „Аж одного дня пополадню появела ше груба, **бура** хмарана западу (...), грожаца, готова до войны.” („*Цар над слунечніками*”, *Проза 106*). Тот прикметнік находзиме и у наших народних писньох: „Ей, з гори, з гори, конічок **бури**” (НП 94). Прикметнік иснує и у українским (**бурій**) и польским языку (**bury**).

б) Даєдни слова у руским языку гласово вименени, а Костельник им врацел старшу форму, яку мали скорей и яку маю у українским одн. польским языку: нашо **дотхнуц** у Костельника ма форму **доткнуц** (укр. **доткнути**, поль. **dotknąć**); нашо **пиньвица** писатель вименєл на **пивніца** (укр. диял. **пивниця**, поль. **piwnica**); нашо **нозгри** „nozdrve” вименєне на **ноздри** (укр. **ніздри**).

в) Даєдним руским словом Костельник вименєл форму, гоч не були викривени. Место **оруцовацше** у нього **обруцовац ше** (поль. **obrzucać się**); „таргаю квецики, **обруцую ше**” (*Сфт. 75*) итд.

г) Барз часто то по форми руски слова, але з ниянсу у значеню або зоз значенюм вжатим з українского одн. польского. Таки приклади маме у слідующим вишивку з приповедки „*Зло понад меру*” (*Проза 70*): „Презнал сом ше, чом баж пред єдну хижу у валале мал я ше пишиц и спинац —,летац”. Там жила дзивка, мойого младого газди — млада. (...) Шицко **ше складало** добре и крашне и живот ишол по человечески (...).” Дієслово **складац ше** нешка хаснуєме зоз значенюм „slagati se”, але ту воно значи „odvijatise, ici, dobijati konačan oblik (o одредзеной ситуації, обставинох)”. Исте дієслово маме и у „*Сфтайовой дзивки*”: „Шицко так **ше склада**, як гуториш” (*Поез. 257*); „Бог зна, ище як **ше шицко зложи**” (*Поез. 266*).

У приповедки „*Цар над слунечніками*” (*Проза 107*) прикметнік **глухи** значи „tup, potmno (zvuk)”: „Ище на востоку видно цемну хмару и кеди-некеди чуц одгамаль **глухе** дудненє” (укр. **глухий**, поль. **głuchy**).

г) Даєдни руски слова у Костельника прецерпели морфологийни вименки. Место руского повратного дієслова **вращац ше** у „*Сфтайовой дзивки*” (*Поез. 264*) маме неповратне **вращац**: „Кед лем двоме // Буду **вращац**, най затрубя двараз.” Тиж и у приповедки „*Як їх церква научела*” (*РК 1930, 82*): „мушел **вращац** зос преїдзеной драги назад”. У українским и польским тото дієслово тиж неповратне (**вертати, wracać**).

д) У Костельника находзимо и руски дієслова з українску одн. польску рекцію. Ми нешка дієслово **вимсциц ше** хаснуєме з дативом: **вимсциц ше дакому**. У Костельника воно з локативом, як и у українским и польским (**помститися на кому, pomścić na kims**): „Тераз пришла згода // **Вимсциц на Масфи, на нас шицких** (*Поез. 243*). Нашо **прервец дакого** (у бешеди, работи) – зоз акузативом, а у Костельника е з дативом як и польске **przerwwać komuś**: „Но, но, но –**прервал** ей оец – кед там добре, и ту може буц добре!“ (*Проза 90*)⁴.

Медзи новима словами значну часц забераю комплетни пожички, хтори по потреби адаптовани.

Даєдни слова Костельник брал з восточнославянских языкох: **багрови** „purpuran“ (укр. **багровий**), **бидняга** „jadnik“ (укр. **бідняга**), **бурмотац** „mrmljati“ (укр. **бурмотати**), **бурт** „gomila“ (укр. **бурт**), **воцариц ше** „zavladati“ (укр. **воцаритися**), **дурнічка** „sitnica“ (укр. **дурничка**), **знамец** „poznaniк“ (укр. **знайомец**), **корч** „žbun“ (укр. **корч**), **погодзовац ше** „slagati se“ укр. **погоджуватися**), **возхищац** „ushćivati“ (рос., яз. **восхищать**), **ласкови** „umiljat, nežan“ (рос., яз. **ласковий**).

Даєдни пожички нешка тримаме за полонизми: **векшосц** „većina“ (поль. **większość**), **видовиско** „prizor“ (поль. **widowisko**), **видок** „predeo, vidik“ (поль. **widok**), **вितлумачиц** „objasniti“ (поль. **wytlumaczyć**), **остатньо** „nedavno“ (поль. **ostatnio**).

2. Дакеди то преложени восточнославянски одн. польски слова (калки): **вигледац** „pronaći“ (укр. **виглядати**), **Желєне швето** „Русадля, Duhovi“ (укр. **Зелєні свята**, поль. **Zielone swiątki**).

Костельник хасновал и преложени фразеологийни вирази: **водзиц з оком** „pratiti pogledom“ (укр. **водити очима**, поль. **wodzić oczyma**): „Тераз дідо нема ніякей роботи, лем зос оком **водзиц** по динянокх, же би ше герегом даяка кривда не стала“ (*Проза 103*); **не мац грайцара при души** „nematini prebijene rane“ (поль. **nie mieć grosza przy duszy**); „дараз [ше] виношовал зос своїм газдовством, а тераз не ма грайцара при души [...]“ (*Проза 34*); **понад меру** „preko mere“ (укр. **понад міру**, поль. **ponad miarę**) у приповедки „**Зло понад меру**“ (*Проза 63*).

Даєдни восточнославянски одн. польски слова очиглядно прецерпели сербскогорватски уплів. Українски прикметнік **технічний** и польски **techniczny** у нашим языку треало би вигваряц зоз **нь: технічни** (як у сучасним лит. языку), а Костельник похасновал форму зоз **н: технични** (як сг. *tehnički*).

Найчастейше Костельниково нови слова означую поняца, за хтори руски язык не мал свойо вирази: **зверхньосц** „vlast, nadmoć“ (укр. **зверхність** „nadmoć“, поль. **zwierzchność**), **зьявиско** „pojava“ (укр. **з’явиско**, поль. **zjawisko**), **коморочка** „ćelina (organizma)“ (поль. *komórka*), **ошведочене**, „iskustvo“ (поль. **oswiadczenie**).

Медзитим, часто Костельник творел нови слова и кед руски язык мал свойо еквиваленти. У веліх таких случаях контексти указую стилски розлики и розлики у значеню и хаснованю Костельникових словох и їх руских еквивалентох. У писме Михалови Мудрому (*Проза 371*) Костельник ше оправдує же му не написал обецане писмо: „Так ше стало пре койяки политично-школски суєти, цо сом их мал у звязку з дньом 1. XI (теди українци завжали Львов). Хлапци вше на тот дзень таке **виправя**, же вец бригу маме и пре ніх и пре себе“. Тот виринок вироятнo треба розумиц так: На рочніцу кед Українци у Першей шветовой войны завжали од Австро-Угорскей Львов, хтори по законченю войны припаднул Польскей, українски школяре у Львовє вше дацо „виведли“ виражуюци так незадовольство, протест (же Львов не українски), та їх професоре мали бриги

⁴ Аж после виходзєня з друку тей кнїжки чул сом у бешеди старших и дієслово **прервец** з дативом: **Прервала сом ци** (Ир. Фин.). Значи же форма з дативом и наша.

оправдач их пред польськими власцами. Костельник ту место наших дієсловох **напаратовац** и **наробиц**, хтори обично знача „uraditi nešto negativno, napraviti nered, belaj“, похасновал дієслово **виправиц** (поль. **wygrawić**) зоз хторим ше вироятно сцел благше виражиц о тим правеню нешору, бо у души и сам бул на боку виволовачох непорядку.

Костельник, медзитим, хасновал пожички и у контекстох у хторих не видзимо ніяки розлики у значеню. У приповедки „*Цар над слунечніками*“ (Проза 105) находзимо виреченя: „Принес шейсц чутки кукурици. **Розпалели огонь. Печу**, едза, смакую“ Место українсько-польского **розпалели огонь** ту могло стац и руске **розкладли/розложили огонь**, а место **печу** (кукурицу) могло буц нашо **пукаю**, бо нашо **вирази розкласц/розложиц огонь** и **пукац** маю исте значене як и українсько-польски **розпаліц огонь** и **печиц кукурицу**.

У виреченю „Пейц облаки нам **виходза** до Каноніцкого парку“ место **виходзиц** могло буц нашо **патриц**: облаки **патра** до парку (двора и под.). Место **єдиначка** у „Давних пайташкох“ могло буц нашо **єдиніца**.

Та заш лем, и у случайох кед ше пожички и руски еквиваленти не розликую по значеню и хаснованю, читачови, занєшеному з писательовим приповеданьом або стихом, часто ше видзи же праве то нове слово хторе автор похасновал треба же би стало у одредзеним контексту.

III

Яка була судьба шицких тих нових словох у нашим литературним язичку? Векшина з нїх не зажила у сучасним язичку пре вецей причини: як зме на початку гварели, то часто по форми руски слова хтори маю лем нове значене або нову ниянсу у значеню, та були меней упадливи од комплетних пожичкох (яки напр. **надїя**, **подїя**, **свидоми**, **уплїв**, **мистецтво** и др.), а даєдни з нїх маю руски еквиваленти зоз хторима могли буц заменени; пре непосредни контакт зоз сг. язичком нешка у литературним язичку легчейше прилапюєме слова створени по сербскогорватским образцу, а, з другого боку, без доброго знаня українского и польского язичка чежше би нам було учиц, паметац Костельникова нови слова. Праве прето место велїх його словох у литературним язичку хаснуєме нови слова сг. походзеня: место Костельникового **векшоц** хаснуєме **векшина** (< сг. *večina*), место **бежаца вода** – **чечуца вода** (< сг. *tekuća voda*), место **вигнанє** – **вигнанство** (< сг. *izgnanstvo*), место **виправа** – **поход** (< сг. *pohod*), место **випраменьовац** – **зарйовац** (< сг. *zračiti*), место **виродзовац ше** – **дегенеровац ше** (< сг. *degenerisati se*), место **одродзенє** – **ренесанса**, место **водоспад** – **водопад**, место **первисни** – **першобутни** (< сг. *prvobitan*), место **припущиц** – **предпоставиц** и так далєй.

Заш лем, значне число Костельникових словох би и у сучасним язичку нашло свойо место. То окреме слова и значеня за хтори ище не створени други еквивалент.

Понеже Гавриїла Костельника тримаєме за зачатника нашей литератури и за велького писателя, вєц з його новой лексики и способох єй твореня треба же бизме прилапели шицко цо може допринєсц збогацованю нашого литературного язичка.

IV

У роботи на лексики Г. Костельника преанализовали зме шицки писательово тексти на руским язичку хтори нам були доступни. Окрем „*Поєзїї*“ (Н. Сад, 1970) и „*Прози*“ (Н. Сад, 1975) то и тексти обявени у „*Руских календарох*“, „*Шветлосци*“ и „*Руско-українским алманаху*“: „*Кед ше нови швет родзел*“ (РК 1929), „*Як їх церква научела*“ (РК 1930), „*Гу Христови*“ (РК 1923), „*Отцове народа*“ (РК 1924), „*Козуцики кукурикаю*“ (РК 1935), писнї „*Ричка*“, „*На води*“, „*Рибарова писма*“ (Шв. 1/1978), писня „*Добра порада*“ (Алм.), писма Дюрочи Биндасови (Шв. 2. и 3, 1978).

Зоз *Граматики бачваньско-рускей бешеди* („Проза“ 237-312) до Словніка не вошла лингвистична терминологія, хтору уж анализовав др А. Дуличенко (оп. його статью „Г. Костельник и його *Граматика бачваньско-рускей бешеди*“ (Шв. 1 1973).

Не унешени до Словніка и даєдни **а**) топоними и етноними хтори по форми очиглядно восточнославянського походження (**Дніпер, Дністер, Деревляне, Сиверяне** и др.); **б**) дієслова зоз суфіксом **-а-** (**повилстац** „повилстовац“); **в**) странски дієслова зоз суфіксом **-ова-**; **г**) **прикметніки** на **-ийни (інформаційни)**; **г**) церковнославянски пожички хтори до нашого языка могли войсц до початку 20. вику (**жертва, жертвовац**); **д**) слова хтори можу буц и сербскогорватского походження (**авторитет, псевдоним**); **е**) медзинародни слова хтори Г. Костельник могол прияц гоч зоз хторого европского языка (**атом, ген, инвентар, меланхолия, мизантроп** и др.).

У Словніку ше не наводза шицки случаї хаснованя єдного слова у творах Г. Костельника.

Гу одредніцом Словніка давани контекст – длуґши або кратши – же би цо лєпше илустровал одредзене слово. За слова хтори ше хасную и у сучасним литературним языку, та су общепознати, давани кратши контексти, а даєдни таки слова давани и без контекста (**виданс, вимагац**).

Костельниково слова ше у Словніку толкую з нашими еквивалентами з народного и литературного языка, а дакеди и зоз сербскогорватскими еквивалентами: **бурмотац** жубротац, сг. mrmļjati. Кед нашо народне слово истей форми як и Костельниково, лєм медзи нїма постої розлика у значеню, дакеди ше указує и на тоту розлику, т. є. наводзи ше и значене нашого слова: **зацац** утнуц, повицинац (конї); нашо **зацац** значи „заджобнуц“.

Кед Костельниково слова идентични по значеню з восточнославянскими и польскими словами, гу тим другим ше не наводзи и їх значене: **волац** кричац (за даким)... Укр. **волати**, поль. **wołać**. Значене ше наводзи у случайох кед исную семантични розлики медзи Костельниковима и восточнославянскими и польскими словами: **громада** група (диялектох)... Укр. **громада** „дружтво, група“.

Приклади нєлингвистичней терминології з Костельникової *Граматики* лєм по форми исти зоз наведзенима словами-жридлима, а идентичносц значеньох зме не утвердзели (Костельник гу словом-прикладом не наводзел значеня). Напр. за при-словнік **нєкеди** (*Проза* 243) наведли зме як слово-жридли польске **niekiedy** „дзекеди, ропекад“, але зме не сигурни чи Костельниково и польске слово истого значеня.

При словах хтори Г. Костельник могол превжац и зоз сербскогорватского языка, окрем восточнославянских и польских наводза ше и сербскогорватски слова-жридли: **ученік** школяр... Укр. заст. **ученик**, сг. **ученик**.

За українизми и полонизми странского (латинского, греческого, немецкого и др.) походження, окрем ридких винїмкох, не наводзели зме зоз хторих языкох вони пришли до українского одн. польского языка.

У цитатах не преношени више точни файти складу (буквох) яки Костельник хасновав (напр. не чувани писательов преридзени, получарни и др. склад).

Одредніци и цитати давани з правописом з яким их писал сам писатель (напр. **славянськи** место сучасней форми **славянски**).

Восточнославянски пожички хтори ше хасную и у сучасним литературним языку означени зоз гвиздочку (*).

Нашо толкованя, скрацованя и др. положени до угластого заградзєня: [...].

ДВА ЮВИЛЕЇ НАШЕЙ НАУКИ О ПИСАНЮ

(100 роки *Граматики бачваньско-рускей бешеди* др Габра Костельника и
20 роки *Граматики руского языка* др Юлияна Рамача)

Абстракт: Єден вик *Граматики бачваньско-рускей бешеди* и 20 роки *Граматики руского языка* два барз значни датуми за славистику, а окреме за русинистику як науку кед ше вежне до огляду трансформацию и подзвиговане бачваньско-рускей бешеди на уровень руского литературного языка. У роботы указане на подобносци и розлики медзи тима двома граматиками на фонетским, морфологийним, синтаксичним, лексикологийним и ономастичним плане.

Ключни слова: граMATика, бачваньско-руська бешеда, руски литературни язык, др Костельник, др Рамач

Монументални историйни памятник языку, *ГраMATика бачваньско-рускей бешеди* др Габра Костельника, як на книжки пише – професора у Львове (видатель и властитель РНПД Р. Керестур, друковала Српска манастирска штампарија у Сремским Карловцима 1923. року) и нешка, после 100 рокох од виходзения, шведочи же лем особна мотивация власного прешвечения хтора истей резонанції у найширшим кругу ученого швета рижних прешвеченьох и опредзеленьох ма найлепши преференції буц удатна и прилапена, односно победзиц и остац тирваци здобуток нашого жица и найподполнейше витворене нашого жемского посланя.

З Костельникову руку зарисовани язични модалитети – верене до *logosu*, моци слова, свидомосци о непреценлівей вредносци знаня и одкриваня наукових правдох, з прешвеченьом же думки порушую шерцо на вельки подняца и же просвищена свидомосц оплеменое человека, та же „спредз мушиме научиц *граматику тей бешеди хтору найлепше знаме. А така бешеда тота, зос хтору ше од дзециньства послугуєме, - мацериньска бешеда.*“ – давали моц и пляеди його нашлідовательох. Прето ше, озда, ані нешка не боїме и не унімаме основоположніка нашей писменосци поволац медзи нас живих за шведка най пресудзи и потвердзи же зме ше не запушчили и же зме Богу на славу и шицким нам на „ползу“ добри діла, по його шлідох, робели и унапредзовали.

Уж перше поровнане самих назвох тих двох значних творох – *Граматики бачваньско-рускей бешеди* др Габра Костельника и *Граматики руского языка* др Юлияна Рамача (Завод за уцбенике и наставна средства Београд, 2002) було би достаточна основа за фундаменталне социолінгвистичне вигледоване на релации *бачваньско-руська бешеда – руски язык*, з окремним акцентованьом на трансформоване и „дзвигане“ бачваньско-рускей бешеди на уровень руского литературного (нормованого, стандартного) языка, але ше на тот завод затримаме лем у ровні дисциплини о нукашней структури языка.

Напевно же Костельник, вецей як сто роки после Вука Караджича (1818), знал за дистинкцию *народни язык – литературни язык*, а як европски ориентованому филологу хтори „у Женеве студирал компаративну славистичну филологию и дзе

докторовал” не могли остац непознати Якобсоново (1920) бинарни опозиції и дистинктивни означеня и Сосирово (1916) теорійни аксиоми на хторих заснована сруктуралистична метода як цо *langue – parol*, т.е. *бешеда – язык*, а заш лем медзи тоти два концептуално-терминологійни парадигми положел знак еднакосци [*Граматыка то наука о бешеди (языку). Бешеда (язык) то средство, зос хторим ше сден человек може спорозумиц з другима людзми.*]. (К., б. 6)

За Костельника бачваньско-руска бешеда диялект (*Граматыка диялекту, хтори так далско од кнїжковой бешеди, як наша бачваньско-руска бешеда...*) хтори вон зос нормованьом жада дзвигнуц на уровень стандартного языка, т.е. *отвориц драгу до кнїжкового руско-україньского языка, як тиж до сербского чито горватского языка.* (К., б. 4), дзе остава не до конца ясне цо Костельник подроумйовал под кнїжковим руско-україньским языком, понеже значене його терминов як цо *руско-україньски язык, україньско-руски, староукраїньски, староруски, руска бешеда коло Прешова, україньски язык, литературни україньски, велько-україньски, малоруски, та поллитературни диялект (!)* барз чежко розгранїчиц, а ище чежше науково потолковац.

Додац треба, тиж, же Костельник термин *язычие* (литературни язык Угорскей Руси) нїдзе не спомина, як ані прикметнїк од етнонима *Руснак*, хтори би аналогійно требал глашиц – *руснаци*. (Пор. недошлїдносци *Руски Керестур/Надь Керестур/Бачкерестур, Русинска улїца у Керестуре а биваю у ней Руснаци* и *Русини – русински*: 1. стара назва застноним и з нього виведзени прикметнїк; 2. назва етнїчней заеднїци у Словацкей, Польскей, України, Мадярскей и Румунїи и з ней виведзени прикметнїк).

Костельникови ше нормовац бачваньско-руську бешеду и поставиц ю на уровень стандардизованого языка, вшелїяк, на добробут народу удало, так же його познейши нашілїдователе – у першим шоре Гавриїл Надь, Микола М. Кочиш, та Мария и Евгений Чакал, Микола Скубан, Яша Баков, др Михайло Фейса, др Яков Кишногас, др Оксана Тимко Дїтко, др Евгения Барич и велї други цо на рижни способи, на Костельникових основних постулатох дали творче доприношене нормованю нашого языка, рушали не вещей од диялекту, але од стандартного языка. Др Юлиан Рамач – тиж так, але його задача прето не була ані кус легчейша. Напроцив. Його широкому лингвистичному образованию и фундаменталносци у вигледовацким поступку, сцерпезлївосци, упартосци и витирвалосци у обрабяню такого обяжного корпусу можеме подзековац же наш сучасни литературни язык описани, прировнани гу другим языком, з норму одредзени и етимологійно потолковани.

Зос становиска теорїи стандардизації языка, але и зос социолінгвистичного и психосоциологійного становиска хтори др Рамач барз добре похопел, найзначнейши, у ствари, становиска гу стандартному языку, односно гу гевтому язичному идиому хтори ше нормуе и організовано, плански дружтвено контролуе. У першей парадигми *народни язык*, у ствари бешедна норма хтору ше хаснуе, то прави язични ентитет хтори ше описуе и нормуе же би могол витвориц функції такого идиому яки сучасна социолінгвистика наволоуе стандартни язык. У другей парадигми опозицію *народни язык – литературни язык* мож звесц на опозицію *усни язык – писани язык* як два функціонално равноправни реалізації структурно истого идиому. У трецей концептуално-терминологійней парадигми опозиція *народни язык – литературни язык* запровадзена на основи критеріюма *ненормовани – нормовани язык*. (Р., б. 7)

За Костельника „Граматыка то греческе слово, а значи тельо, як по нашому ‘писовня’ – то ест: наука о писаню. Граматыка нас учи, яких ше правилох тримама, кед гуториме, и як маме списац того, цо гуториме.“ (К., б. 6), а за Рамача „Граматыка єдна з дисциплинох нукашней лингвистики. Вона виучуе нукашно структуру языка.“ (Р., б. 6), з чого

виходзи же Костельникова *Граматика* описна, з меншей часци нормативна, але с источашне и правопис (*писовня*), а Рамач описуе структуру литературного языка и утвердзуе правилни и неправилни форми у нїм, та указуе на правила хтори даваю актуалну язичну норму и хторих ше треба притримовац у литературним язичу, прецо ей блїзше означене, попри описней, и нормативна або прескриптивна граматика. И Костельник и Рамач часто толкую походзене словох, прецо обидвом граматиком мож шлебодно додац и прикмету – историйни.

Перша часц и Костельниковей и Рамачовой граматики кладзе пред ей хаснователя исту проблематику. При Костельникови то *О писаню и вигваряню*, а при Рамачови – *Фонетика*.

У вязи з тим не мож не спомнуц два бриљантни роботи хтори обрабяю терминологию у Костельниковей *Граматики*. То работа др А. Д. Дуличенка под назву *Словник русской лингвистической терминологии котру створел Гавриїл Костельник*¹ и работа др Юлиана Рамача *Походзене Костельниковей лингвистической терминологии*². Др Дуличенко замержвал же Костельник “без предходней традициї мушел оформиц лингвистични инвентар...”; же “... хаснуюци добру еластичносц и рухомосц системи твореня словох власного языка, вон практично твори цалу лингвистичну терминологию на основи руского язичного материялу...”; же “У тим поглядзе *Граматика бачванско-рускей бешеди* Г. Костельника наисце новаторска работа.”, при чим му заш лем мож пригвариц подполне игнороване розширеной медзинародней лингвистичней терминологии. Спомнута Рамачова работа, як додаток гу *Словнику лексики Гавриїла Костельника*³, обрабя и дава походзене Костельниковей лингвистичней терминологии (понад 260 термини, дзе наведзени и їх паралели у украинским, польским и других язикох хтори Костельник або превжал, або хтори могли уплївовац на творене його терминох), цо ище раз указуе же Костельник у *Граматики* хаснуе домашню терминологию хтору сам, дзекеди вецей, дзекеди меней удатно формовал, а Рамач ше опредзелел за медзинародни лингвистични термини, присподобуюци их гу законїтосцом нашого языка.

У поглавю хторе описуе уровень фонетики, обидвومه авторе хасную призвичасни поступок. При Рамачови материя вельо ширше обробена, так же облапени и графично илюстровани и бешедни органи, руски вокали поровнани з украинским, русийским и сербским вокалами и дати пременки у гласовой системи под уплївом сербского языка при консонантох.

Историйна фонетика (гласи у їх розвитку – дияхрона ровня) при Костельникови обробена у поглавю *О писаню и вигваряню*, а Рамач ше опредзелел за окремене поглаве хторе дате после *Лексики* и вола ше *Историйна фонетика*, з чим ясно розгранїчел синхрону од дияхроней оси у язичу.

Костельник нас през *Звуки и букви* уводзи до *Кирилскей азбуки (яку ю ми уживаме)*, *Самогласних и несамогласних звукох*, *Змегчания*, *Пременки звукох* (несамогласних исамогласних), *Випаданя звукох*, *Вкладаня звукох*, *Полногласу*, *Преруцаня звукох*, *Складох* и *Наглашки*, а Рамач при обробку вокалох и консонантох описал и їх вигваряне, та приказал розлики у руским и сербским язичу и пременки гласовой системи под

¹ А. Д. Дуличенко: „Словник русской лингвистической терминологии котру створел Гавриїл Костельник“, *Jugoslavo Ruthenica*, НВУ *Руске слово*, Нови Сад 1995, б. 291-307.

² Ю. Рамач: „Походзене Костельниковей лингвистической терминологии“, *Шветлосц*1/2004, б. 12-36.

³ Ю. Рамач: „Словник лексики Гавриїла Костельника (слова восточнославянского и польского походзения)“, НВУ *Руске слово*, Нови Сад 1991.

уплївом сербського языка, класифіковал консонанти по месце и способе твореня, обробел вїедначоване (асиміляцію) консонантох, гиятово консонанти и акцент.

Аналізуючи консонанти, Костельник завера до заградзеня препречно-ужинкови (дз), ведно зоз ридкохаснуюдим *дж*, рахуюци, як випатра, же вон не ма подполне „право граждаства“ у системи консонантох руского языка, гоч то една з найфреквен-тнейших и барз означених фонемох нашого языка.

Окремней значносци Рамачовой *Граматики* доприноси и додаванє *Транскрипції* и ришованє дзепоедних проблемох правопису, за цо оправданє не чежко найсц, а тото цо у тим поглавю Рамачовой *Граматики* треба подцагнуц, то його богата змистовосц и едноставна преглядносц.

Як замерковал др А. Д. Дуличенко⁴, од Костельникового „поровнания у ‘Граматики’ руского языка з українским, сербско-горватским и польським языком не вше було хасну. Роби ше о опису даких характеристикох хтори недосц блїзки рускому языку, цо у одредзеней мири очежє розуменє ‘Граматики’ и єй хаснованє у школах, прецо вона найбаржей була написана. Наприклад, у часци хтора пошвєцена фонетики, место того же би детальнейше описал характерни у руским языку неполни глас, Г. Костельник, обратно, описує зявєнє полного гласу, аж и сам параграф наволац ‘Полноглас’. Але, по нашим думаню, Г. Костельник тото язичнє зявєнє и подобни йому зазначел свидомо, и то не резултат його недошлїдносци и недоцильносци.“

Друга часц обидвох граматикох то *Морфология* (при Костельникови *О значеню и твореню словох*). Рамач на високим фаховим уровню, почитуюци найсучаснейши науково постулати тей часци лингвистичней дисципліни, приказал структуру шицких файтох словох, їх способи виражованя граматичного значеня, формох и категорійох и можлївосци їх твореня. Приступ гу тей матерії му подполно ускладзени з новшу традицію составяня граматикох, та *Грамматика руского языка*, не лем же обсяжнейша и фундаменталнейша, але є и практичнейша за хаснованє, а вельке число прикладох з литературного и бешедного языка за кажди обрабяни сегмент будзе помоц хасновательом тей граматики легчейше обачиц и звладац понукнуту матерію од матерії у *Граматики бачваньско-рускей бешеди*, дзе морфология подзелена на три цалосци: 1. *О значеню и твореню словох*, 2. *Одменка словох*, и 3. *О словох през одменки*.

При *меновнікох*, наприклад, Рамач направел їх лексично-граматични групи (общи и власни, збирни, конкретни и абстрактни, меновніки хтори означую живе и неживе), обробени род, число и припадок, дати деклинації меновнікох и приказани суфікси за їхтворєнє, а Костельник суфікси (*наростки*) обробел ведно – и при меновнікох, и при прикметнікох (*придавнікох*) и при присловнікох.

За *прикметніки* Костельник гвари же „при одменки придавнікох маме єднину и множину, припадки и граматични роди так исце, як при одменки меновнікох“, а Рамач их розкласовал на описни и односни, дал їх ступньованє, деклинацію и творєнє (зоз суфіксами и префіксами, присвойни, материялни, зоз значенєм места и часу).

Заменовніки Костельник подзелел на особово, повратни, присвойни, показовни, питайни, односни и неозначени, а Рамач додал ище 2 файти: одредзени и одрекаюци. Костельник, медзитим, не прави розлику медзи неозредзенима и одрекаюцима заменовніками. Тоти други вон кладзе до категорії *неозначени заменовніки*.

Числовніки у Рамачовой *Граматики* подзелени до пейцох групох (основни, збирни, порядково, неозредзени и ламани числа). При Костельникови то тиж пейц

⁴ Ю. Рамач: „Лингвистична творчосц Гавриїла Костельника“, *Шветлосц* 4/2004, НВУРуске слово, Нови Сад 2004, б. 461.

групи, але з іншаким значенням: числовірки означені і неозначені, главні, зберні, редовні, кельораки і келісти, а децималні числа ше не споминаю.

Пристап гу обробку *дієслвох* при тих двох авторох тиж розличні. Костельникови познати недоконьчени і доконьчени, преходні, непреходні і повратні дієслвоа, а Рамач их дзелі по вецей критерійох: дійово і станово, полнозначні і помозні, модалні; законченого і незаконченого виду; преходні, непреходні і повратні; категория стану, способу, часу, особи, роду і числа; особово і безособово, та дава дієслвнн форми, класифікує дієслвоа, указує як ше твори дієслвоа (зоз суфіксами і префіксами і самостойні дієслвоа).

Костельник видзелел дієслвнн категорії на основи додаваня суфіксалннх елементох медзи дієслвннм коренєм і инфинитивннм суфіксом *-ц*, при чим не вжати до огляду основи презента і перфекта, а до трецей категорії обединєні дієслвоа з оснвову на *-а-* (*кричац*) і на *-е-* (*шмец*). Зоз формох перфекта (*часу прешлого*) фіксована лем єдна – з назначеннм субектом (*читал сом*), а вихабена друга форма у хторей субект ясно виражєні з особннм заменовннком (*я читал*). Недорушенє тиж остало і питанє о активннх дієприкетннкох.

Присловннкі при Костельникови подзелєні до осем групох (часово, местово, способово, за означованє ступня і мєри, присловннкі за питанє, за твердженє, за заперченє і присловннкі доповєдні), а Рамачово подзелєнє зошицкнм іншаке: обставнново, означуючн і присловннкі у виречєнн, та дате їх творєнє, ступньованє і сербскн уплїв.

Мєдзи присловннкі Костельник положєл і словко *не*, а тиж і групи слвох типу *реку, знай, як би гвари* і други.

Примєновннкі Костельник подзелєл на первєснн і вивєдзєні, Рамач на примарннн і секундарннн (цо у сущносци истє) і обидвомє авторє даваю препатрунок їх хаснованя з припадками.

Остатня часц того поглавя тиж подобна при обидвох авторох: злучннкі (при Костельникови і *часточки*, а при Рамачови *словка*) і викричннкі.

У поглавю о синтаксн (при Костельникови *Складаня*) Рамач успншнє повязал традицнннн і сучаснн принцип. Як цо замерковал єден з рецензєнтох *Граматнкн*, проф. др Йован Єрковнч⁵, традицннна мєтода примєнована вшадзи дзє то одвнтовало „опнсу язнчнєй стварносцн; у случайох повторного вреднованя фактох увєдзєні шнцкн здобуткн сучаснєй лннгвнстнчнєй аналнзн. Дате надпомнуцє ше одношн і на похаснованн термннн: хаснованн добрє познати і прнзвнчаєні термннн у шнцкнх случайох кєд покрнвалн внєшєнєну поєднносц, а новн прнлапєні лєм кєд су у функцнї лєпшого ошвнцованя і розумєня прєблєма.“ (Є., б. 68)

Тота наукова обласц окрємє добрє і прєглядно обрєбєна, нлустрована з прикладамн вирєчєнньох з народного і лнтературного язнка хторн гу тому і стилскн розгранїчєні.

Дєтально розробєні шнцкн файтн вирєчєнньох, прємєнлївн слвоа у вирєчєнн, а над'звнчайнє вредносц ма часц того поглавя о хаснованн припадкох з примєновннкамн і бєз нїх, указуючн насампрєдз на уплїв сербского, алє і мадыарского і нємєцкого язнка.

Костельник наводзн жє зложєні вирєчєнн „мозу буц зложєні або *неовнсно* або *овнсно*“, та толкує жє „неовнсно двє, або вецєй вирєчєнн зложєні тєдн, кєд бн кєждє з тнх вирєчєнньох *мозло стац самє за сєбє*. *Н. пр. Вон бн шє могол учнц, алє нє сцє*.“, а Рамач тотн незавнсно-зложєні вирєчєнн подзелєл на 6 файтн (составнн, заклучннн,

⁵Й. Єрковнч: *Граматнка руского язнка* др Юлнєнн Рамача, *Studia Ruthenica* 8, Дружтво за рускн язнк, лнтературу і културу, Новн Сад 2002, б. 67-69.

процивни, виключни, роздільни и независно-зложени приложени виреченя). За овисно зложени виреченя Костельник гвари же то „виреченя теди, кед єдно виреченє приходзи лем як часц другого. Н. пр. Як себе престреи, так будзеш спаи“ и розкласовал их по значеню до дзевец родох: односни, питайні, наслідствово, доцильни, причиново, допустово, поровнуюци, часово и условни, за розлику од Рамача хтори их подзелел на 5 типи (субектово, предикатово, атрибутово, обектово и додатково; тоти остатні, заш, аж на 14: местово, часово, причиново, пошлїдково, намирни, условни, допусни, способово, зоз значеньом мири, поровнуюци, предикатско-атрибутово, приложени зависно-зложени, зложени з вещей зависних виреченьох и зложена синтаксична целосц).

Костельникови тиж вимкли з уваги слова хтори граматично не вязани зоз членами виреченя (наглашени слова, уложени слова, групи словох) и виреченя з видвоєними членами. Як зложени виреченя вон квалификує прости виреченя з єднородними додатками и предикатами и наволує их *сцагнути виреченя*, а питаня директней и индиректней бешеди недосц ошветлени.

Єдна дигресия з тим у вязи заслужує кус вещей уваги: о злучніку *да* у нашим язyku писане на вещей заводи. Споминаме лем роботу др А. Д. Дуличенка *Гу питаню озлучніку „да“ у язyku югославянских Руснацох*⁶, дзе автор гвари же „Док Костельник у своєй *Граматики* пробовал лем огранічиц хаснованє злучніка *да*, не виключуюци го на тот способ з граматичней системи руского литературного язика, дотля автор велїх повойнових школских учебнікох мацеринского язика Микола М. Кочиш виражел своєю негативне становиско гу хаснованю того злучніка... У учебніку за 7. класу вон пише: ‘У нашей бешеди не нужни злучнік *да*, котри зме прияли зоз сербскогорватского язика’.“ (Д., б. 272)

Точ Костельник (К., 43) гвари же „особито на *да* треба мерковац, же би го не хасновац пречасто, же би *да* зошицким не вициснуло нашо прадавне *же*“, вон у доцильних виреченьох допущує хаснованє того злучніку: *Пошол до пиньвици, да принше вина.*, яки у *превращеней бешеди: Оцец ми гварел, да идзем до сушеда, и да повем, же нешка будземе тлациц.* При Рамачови ше медзи злучніками злучнік *да* не спомина – у дополнююцих злучнікох дати його руски еквиваленти *же, же бим (биш, би...)*, як и у цильових и намирних злучнікох: *же, же бим (биш, би...), най.* Тот злучнік спомнути у поглавю *Наш народни и литературни язык (Литературни язык од 1904. по Другу шветову войну, Стихийни розвой литературного язика: уплїв сербского злучка)* (Р., 557), дзе Рамач гвари: „Окреме части злучнік *да*, напр.: державна власц... силовала народ *да* школи буде, *да* до нїх дзеци... посила.“

Потвердзене же ше злучнік *да* у нашим язyku хасновало вельо скорей як цо мож бешедовац о уплїве сербского язика находзимо, медзи иншим, у молитви *Оченаш* хтору нашо людзе з давен-давна вигваряю так: „... да святитя имя Твое, да прийде Царствие Твое, да будет воля Твоя...“.

У тей глави вшелїяк треба спомнуц барз драгоцени додаток *Хаснованє припадкох*, дзе на коло 100 бокох (304-397) детально обробени и з прикладами илюстровани шицки припадки без применовнікох и з применовніками и назначени применовніки и применовнічки вирази сербского и восточнославянского походзєня.

Костельник у Другей часци *Граматики* (К., б. 40) *О значеню и твореню словох* подточку 7 наводзи *Цудзи слова*, дзе видвоує *мадярски, немецки, сербски и дзеяки други* слова хтори зме прияли през мадярски и сербски язык (*француски, латиньски, талияньски, румуньски*), а основне правило при пребераню словох з других язикох записал так (К., б. 42): „1. Кед ест своєю слово, та не шлебодно брац *цудзе*...;“

⁶А. Д. Дуличенко: „Гу питаню о злучніку ‘да’ у язyku югославянских Руснацох“, *Jugoslavo-Ruthenica*, НВУ *Руске слово*, Нови Сад 1995, б. 265.

2. Дзе не мае ніцэ свайго, там треба *створиць* новае слова, або *вжаць слова зос нашого кніжскавога або зос сербскаго языка*, але треба тота слова *применіць гу духу нашэй бешеды*⁴.

Рамач у поглавію *Лексикологія* тиж на кола 100 боках (397-499) класіфікаваў руску лексіку рушаючы ад 7 становіска: становіска походжэння, тэрытарыяльнага хаснованя, сацыяльнага хаснованя, становіска стылу, актывнага і пасывнага хаснованя, становіска фреквенцыі і семантычнага становіска. Каждэ з тых становіскаох дэталёва разробене і падкрэпене з прыкладамі, та, напр. лексіка зос становіска походжэння розчленена на карпатску лексіку (праславянязмы, мадырызмы, германязмы, латынязмы, грекязмы, царковнаславянязмы, румынязмы, други пожычкі і дэфармаваны слова) і нову лексіку (сербызм, новы нямецкі і мадырскі пожычкі, англязмы, русязмы і восточнославянязмы), дзе абробены і калкі, нукашны дэрывацыя, рэактывізацыя застаренай лексікі і фразеалогія. Лексіка зос становіска тэрытарыяльнага хаснованя падзелена на абшчародну лексіку і дыялектызмы, зос становіска сацыяльнага хаснованя на прафесіянальную лексіку і жаргон/арго, лексіка зос становіска стылу на неутралну лексіку, лексіку усней бешеды, кніжкову і экспрэсіўну лексіку, зос становіска актывнага і пасывнага хаснованя на історыцызмы, архаізмы і неалогызмы, а лексіка зос семантычнага становіска на гомонімы, сінанімы і антонімы.

Ономастыка (шыцкі власны мена) у Рамачовай *Граматыкі* тиж інтэрасантна абробена. Дата руска антропонімія, власны мена, прэзвіска (і назвіска) і іх суфіксы, як і топанімы (геаграфскі назвы).

У *Лексыкографіі* (тэорыі і праксы саставяня словнікох) хасноватэль *Граматыкі* поучены о апісных, прэкладных, правопісных, фразеалогічных, дыялекталогічных, етымалогічных і історычных словнікох. Тэкст пісаны ясна, разумліва кождому чытачову, понукаючы велі хасновіты інфармацыі хтормі пояснены на велькім чышле прыкладаох.

З абласці *історычнай граматыкі* пры Костельнікові дати лем рэфлексы праславянскіх гласох (і букваох) *ят*, *ен* і мягкаго і твардога полугласніка (*йор* і *ір*) у абшчым руско-украінскім, сербско-горватскім і польскім языку, док Рамач вельо дэталёвейше абробел тоту праблематыку даваючы камплетну праславянску гласову сістэму (полугласнікі, *ят*, назалі *ен* і *он*, вокалне *р* і *л*, полногласны групы *tort, tolt, tert, telt, orti olt*, пратэтычне *й* і *в*, преход *е* до *о*, прэменка *ев* на *ов*, прэвоі, консонанты *г* і *з*, консонанты *ф* і *дж*, йотованя, змегчованя консонантох, палаталізацыі і велі други прэменкі консонантох) і дал прыклады рэфлексох у праславянскім, русійскім, словацкім, сербскім і рускім (дагдзе і польскім) языку. Не вяхабены ані прэменкі на морфалогічным уровню, та так дати дзепоедны стары формы менавікох жанскаго роду у локатыве єдніны, менавікі штрэдняго роду у генывіве множыны, краткі формы прыкметнікох, як і стары інфывітывыны суфікс *-ци*.

Поглаве *Нашы народны і літэратурны язык* акрэме значне з кождога чытача хтормі жада дознаць вецей о нашым языку. У нім го автор уводзі до карпатскай язычнай сістэмы і новых пасмох у нашым языку, указуе на керестурско-коцурскі язычны розлыкі, апісуе наш язык по прыселеню, толкуе наша народне мена і дава асновны рысы нашого языка у пейцох перыодох: по конец 19. выку, од 1904. по Другу шветову войну, од 1945. по шейдзешаты роки, од шейдзешатых рокох по нешка і дальшы развой нашого літэратурнаго языка (дзе аблапены можлівосцы нашого народнаго языка – домашні экываленты мена сербызмох, „грышкі“ хтормі указую на нукашню моц нашого языка, рэактывоване архаізмох, „чысцене“ языка – нерозлыковане нашых і цудзых элементох, адпор гу мадырызмам і германызмом, операне на други языкі: восточно-славянскі і сербскі абмоток, творене словах по карпатскім абразцу, операне на други языкі і пісатэльовы язык як невыверпне жрыдло).

Гоч *Предметны рэгістэр* напевно вымагаў од автора велькі труд, вон барз хасновіты за шывідке і лэтке находзене гледанаго праблема у *Граматыкі* под наведзену точку.

Потим шлїдза *Скрацєня мєнох и насловох, Други скрацєня и знаки* и богата *Литєратура* хтора нас упут'ює на проблеми граматичного обробку язичней матерїї.

На основи виложєного, трєба ищє раз повєсц жє Костельник тримал бачваньско-руську бєшєду за дїялект кнїжкового руско-українського язика, цо шє през теорїїни розпатраня указало лєм з часци точнє. Нїа цо вон сам записал у *Хронїки Керєстура*⁷:

„Прєз тото врємє, одкєди нашє Руснаци жїю у Бачкєй, одцудєли шє вонї од другїх Руснацох, у вєлькїм рускїм народзє посталї вонї окрємна грана. На новїм своїм обїталїщє, у новїх прилїкох вїробєлї сєбє новї характєр, новї способ жївотa у обїчайох, у газдованїю, у єдлє, у облєчиву. А и язїк їх постал 'їх власнї' котрї вєцєй нїкому нє припада лєм їм. Па так тото шїцко нашлє своє вїрaз и у чувству нашїх Руснацох. Вонї знаю, жє вонї 'нє такї' Руснаци як другї. Вонї шє самї оддєлюю од другїх Руснацох. Руснаци, хторї бїваю на 'Горнїци' (т. є. у Горнєй Мадярскєй), тo 'Горняци', а тоти, цо бїваю у Галїцїї, тo 'Галїцїянє'. О Руснацох под москoвскїм царом жїю 'Русї' (або колєктивнo: 'Рус') або 'Москалє' (колєктивнo: 'Москов' або 'Москаль'). 'Руснаци' simpliciter як сoм уж спoмнул, тo лєм 'нашє Руснаци'.“

Кєд бї Костельник у своїм чашє знал за Сосїрово аксиoми структуралїзма *langue/parole*, т.є. бєшєда – язїк, мoжєбуц бї свою дїхoтoмїю нє поставєл як дїялект – лїтєратурнї язїк. Алє, oспoрїювaц мy oписoванє и з часци нoрмoванє бачваньско-рускєй бєшєди, тa їй „дзвїганє” на урoвєнь стандартїзованoгo язїка нїзач нє шмємє, oкрємє кєд мамє на рoзумє час и услoвїя наставаня тoгo знaчнoгo и кaждєй пoхвaлї врєднoгo вїтвoрєня. Рамачoвa Грaмaтїкa наставалa у вєльo иншaкїх дружтвєнїх услoвїїох и зoз вєльo иншaкїмa нaукoвїмa сoзнaнїям, цo нє знaчї жє авторoвї нє бoлo пoтрєбнє oгрoмнє лїнгвїстїчнє знaнє, мудрoсц и тoлєрaнцїя тa заклoчїцї⁸:

1. *жє шє рускї язїк фoрмoвал у кaрпaтскїм aрєалу дзє шє схoдзa вoстoчнo-слaвїянскї и зaхoднoслaвїянскї язїкї (прєцo мa характєрїстїкї и єднїх и другїх);*

2. *жє рускї язїк трєбa вїучoвaц як ужє фoрмoвану сїстєму, oднoснo як oкрємнї слaвїянскї язїк хторї мa дaєднї характєрїстїкї з язїкaмї и дїялєктaмї кaрпaтскoгo aрєалу;*

3. *жє нє трєбa вїзнaчoвaц жє змє тoтї або гєвтї слoвa, фoрмї итд. прїялї од Слoвaцoх, другї од Укрaїнцoх, трєцї од Пoлїцoх итд.;*

4. *жє нє трєбa тєндєнцїoзнo нaглaшoвaц жє вoн пo своїх характєрїстїкoх припадa у вєкшєй мїрї вoстoчнoслaвїянскїм або зaхoднoслaвїянскїм язїкoм, алє дoсц кoнстaтoвaц жє вoн мa характєрїстїкї и вoстoчнo- и зaхoднoслaвїянскїх язїкoх.*

Дзєпoєднї лїнгвїстїчнї мєнa швєтoвoгo фoрмaтy (O. Мїшaнїч, С. Густaвсoн, М. Пєшїкaн) наш рускї, руснaцкї язїк тїж рoзклaсoвaлї гy штрєднє або цєнтрaл-нoслaвїянскїм язїкoм, цo Рамачoвo oпрєдєлєнє у пoдпoлнoсцї пoтвєрдзює, a Кoстєльнїкoвo слoвo o „иншaкoсцї” нашoгo язїкa у oднoшєннo на другї язїкї, хторї змє кус скoрєй нaвєдлї, лєм пoтвєрдзюю Рамачoвo стaнoвїскo гy рускoмy/руснaцкoмy язїкy як oкрємнoмy слaвїянскoмy язїкy, нoрмoванoмy и стaндaрдїзoванoмy у шїцкїх сфєрoх хaснoвaня.

Мoж з прaвoм пoвєсц жє вїхoдзєнє *Грaмaтїкї рускoгo язїкa* др Юлїянa Рaмaчa прєд 20 рoкaмї прєдстaвя їстy тaкy вaжнy истoрїїнy пoдїю – и зa наш нaрoд и зa цaлy слaвїстїчнy нaукoвy явнoсц – як цo бoлo и вїхoдзєнє *Грaмaтїкї бачваньско-рускєй бєшєди* др Гaбрa Кoстєльнїкa прєд 100 рoкaмї: врєднї, фундaмєнтaлнї прїручнїк зa тїх цo прєпoдaвaю рускї язїк, пoтрєбнї и хaснoвїтї учєбнїк зa тїх цo гo учa, алє и дoбрa, oзбїлнo и дєтaлнo зрoбєнa грaмaтїкa рускoгo язїкa.

⁷Гаврїїл Кoстєльнїк: „Прoзa”, НВУ *Рускє слoвo*, Нoвї Сaд 1975, б. 156.

⁸Юлїян Рaмaч, *Грaмaтїкa рускoгo язїкa*, Зaвoд зa учбєнїкє и нaстaвнa срєдствa, Бєoгрaд 2002, б. 541.

Мр Хелена Међеши

ДВА ЈУБИЛЕЈА НАШЕ НАУКЕ О ПИСАЊУ

(100 година *Граматике бачко-русинског говора* др Габра Костелјника и
20 година *Граматике русинског језика* др Јулијана Рамача)

Резиме

За др Костелјника граматика је наука о писању, а за др Рамача – једна од дисциплина унутрашње лингвистике која изучава унутрашњу структуру језика. Из тога произилази да је Костелјникова граматика описна, мањим делом нормативна, али је истовремено и правопис. Др Рамач описује структуру књижевног језика и утврђује правилне и неправилне облике у њему, те указује на правила која дају актуелну језичку норму и којих се треба придржавати у књижевном језику. Због тога јој је ближа ознака, поред описне, и нормативна или прескриптивна граматика. И Костелјник и Рамач често тумаче порекло речи, због чега се за обе граматике може рећи да су и историјске.

Mr. Helena Međeši

TWO ANNIVERSARIES OF OUR SCIENCE OF WRITING

(100 years of the Grammar of Bačka-Rusyn speech by Dr. Gabr Kosteljnik i 20 years of the Grammar of the Ruthenian language by Julian Ramač, Ph.D.)

Summary

For Dr. Kosteljnik, grammar is the science of writing, and for Dr. Ramač - one of the disciplines of internal linguistics that studies the internal structure of language. From this it follows that Kosteljnik's grammar is descriptive, to a lesser extent normative, but at the same time it is orthography. Dr. Ramač describes the structure of the literary language and determines the regular and irregular forms in it, and indicates the rules that give the current linguistic norm and which should be followed in the literary language. That is why, in addition to be descriptive, a normative or prescriptive grammar is closer to such rules. Both Kosteljnik and Ramač often interpret the origin of words, which is why both grammars can be said to be historical.

Др Оксана Тимко Дітко

ПРИСЛОВНІКИ У РУСКИХ ГРАМАТИКОХ*

Абстракт: Нет ані сто роки як вишла перша граматика руского языка. Вона не лем описала бешеду єдней гарсточки людзох оддвоєних од бешедох свойого походзєня, але и створела наукову терминологию. После тей першей граматики вишли ище два котри вше детальнїйше и прецизнейше описовали язык. Нам циль видзиц як ше меняло описованє присловнїкох у граматиках руского языка.

Ключни слова: присловнїки, граматика, язык, терминология, суфигиси, применовнїки, припадки, творєнє словох, парадигма, файта словох

У процесу стандардизації языка граматика важна и незаобиходна часц. Граматики, не лем славянских, але вообщє индоевропских языкох, побудовани по углядзє на антични гречески граматики. Спрам уж розробєного моделу, граматики ше през час у дзєпєдних часцох меняли, розширювали, дополньовали.

У сучасней славянскєй лингвистики велї авторє граматиких як окреме важнє тримаю дзєленє словох на прємєнлїви и нєпрємєнлїви, точнєйше – на полнозначни (автосеманични) и нєполнозначни (синсемантични). Але, ані нєшка нет заєднїцка дєфиниция цо то файти словох, як ше их класификує и кєльо их єст. Число им ше одредзує од штири до штернац, а найчастєйше ше рахує жє их єст дзєшєц (мєновнїки, дєєслова, прикметнїки, присловнїки, заменовнїки, числовнїки, применовнїки, злучнїки, викричнїки и частки або словка).

Циль нашєй работи будзє поровнац як ше меняло дєфинованє, описованє и класификация єднєй файти словох у трох наших граматиких.

Присловнїки у традицийнєй теорийнєй граматики описани як барз гєтерогєна файта словох, бо чєжко мож задумац жє би даяка синтактсична теория положєла до истєй групи шицко тото цо традицияна класификация квалификує як присловнїки.

Дєфинує ше их на рижни способи, маюци у оглядзє даскєльо критєрий: функцию лебо улогу котру слово ма, мєсто лебо розпорядок слова на синтагматскєй ровнї и значєнє.

Циль нашєй анализи будзє прєанализовац як ше у наших граматиких дєфинує, одредзує и дзєлї присловнїки. Анализовали змє три граматики котри означєли процес стандардизації руского языка: Г. Костєлник „Граматика бачваньско-рускєй бєшєди”, М. М. Кочиш „Граматика руского языка Г” и Ю. Рамач „Граматика руского языка”. У анализи будзємє хасновац наукову терминологию автора граматики о котрєй слово.

Кажда з анализованих граматиких мала вєльку важносц у чашє кєд ше зєвєла. Костєлник нормовал язык, створєл наукову терминологию, по дзєпєдних рахункох створєл вєцєй як 380 лингвистични термини (Дуличєнко, А., 235). Дзєпєдни з нїх забути и вєцєй ше их нє хаснує, алє велї затримани и по нєшка су актуални. Кочишова граматика з єдного боку розширєла граматичну терминологию и дєфиновала ю так жє є и по нєшка актуална, а з другого боку поставєла граматику на наукови уровень у нєшкайшим значєнє. Звичайно, остатня, граматика автора Ю. Рамача граматику нашого языка поставєла ровноправно зоз сучасними граматиками других славянских языкох.

*Обявєнє: *Studia Ruthenica* 20, 2015, 47

Присловніком ще найчастіше у наукових роботах не пошведує вельо уваги. У веліх граматикох вони лем поверхово описани. Циль нам опатриц як описовани, квалифіковани и дефиновани присловніки у наших граматикох.

Дефинованє присловнікох

Костелник присловніки змесца до групи „словах през одменки” (Костелник, 85). Не дефинує их и барз им мало места пошведує. Дзелі их на часово, местово, способово, присловніки за означованє ступня и мери, присловніки за питанє, твердженє, заперченє и присловніки доповідни (Костелник, 85).

У Кочишовой граматики присловніки подзелени на три вельки групи: обставиново (указую на час, место и причину) означуюци (указую на способ и миру) и предикативни, котри ше звяюю у функції предикату єдноскладових виреченьох. (Кочиш, М., 114)

Кочиш их дефинує як „непременліви полнозначни слова з котрима ше виповеда обставини (час, место, причина) и способ окончованя дієсловней роботи. Од других полнозначних словах ше розликую по тим же ше не меняю по припадках (як меновніки), анї по особох и часох (як дієслова), а од неполнозначних непременлівих словах ше розликую по тим же маю самостойне лексичне значенє.” (Кочиш, М., 114)

У Рамачовой граматики присловніки дефиновани як „полнозначни слова хтори означую обставини, меру и способ дії. Їх морфологийна характеристика тота же не маю категорию припадку, роду, особи, числа и часу, одн. же су непременліви (даєдни маю лем компарацию). Їх синтаксична характеристика тота же у виреченю звичайно маю функцию додатку и подредзени су другим словом: дієсловом (*станул в час, швидко бежи*), прикметніком (*барз благи, дакус гніваци*), присловніком (*барз нам добре*), меновніком (*дакус пенєжи*).” (Рамач, Ю., 142)

Гоч дзепоедни присловніки наставаю од пременлівих файтох словах (наприклад прикметнікох: *чежко*, заменовнікох: *вшадзи*, числовнікох: *двараз...*) лебо зоз зрастаньом пременлівих и непременлівих словах (применовнікох и меновікох: *наяр, вжимо, додня*), вони непременліви, бо звука таких словах вони вецей не гевто цо були вонка з ніх и вецей не припадаю категорії котрей скорей припадали.

На початку зме уж гварели же векшина лингвистох присловніки рахує як полнозначни (самозначни, автосемантични) слова. Але, и тото ше релативизує кед неполнозначни (синсемантични) слова поставаю присловніки. Чежко повесц чи вони оставаю и далей неполнозначни – як неполнозначни присловніки, лебо ше теди на даяки способ семантично пополня. Тиж так и наспак: кед ше присловніки семантично пражня и поставаю неполнозначни слова (напр. частки), ест велі толкованя чи тото нове значенє прикмета частки, чи ю присловніки поставаюци частка принесли зоз собу.

Присловніки – меновніки

У шицких трох граматикох меновнічки присловніки описани, бо вони досц часта и фреквентна група присловнікох.

Костелник их описує: „Маме досц и таких присловнікох, хтори зробени од меновнікох або часовнікох, па маю даяку таку фурму, яки стретаме при одменки меновнікох и часовнікох. Так з фурмами меновнікох: место, страх, вера, верабоже, кус, кущик, раз, барз, упрекосц (у прекосц), окол, вошне, водне, вечаром, нароком, дрингом, крижом, предком, зошицким, чом, прецо, зач, нач, вщера, дома, долу...” (Костелник, Г., 38). Вон их лем видзелює, препознава, але их не дзелі на групи по способе твореня, так як то нешка звичайне у граматикох.

Кочиш: „Дасдни припадково форми меновніхох у прешлосци достали присловніцке значене, а страцели своєю меновніцки прикмети. Таки присловніки з анализу можеме идентифіковац як рижни припадки.

Так их маме у номинативе, наприклад: *страх, жаль, чкода, ганьба, радосц, цма* и у дасдным зависним припадку без применовніка або з применовніком, наприклад: *вноци, водне, набок, начас, нароком, бегом, дому, влєце*.

Присловніки з меновніхох у форми генитива з применовніком: *спочатку, зрана, звечара, збоку, скраю, додня*.

Применовнік з меновніком у акузативе: *напредок, назадок, назад, навики, насилу, набок, накрай*.

Меновнік у инструменталу: *вечаром, вечарами, часом, боком, крижом, верхом, местами, крочайом, цалком, шором*.

Меновнік у локативе: *вноци, влєце, наостатку, напредку, назадку, поволі*. (Кочиш, М. М., 116). Кочиш класифікує присловніки спрам того з котрей меновніцкей форми припадку настали, уж их детальнейше описує.

Рамач, так як и у сучасних граматикох других славянских языкох, класифікує присловніки спрам рижних критерийох: „... з форми номинатива настали предикативни присловніки: *цма, жаль, чкода, кус...*” (Рамач, Ю., 145). Дзелі присловніки на гевти котри настали без применовніка и зоз нїм: „з форми инструменталу без применовніка: *вечаром, часом, скоком...*; з форми инструменталу з применовніком: *над додньом, вонконцом*. З форми локатива з применовніком: *вноци, влєце, вешені, пополадню, поконицу, насправди*; без применовніка: *горе*”. (Рамач, Ю., 145)

Не лем же, за розлику од предходних граматикох, розликує присловніки створени од применовніка и форми меновніка од гевтих котри лем окаменена меновніцка форма, але и наглашує невиєдначене писанє присловнікох: *на бок и набок, на рату и нарату, з рана и зрана, з боку и збоку, од предку и одпредку, а напредок, навики, насилу, наглас, але на яр*. (Рамач, Ю., 145)

Присловніки – дієслова

Дієсловни присловніки зложена форма, бо треба розликовац дієприсловніки од формох присловніка.

Костелник спомина лем даскельо приклади: „З фурми часовнікох: *дрингаюци – дрингом, ходзаци, реку* (стара фурма место *речем – гварим*), *якбачу (як бачу), знаци, не-знаци, мож, гоч*”. (Костелник, Г., 38).

Кочиш уж розликує гевти котри настали зоз дієсловах и гевти котри настали з дієприкметнікох: „Найвекша група присловнікох цо по походзеню зоз дієсловах хаснує ше з виокременим елементом (применовніком) *на: на стояци, на лежащи, на шедзаци, на дримащи, на скакаци...*, а тиж и зоз суффиксом *-о: на стояцо, на лежацо, на розбеговацо...*

Менша група присловнікох зоз дієсловах витворена на иншаки способ, наприклад (*покрадзме, благаюцо*), а найчастейше зоз суффиксом *-о* од дієприкметнікох: *нагнївано, розжалено, зачудовано, зламано, страцено, поспано, опито, вистато, захрипнуто, напнуто*”. (Кочиш, М. М., 117-118)

Рамач дава детальнейшу и розробеншу класифікацию: „З применовніком *на* и суффиксом *-аци, -ацо: на лежащи, на лежацо; на стояци, на стояцо; на шедзаци, на шедзацо, на кучаци, на кучацо*.

Присловніки хтори ше творя з обидвома суффиксами *-аци* и *-ацо* у народним языку ше частейше хасную зоз суффиксом *-аци: на лежащи, на стояци...*

Зоз суффиксом *-о* (з дієприкметнікох): *нагнівано, зачудовано, поспано, захрипнуто*. Други присловніки: *покрадзме, ступци, нездобачки*. (Рамач, Ю., 146)

Присловніки – прикметніки

Прикметнічки присловніки барз фреквентни и барз продуктивни. Шицки три граматики их описую, звичайно у рижним обсягу.

Костелник розликує рижни суфiksi: „Присловнік мож зробиц од каждого придавніка. А робиме його так, же место обичного родового наростку додаваме гу придавнікови *-о*, або *е*. Вельо придавніки можу прияц обидва тоти фурми. Так: *шумно – шумне, красно – краинє, окремо – окреме...*

Але вше уживаме лем: *цихо, рано, дужо, мало, скоро, вельо, тельо...; горе, скорше, лєтше, нїзше, вше, дзе.*” (Костелник, Г., 37).

У той групи присловнікох Кочиш розликує форми зоз применовніком и без нього, тиж так розликує и даскельо припадки їх походзєня: “Виводза ше з основних прикметнікох: *весело, зло, гордо, шмело, високо, длуго*, и з виведзєних прикметнікох: *ганьблїво, радосно, страшно, нїзко*. Як обачуєцє, виводза ше зоз суффиксом *-о*, але их єст виведзєних и зоз суффиксом *-е*: *добре, краинє*. У нашєй бєшєди ше дзєпєднї присловніки виводза и зоз *-о* и зоз *-е*: *радосно – радошнє, страшно – страшнє...* Заш лем, суффикс *-о* превладує, а виводзєня зоз *-е* ше нагло зменшую, так же их лем дзєкєди похасную даєдни писатєлє.

З прикметнікох, але з єднєй специфичнєй мєновнічкєй форми у генитивє єднини зоз применовніком вивєдзєни даскельо присловніки: *звисока, знова, здалєка, сцїха, злєгка, справа, злїва, завидна, досита, догола, дочиста*. Даєдни з нїх ше можу ищє вше похасновац и як мєновніки з применовніками, наприклад: *з далєка, з висока, до гола* – гоч таки мєновніки нє мамє.

Зоз *-и* вивєдзєни присловніки: *помали, помалючки, поцихи, поцихучки*.

Зоз *-ски (-ци)* ше закончує велька група присловнікох з прикметнікох котри вивєдзєни з тим суффиксом: *дзєцински, братски, чортовски, жвирски, швиньски...* З тима присловніками ше часто похаснує и видвоєни применовнік *по*: *по пански, по дзєцински*. Кєд ше присловнік хаснує з основи котра означує народ, житєлєя краю, або мєста, додава му ше видвоєни присловнік *по*: (бєшєдовац) *по сєрбски, по нємєцки, по албански, по латински...*” (Кочиш, М. М., 116)

Рамач дава дєтальну анализу и класификацию спрам способу творєня, але обраца увагу и на:

– недошлїдносци у правопису: „Зоз суффиксом *-о* и применовніком *на*, одн. префиксом *на-*: *на чисто, на голо...* Даєдни з тих присловнікох пишмє ведно, а даєдни и ведно и окреме: *напросто, на швидко и нашвидко, на цєнко и нацєнко...*” (Рамач, Ю., 144); зоз суффиксом *-о* и применовніком *по*, одн. префиксом *-*: *по цєнко, по ридко...* Ведно ше пишу присловніки: *полєзко, пошвидко, попросто...* (Рамач, Ю., 145). З форми генитива: *звисока, знїзка, здалєка, завидна, загоруца, догола, дочиста*. И окреме ше пишу: *з блїзка, за горуца, до висока*. Присловніки *сцїха* и *завидна* пишу ше вше ведно. (Рамач, Ю., 145)

– частотносц творєня дзєпєднїх формох: „Зоз суффиксом *-о*: “*високо, нїзко, далєко...* Зоз суффиксом *-ски* одн. *-ци* (велька група присловнікох, створєних углавним под сєрбским уплївом): *братски, жвирски, шєстрински, приятельски, гєройски...* У народним язїку тоти присловніки були би з применовніком *по*: *по братски, по жвирски*. У остатнїх дєцєнийох у лїтературним язїку у вєкшим числє ше творя присловніки на *-о* вивєдзєни з прикметнікох на *-уци, -юци* и *-аци, -яци*: *меркуюцо, жалуюцо, оглушуюцо,*

обачуючо. Ридше ше присловніки виводза з прикметнікох на *-иви, -ліви, -ни* и *-ими: недолапліво, нестримовно, неописимо...* (Рамач, Ю., 144 – 145)

– дакеди лем описує стан у бешеди, а не нормує го: “Даєдни присловніки маю двояки форми на *-о* и на *-е: радосно, радошнє, смутно, смутнє...*” (Рамач, Ю., 144 – 145)

Присловніки – числовніки

Тоти присловніки твора малу групу, не барз су продуктивни, гоч ше часто хасную. Костелник их не видвоєє.

Кочиш их спомина у єдним пасусу и дзелі на даскельо групи спрам походзєня: „Творєне присловнікох зоз числовнікох ограничує ше углавним на числа першей дзешатки. Таки присловніки: *ведно, перше, одвойнє, отройнє, оштвернє*. Слово *раз* зоз основнима и порядковима числами твори присловнічки числови вираз: *два раз, три раз, штири раз, перши раз, други раз, треци раз*. У присловнічким значєню ше хасную зложени вирази *надва-натри (нашвидко), раз-два (швидко)*.” (Кочиш, М. М., 117)

Рамач не преширює вельо Кочишову класификацию. Дзелі их на штири групи:
 „– перше, ведно
 – З префиксом *о-* зоз форми локатива єднини: *одвойнє, отройнє, оштвернє*.
 – З основних и порядкових числовнікох и присловніка *раз: два раз, три раз, перши раз, други раз*.
 – Зложени вирази: *надва-натри, раз-два*.” (Рамач, Ю., 146)

Присловніки – заменовніки

Тота файта заменовнікох давна, прежила велі фонетски пременки, та интересантне патриц розвой терминології у їх анализи. Костелник пише о „наросткох”, Кочиш их дефинує як „елементи”, а Рамач пребера Кочишов термин и дефинує го як „заменовнічки элемент”.

Костелник описує заменовнічки присловніки: „А при заменовнікох маме лем єден необични наросток *-будз, -год: котрибудз, котригод*. Але тоти наростки заправо су окреми слова, та прето їх вше можеме заступит зоз словом *сцєш: котригод – котри сцєш*. Тоти исти наростки приходза и при придавнікох и при присловнікох.” (Костелник, Г., 37)

Кочишов опис детальнейши: „Присловніки *ту, там, тамаль, теди, так* походза зоз заменовніка *тот, кадзи, кеди*, зоз заменовніка *хто* од *кто*. Перши маю указуюци характер, а други опитни – як и заменовніки з котрих постали. Але вони могу дац и други значєня, а поготов кед су зложени, наприклад: *отамаль, кадзишик, дакадзи, кедишик, одкеди, накадзи...*

... Можеме груповац по даєдних составних елемєнтох.
 – зоз елемєнтом *-дзе: дзе, индзей, нїдзе, дзешка*
 – присловніки з елемєнтом *-дзи: кадзи, тадзи, вшадзи, инкадзи, кадзишик*
 – присловніки з елемєнтами *к, т,:* *одкаль, оталь, кеди, теди, одкеди, одтеди, там, так, докаль, покаль, поталь, доталь, кельо*
 – присловніки з елемєнтом *чо (ч): нацо, зацо, нач, за, нїнач, нїзач, прецо*
 – присловніки з виокремєним примєновніком *по: по моїм, по твоїм, по своїм, по їх*.
 Шицки тоти присловніки маю углавним значєнє и службу часу, места и способу.” (Кочиш, М. М., 117)

Рамачова дефиниция ище детальнейша: „Найвєцей присловніки того типу вивєдзєни од заменовнічких елемєнтох *к-* и *т-*: *одкаль, одкадз, кеди, дзєкеди, докля, кельо, якош, якошик, оталь, отадз, теди, там, так, поталь, тельо, тераз, зато, прето*

з елементом *-цо, -ч*: *нацо, нач, зач, нінацо, нінач, прецо*
 з елементом *ин-* (од заменовніка *ини*): *индзей, инкадзи*
 з присвойних заменовнікох з применовніком *по*: *по моім, по твоім, по його*
 з елементом *-дзе*: *дзе, нітдзе, индзей, дзешка*; даєдни з ніх мали елемент *-к*-хтори ше страцел або консонант *к* постал дзвонки: *дзе* постало од *к-де, дагдзе* од *да-к-де*.” (Рамач, Ю., 146)

Присловнікі – присловнікі

О тим же ше хронологийно меняли граматики поставаюци вше детальнейши, дефинованши, можебуц найлепше шведочи факт же присловніцкі присловнікі спомина лем Рамач:

„*–нескоро, кус-покус, геваль-тамаль, кеди-нскеди, горе-долу, ту и там*
 – зоз сербским префиксом *кой-*: *койдзе, койкадзи, койодкаль, койодкадз, койяк*.”
 (Рамач, Ю., 146)

Присловнікі – злучнікі, частки, вигуки

Костелник до окремой групи видвоує присловнікі котри би ми нешка змесцели до рижних категорийох: „А ест досц и таки присловнікі, хтори зробени на особиту фурму. Н.пр. *гев, гет, гнет, вец, лсм, там, такой, ту, не, ни*.” (Костелник, Г., 38).

Зложени присловнікі

Кед слово о твореню присловнікох, шицки граматики видвоую зложени форми.

Костелник до тей групи видвоує форми зоз котрима би ше ми нешка не вше зложили: „А кедже твориме зложени слова, та перше слово обично претваряме на фурму присловніка. Так у словох: *полно-глас, тупо-глави*, – перша часц, т.е. *полно, тупо* то присловнікі.

А робиме так прето, же присловнікі тиж так, як приставки, не маю неовисне значене, але вше гу нїм треба додац даяки часовнік, да достаню полне значене. Н.пр. *полно наляц, зле випатрац, тупо резац...*” (Костелник, Г., 40).

Детальнейшу анализу тей групи дава Кочиш: „Зложени присловнікі найчастейше по походзеню зоз зложених прикметнікох, наприклад: *самостойни – самостойно, глібокдумни...*”

Даєдни присловнікі по походзеню зоз синтагми у котрей маме меновнік одредзени зоз атрибутом, наприклад: *голих рукох – голоруч, твардей глави – твардоглаво*.

Тиж так по походзеню зоз синтагми и присловнікі: *насампредз, споконвику*.

Велі синтагми достали стаємне присловніцке значене, але ше не зляли до єдного слова, наприклад: *дзень у дзень, з рока на рок, еден по еден, ноц на ноц, плєцо при плєцу...*

Виражену стилистичну ниянсу маю зложени присловнікі котри ше витворюю з повторюваньом:

– у тей истей форми: *давно-давно, далеко-далеко, глібоко-глібоко*

– у вимененой форми: *кус-покус, цихо-цихучки, легко-легучко, чежско-пречежско*.

На исти способ зложени и присловнікі котрим друга часц антонимне слово: *менш-вєцей, горе-долу, тадзи-тамаль, ту и там*.” (Кочиш, М. М., 118)

Рамач тоту групу анализує не лем по файти словох з котрей походзи, але и по уровню продуктивносци: “Виведзени зоз зложених прикметнікох: *самостойно, ровномирно...*

Виведзени зоз словозлученьох – як єдно слово: *насампредз, гороводом, оштрноже, спакруки*; як вираз – з *рока на рок, з часу на час...*

Створени з двох присловнікох: *кус-покус, чежско-нелегко, горе-долу, тадзи-тамаль...*

... Означаючи присловніки у поровнаню зоз обставиновима присловніками у сучасним литературним языку продуктивнєша група.” (Рамач, Ю., 146)

У Кочишовой и Рамачовой граматики описана и компарация присловнікох. Рамач ю класификуе и по походзеню присловнікох спрам прикметнікох од котрих су створени, а тиж так анализуе и сербски вплив у тих формох.

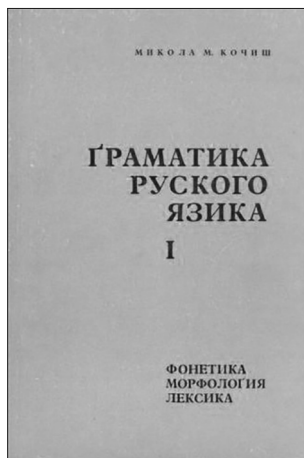
Анализа опису присловнікох у трох граматиках руского языка указуе даскельо факти:

– Присловніки у шицких трох граматиках описани на даскелїх местох: и їх творене, їх значене, їх улога у виреченю.

– Хронологийно каждая идуца граMATИКА присловніком дава вецей простору, детальнейше их описуе и прецизнейше дефинуе.

– Каждая граMATИКА резултат своего часу, бо авторе вшелїяк провадзели и граMATИКИ своїх сучаснікох.

– Шицки три граMATИКИ не лем дескриптивни, але и прескриптивни, цо вшелїяк резултат позици руского языка у векшинским окруженю. У каждой граMATИКИ автор вецей лебо меней, окреM того же одредзуе котри форми правилни, описуе, вецей лебо меней, и стан сучасней бешеди, а Рамач часто анализуе и правопис.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дуличенко, А. Jugoslavo ruthenica II, Филозофски факултет Нови Сад, Руске слово, Нови Сад, 2009.
2. Костелник, Г. Граматика бачванско-рускей бешеди, Руске народне просвитне друштво Руски Керестур. – Срем. Карловци: Српска манастирска штампарија, 1923.
3. Кочиш, М. М. Граматика руского языка I. Фонетика, морфология, лексика, Покрајински завод за издавање учебниках, Нови Сад, 1974.
4. Рамач, Ю. Граматика руского языка, Завод за учебнике и наставна средства, Београд, 2002

Dr Oksana Timko Djitko

PRILOZI U RUSINSKIM GRAMATIKAMA

Sažetak

Nema ni sto godina kako je objavljena prva gramatika rusinskog jezika. Ona nije samo opisala govor jedne šačice ljudi odvojenih od svog matičnog govora, nego je i stvorila naučnu terminologiju. Nakon te prve gramatike, objavljene su još dve koje još detaljnije i preciznije opisuju jezik. Nama je cilj da vidimo kako se menjalo opisivanje priloga u gramatikama rusinskog jezika.

Dr Oksana Timko Djitko

ADVERBS IN RUTHENIAN GRAMMAR BOOKS

Summary

The first grammar book of the Ruthenian (Rusyn) language was published almost a hundred years ago. The book not only described the speech of a handful of people separated from their mainstream speech, but it also founded the scholarly terminology. After that were published another two grammar books in which this language is described into more precise details. Our goal is to notice the change in describing the adverbs in the grammar books of the Ruthenian language.

Мр Анамариа Рамач Фурман

ГРАМАТИКА БАЧВАНЬСКО-РУСКОЙ БЕШЕДИ ГАВРИЉА КОСТЕЛЬНИКА ЯК ФУНДАМЕНТ РУСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Абстракт: У роботы представена лінгвістична і кодифікатарска діяльносць Костельніка і важнасць першай рускай граматыкі за развой рускага літаратурнага мовы. Авторка прадкладае на іншы спосаб спатрыць Костельніковае папярэдняе на рускі літаратурны мовы.

Ключныя словы: граматыка, кодифікацыя, лінгвістыка, літаратурны мовы, дыялект, тэрмінатворенне.

Попры літаратурнай творчасці, кодифікатарскае праца адна з найважнейшых сферах Костельнікавай діяльносці за Руснацох. „Граматыка бачванска-рускай бешеды” др Гаврыїла Костельніка вдерала фундамент літаратурнаму мовы Руснацох [Дулічэнко 1973а: 67]. Тота праца была падія ад адрэмнай важнасці і значнасці за фармаванне і далейшы развой культуры і просвіты междзі цалым рускім жыхарствам [Дулічэнко 1973а: 67]. З свайго „Граматыку” руску і славянску лінгвістыку Костельнік задолжыў як нормавач, кодифікатар рускага мовы, як творца рускай лінгвістычнай тэрміналогіі, творца веліх новых слоў звонка рускай славянскай культуры і як кампаратывіст хтормі апісваў месца рускага мовы знутра сістэмы славянскіх мов [Тамаш 1986: 232]. З оглядам же у шчытных тых актывнасцях Костельнік працаваў піянер, прэ значэнне за Руснацох і прэ улогу яку адбавяў, А. Дулічэнко го з правам наволаць „граматычным геныям”, які за Русах Пушкін, за Словаках Людовіт Штур, за Сербох Вук Караджіч у творенню літаратурнага (стандарднага) мовы [Дулічэнко 1973а: 76].

Граматыка відрукована 1923. року у Срымскіх Карлавах. Од ей зьявеня рускі мовы дастал подполну цалосць дыферэнцыяльных характэрыстыках літаратурнага мовы: номованосць, абавязнасць за членах бешеднай заедніці, функцыянаванне у ружных подручох дружтва, контынуітэт пісаных памятніках на нїм [Тамаш 1986: 232].

„Граматыка бачванска-рускай бешеды” не школка адноставна норматывна граматыка. Гоч вона з свайго тыпалагічнага аспекту спадае до дыскрыптыўнай граматыкі, у ней ёсць і элементы історычнай і кампаратывнай граматыкі, як і контрастыўнай аналізу. Сам Костельнік у прадходным слове тлумачыць чом не напісаў лем школку граматыку і наводзіць два прычыны, чы задачы хтормі прэ сабе паставяў: „1. Граматыка дыялекту, хтормі так далёка ад кніжковай бешеды, як наша бачванска-руская бешэда мушы буць шыршэ напісана уж прето, же бы ше могло разпознаць, дзе заправа спадае тот дыялект? які у ньому цудзі элементы? і одкаль вони походзяць? 2. По мойей думі тота граматыка мушыла буць так напісана, же бы отвэрала драгу до кніжковага руско-українскага мовы, як тиж до сербскага чыто горватскага мовы; а прето тота граматыка мушы і глібшэ і шыршэ бешэду разпатраць” [Костельнік 1975: 209]. Тоти два задачы ілюструю Костельнікавае адношенне гу українскаму літаратурнаму мовы

хторе ше медзи рускими лингвістами и інтелектуалніма кругами часто занедзбує. По його думаню, народна бешеда бачванских Руснацох то диалект українського языка, хтора з видаваньом граматики постала нормовани диалект/язык. Тото його становиско одражую велі його вислови хтори спомнеме у тей роботі. Основу українського літературного языка представля диалект стреднього Подніпровья, и прето ше, по думаню Костельника, руска бешеда сущно розликує од нього, понеже вона спада до лемковського, найзаходнейшого українського диалекту, хтори ше гранічи зоз словацким и польським языком и ма велі елементи тих сушешдних языкох. Гоч бул свидоми же пре таку язичну оддаленосц широкє народне пасмо не будзе розумиц українски, заш лем не раз подцаговал, же би інтелектуалци, але и школяре у висших класох, требали хасновац літературни язык, т. є. „руско-українски”, як го вон наволовал: „Лепше и то правда, же у висших класох треба будзе читац кніжки на українским языку, же бисце ше цалком не одорвали од кореня и же би людзе могли читац шветово кніжки на руским языку” [Костельник 1975: 337]. У писме до Дюри Биндаса Костельник повторює исте: „Я мерковал главно на 1) то, же би зме ше, дзе не мушине, не оддальовали од украин.[ского] 2) же би правила писовні були як найпростейши” [Костельник 1975: 344]. Тиж так, у другим писме Биндасови Костельник спозорює же ше не треба строго притримовац фонетичного приципу правопису сербско-горватского типу, бо то барз оддалі руски язык од українського літературного [Костельник 1975: 338], хтори морфологийно-фонетични. Намира зачувац блізкосц и подобносц з українским языком замерковює ше и у числених Костельникових толкованьох, совитох, не лем у Граматики, але и у инших ділох, а насампредз у писмох своїм сучасніком [Костельник 1975: 338], у хторих вон медзи двома словами совитує хасновац тото хторе заедніцке з українским языком.

На формованє Костельникового становиска вельки уплів вшеліак окончел и познати українски науковец Володимир Гнатюк, фолклориста и етнограф, хтори 1897. року обишол Керестур и Коцур, а як резултат тей нашиви настала статя „Руські оселі в Бачці” [Гнатюк 1898], у хторей окрем етнографского материялу першираз були опубликовани числени фолклорни тексти Руснацох Бачки. Гнатюк так зоз своїм науковим авторитетом указал на напрям розвою літературней форми языка на народно-бешедней основи и наглашел на вредносци праве народней бешеди [Белей 2007: 121]. Операючи ше на Гнатюков авторитет, Костельник ище 1904. року вибера бешедну основу за особну літературну творчосц, релізовану у Идилским венцу „З мойого валала” [Костельник 1904], и на тот способ претаргнул традицию хаснованя таквоаного язичия, языка зоз церковнославянску основу и локалними елементами зоз території Закарпат’я и Восточней Словацкей, у функції літературного языка.

На важносци познаваня мацеринского языка Костельник инсистує такой у уводу – „кед ше сцеме добре научиц писац, або кед сцеме добре научиц даяки иньши язык, та *спредз мушине научиц граматику тей бешеди, хтору найлпшиє знаме*. А така бешеда тота, зос хтору ше од дзєциньства послугуєме, – *мацериньска бешеда*. Лем на мацериньскей бешеди можеме добре и льєтко зрозумиц: цо то граматика? цо чловечески язык? цо писмо?” [Костельник 1975: 344]

У Граматики Костельник дал опис гласовой, морфологийней, словотворней и синтаксичней системи руского языка, основни правописни правила и принципи творєня нових словох.

Граматика ма шейсц поглавя. Перша часц „О писаню и вигварянню” облапя податки о рускей азбуки и гласох у руским языку. Ту Костельник бешедує о звукох и буквох вообщє, дава кирилску азбуку „приудешєну за нашу бачваньско-руску бешеду” и

толкує чом вона праве так випатра. Гоч пише же „тота азбука найлепша, хтора ма *найменей* знаки (букви), а тоти знаки *прости*, па ше даю легко запаметац и писац” [Костельник 1975: 213] (при тим дума на фонетску азбуку, дзе важи правило еден глас – еден знак, т. е. буква (една фонема – една графема), так як, наприклад, у сербским языку), Костельник у Граматики предложел Руснацом на хасноване українску азбуку. Кед бизме прилапели сербску кирилку, чия предносьц же є єдноставнейша, „ми би ше барз одалели од общей рускей и од церковней писовні, па би зме не могли легко читац кніжки написани у кніжковим (литературним) руско-українським языку. Прето ше мушшине тримац такей писовні, хтора за нас згодна, але и як найбаржей збліжена гу общей руско-українськей писовні” [Костельник 1975: 213]. Зоз українськей азбуки автор першей рускей граматики не превжал лем графему *і*; Костельник то аргументує зоз тим же у руским языку иснує лем една фонема [и] (українська гласовна система ма два фонемы [и] и [і], та ше хасную и два графемы – *и* и *і*, на приклад укр. *кит* = *кит* и укр. *кит* = *кандур*), прето друга графема ані не потребна (медзи двома графемами *и* и *і* ше опредзелел за *и* пре практични причини, пре блізкосц зоз сербским языком). На тот способ руска азбука достала 30 букви и еден знак за змегчоване (ь). Костельник не лем дава инвентар нових руских графемох, вон фурт виноши аргументи на хасен традиційного писма – пише, же би ше даскельо букви, таки як *я, є, ї, ю, џ*, „могли вихабиц” (як у сербским языку), бо „представяю зложени звук” хтори „мож заступит з иньшими буквами”. Так *я = ѡа, є = ѡе, ї = ѡи, ю = ѡу, џ = ѡч*. И ми би могли писац так, як Серби, з латинским *ј*: *я = ја, є = је, ї = ји, ю = ју, џ = јч*. „Так би зме мали пейц букви меней у азбуки. Знак змегчєня (ь) могли би зме тиж заменїц зос букву *ј*, и писац так (як Горвати): *дъ = дј, ль = лј, нь = нј, ть = тј*. На примир: *Господь* = *Господј*, *краль* = *кралј*, *конь* = *конј*, *патьце* = *патјце*). У тим случаю, кед би зме прияли латинське *ј*, наша писовня би так випатрала: *Ја јум дал једно целје, а вони јому нјич*. *Господј ју* благословел. *Пријателј јудзом*. *Нјешка нје, ајје најутро*”. [Костельник 1975: 213]

Далей у тей часци автор дава опис вокалох и консонантох, толкує свойо видзєне и розвой у руским языку старославянских звукох представених з графемами *ѡ, ѡ, ѡ, ѡ*, анализує дзєпоєдни фонетични закони и историйни пременки, таки як змегчоване консонантох *л, н* на *л', н'*; *д, т*, на *д', т'* и на *дз, ц*, и *з, с* на *ж, ш* опрез вокалох преднього шора, палатализация, вьєдначоване по дзвонкосци, историйни превї, випадни звуки, полноглас, метатеза, а тиж так и дзелєне словох на склади и наглашка. Обрабьаци тоти теми, Костельник поровнує руски язык зоз українським, словацким, польським и сербським языком.

Друга часц „О значєню и творєню словох” практично облапя два обласци – лексикологию и словотворню анализу руского язичного материяла. У тим поглавю мушшєли бизме спомнуц часц о цудзих словох. Костельник совитує же „свою бєшєду треба чувац од цудзох словох, кельюгод лем мож” [Костельник 1975: 246]. Попри тим, спозорює же „*І. Кед єст свойо слово, та не шлєбодно брац цудзе*. Так н. пр зошицким непотребни тоти слова у нашей бєшєди:

место:

прекедєвшини (мадярске)
на орек (мадярске)
нем сабад (мадярске зоз славянського)
галас (мадярске)
савазаш (мадярске)
дїлиши (мадярске)
ровка (мадярске)

треба гуториц:
премили,
навше, навики,
не шлєбодно,
рибар,
гласованє,
збори, собранє (зобранє),
лїшка, лисица,

гербави (сербске)
добиц (сербске)
цайтнес (німецке)
фришко (німецке)

горбати,
достац,
шведоцтво,
скоро, нагло.

Очиглядни Костельников одпор гу мадяризмом, хтори при нашей медзивойнової інтелигенції бул природна реакція на помоцнену мадяризовану политику Австро-Угорскей концом XIX и на початку XX віку [Рамач 2002: 557]. Костельник дава першенство сербизмом над мадяризмами: „Дакле место: *шор, ушориц* итд. вшадзи можеме хасновац *ред* (або кніжкове *ряд*), *уредзиц* итд. *Лепше хасновац сербски слова як мадярски.*” [Костельник 1975: 246]. Тото одредзує зоз другу точку хтора глаши: „2. дзе не маме ише своєю, там треба створиц нове слово, або *вжац слово зос нашого кніжкового, або зос сербского языка*, але треба тото слово *применіц гу духу нашей бешеди*. Дакле, место: *разлика* треба гуториц *розлика*, а место *град* лепше би було гуториц *град, торговац* место *тарговац* итд. [Костельник 1975: 246]. Костельник бул свидомо мощного сербского упліву и факта же зме даєдни сербски елементи уж не годни вируциц ані препеніц, гоч вони приноша „нови фурми” до нашей бешеди [Костельник 1975: 247].

Треца часц „Одменка словох” [Костельник 1975: 248] – то, у сущности, морфология шицких файтох препенлівих словох, т. є. деклинації меновнікох, прикетнікох, заменовнікох и числовнікох, діеприкетнікох и кон’югації дієсловох. При тим вон, поровнуюци руски меновніки зоз иншими славянскимима языками, подзелел до препенкох – меккей и твардей, одредзел деклинації, замержовал слова хтори маю неправилну препенку, меновніки *singularia* и *pluralia tantum*, як и неепененліви меновніки.

Штварта часц „О словох през одменки” [Костельник 1975: 246] – описани неепененліви файти словох – присловніки, применовніки, злучніки, словка и викричніки.

Пията часц пошвечена синтакси простого и зложеного виреченя и наволує ше „Складня” [Костельник 1975: 294].

Остатня, шеста часц „Писовня” [Костельник 1975: 301] заправо представля кодекс правописних правилох.

Новаторство Г. Костельника як лингвисти виражело ше насампредз у формованю лингвистичней терминології котра ше зявує як необхідне средство при приказованю граматичней структури гоч у котрим языку [Дуличенко 1973а: 75]. Костельник у Граматики створел вещей як 380 термини [Дуличенко 1973б: 302], а то огромна цифра кед маме на розуме же ше творене шицких тих спеціальних словох базовало насампредз на материялу лем руского языка, з другима словами – на основи хаснованя нукашніх ресурсох языка [Дуличенко 1973а: 75]. Г. Костельник у тим поглядзе бул пионер, бо пред нїм у руским языку не було вообщє традиції твореня або хаснованя терминології. Одреджена часц новоформованих Костельникових терминох препенела свой випатрунок и у сучасним руским языку їх назва звучи иншак:

Костельниково термини	сучасни руски термини
<i>одменка</i>	<i>препенка</i>
<i>одменяц слово</i>	<i>меняц слово</i>
<i>мужески род</i>	<i>хлопски род</i>
<i>фурма</i>	<i>форма</i>
<i>пяк</i>	<i>основа</i>
<i>придавніки</i>	<i>прикетніки</i>
<i>часовніки</i>	<i>дієслова</i>
<i>неозначенік</i>	<i>инфинитив</i>

<i>страна творна</i>	<i>актив</i>
<i>страна страдальна</i>	<i>пасив</i>
<i>часточки</i>	<i>частки</i>
<i>складня</i>	<i>синтакса</i>
<i>писовня</i>	<i>правопис</i>
<i>дума</i>	<i>думка</i>

Зачна часц лінгвістичних термінах од Костельниковаго часу, медзитим, остала неперменена, та и нешка хаснуе: *припадок, єднина, множина, жен[ь]ски род, штредні род, законченє, меновніки, заменовніки, числовніки, присловніки, применовніки, злучніки, викричніки, виреченє...*

Заклученє

Костельникова граматыка ма капиталну вреднось. Язични ришенья, хтори визначел Костельник, по нешка обезпечели граматыки виталнось и убудовйованє до сучасней рускей язичней и литературней культури [Тамаш 1986: 234], гоч дзепоедні Костельниково становиска нешка уж застарени [Дуличенко 1973а: 72]. Сучасни славист А. Дуличенко визначує даскельо пригварки Костельниковей граматыки [Дуличенко 1973а: 72]. Вон твердзи, же од поровнованьох руского зоз українским, сербскогорватским и польским языком не вше було хасну. Поровнованє оддалених феноменох языка зоз непостредно описованим елементом руского языка очежує розумене материялу и хаснованє „Граматыки” у школах, пре чийо потреби, вона, у ствари, и написана. Дуличенко тиж так пригваря Костельникови же на уровню морфологий неточно або неподполно окончел класификації дзепоедних файтох словох, даєдни сущни часци анї не дорушел. Синтаксични структури описани барз поверхово, неподполно и накратко, з оглядом же им пошвєчени лем 7 боки. У обласци терминотвореня Костельник у подполносьци игнорує хаснованє розширеной медзинародней лінгвістичней терминології, а не шицки му термини удатни анї у поглядзе їх твореня а анї у толкованю. Не розликує деклинацию и кон’гацию, ненауково по толковал поняцє фонетики, правопис тримал за часц граматыки итд.

Медзитим, як зме уж спомли, основни начала розвою руского языка хтори дефиновал Костельник актуални у сучасним руским языку. Наприклад, морфологийни принцип ше у руским правопису затримал по нешка. У медзичаше го усовершел и осучаснел Микола Кочиш у „Правопису руского языка” [Кочиш 1971] на основи общих Костельникових напрямох. Тиж так, Костельник визначел стратегию жичаня цудзих словох з других языкох: кед єст свойо слово, не треба брац цудзе; а кед не маме ище свойо слово, треба го формовац так же би ше цудзе слово присподобело гу духу рускей бешеди. Тоти вимоги Костельника ше у сучасносьци, на жаль, не вше применюю, гоч су цалком оправдани. Формованє лінгвістичней терминології треца значна обласц лінгвістичней діялносци Костельника. То драгоцине и новаторске подняцє руского кодификатора, и представя зародок активного пополньованя и збогацованя словніка руского литературного языка [Дуличенко 1973а: 76], а „Граматыка” – неспреценїве жридли за спознаванє процесох терминотвореня у рускей лінгвістики.

Контрадикторнось Костельниковей особносци одражена так повесц у шицких обласцх його діялносци. Парафразуюци слова академика Юлияна Тамаша попробуєме визначит сущносци причини такей контрадикторносци – понеже бул зоз шерцом обрацени Востоку, а зоз розумом и образованьом Заходу, Костельник фактично бул зашипени медзи церковним, идеологийним и культурним Востоком и Заходом, цо

спричинили контрверзи історичних моцх з конца XIX і першей половки XX віку, хтори ше у високом ступню рефлектовали до його живота і діялносци [Тамаш 1986: 9]. Гоч у своїх ділох визначовал руски язык як диялект українского, і подцаговал потребу познаваня українского языка як свойого літературного языка, Костельник зоз писаньом граматики, як і зоз запровадзованьом правилох визначених у ней у подальшим друкованим материялу на руским языку, руску народну бешеду дзвига на уровень літературного, нормованого, окремого языка. То Костельникови вшеліак не бул цель, з оглядом же вон сам визначає задачи руского літературного языка: вони би ше требали огранічиц за основне образоване народа; стредне або висше образоване народ би уж требал здобувац на сербским або українским языку. Костельник бул прешвечени же писане літератури на бачванской бешеди будзе „хасновите нє лєм за нас, альє і за літературни язык наш т. є. шицких Русинох” та же вона лєм збогаци літературни (українски) язык. Як приклад того, у писме Володимирови Гнатукови наводзи Горватах, хтори маю три диялекти і літературу писану на кождим з нїх, „та зато ше література нє тарга, альє ише украшує, бо вибера зос шицкого цо краше!” [Костельник 1975: 319]. Попри існованя літературних вариянтох трох диялектох, Горвати нігда не доводзели до питаня свой націонални идентитет [Костельник 2008: 20]. Медзитим, реалносц указала же Костельникова Граматика започала иншаке од планованого, нове поглав функціонованя рускей бачванской бешеди. „Сама літературна творчосц автора гей Граматики і його насліднікох у літератури і познейше – живот – негіровали тоту тезу: зоз скромних початкох керестурски диялект ше вше далей розвивал до окремого літературного языка” [Горбач: 1962: 15 (300)]. Костельник не лєм же створел предусловія за прерастанє диялекта бачванских Руснацох до окремого славянско микроязика, але наступел і як прави визионер, пророкуюци свей бешеди будучносц окремого языка. [Поповић 2010: 96].

За приклад твореня літератури на диялектох, Костельник вжал горватски язык. Нешка знаме же існую писателе хтори пишу свойо твори на диялектним вариянту общенародного языка [Кобилянський 1960: 38], а дзекуюци вигледованьом А. Дуличенка видзимо же диялекти можу свойо літературни вариянти реалізовац ширше: у розличних функціональних стилох і дружтвених сферах. Дуличенко наводзи і приклади функціонованя диялектних літературних вариянтох у романских языкох у сучасней стредней і южней Европи [Дуличенко 1981: 4]. За такі языки вон до сучасней славистики уводзи термин *микроязики*. Под тим понятєм подрозумює кодификовани язык зоз релативно малим числом бешеднікох, хтори характеризує стилска полифункціоналносц у раміку організованого і соціально потримованого літературно-язичного процесу. [Дуличенко 1981: 3-23, Дуличенко 2009: 8-9]. Микроязики можу буц *периферійни*, хтори функціоную у своїм матичним ареалу, не одриваюци ше од свойого генетичного кореня, функціонуюци на його периферії, і *островски*, – до хторих спада і бачванско-руски язык, бо ше находзи у цудзим окруженю у форми островка одорвани од свойого генетичного кореня, – цо ше формовали як резултат міграції у прешлосци [Дуличенко 1981: 11]. У генетичним погляду кажди микроязик походзи з даєдного од вельких славянских літературних языкох. Медзитим, генетична основа бачванско-руского, як тверdzi Дуличенко, по нешка не одредзена остаточно, та у генеалогійней класифікації славянских языкох руски язык треба змесциц медзи восточнославянски і заходнославянски підгрупи [Дуличенко 1981: 14], гоч на другим месце вон таке опредзелене зводзи на лингвістични уровень, і не доводзи до питаня етнографски аспект [Дуличенко 2009 (1972): 102]. Сучасна слависткиня Еугенія Барич дзелі становиско Дуличенка о помишаносци

заходнославянсько-восточнославянських елементів у руському мові: „по фонологічних характеристиках руська мова ближче заходнославянському мові, а по морфологічних характеристиках восточнославянському, хоча навіть тут немає чіткої межі” [Barić 2007: 335], але далі у висловлено вона генетично руська мова пов’язує з українським мові і сугерує як би ще руська мова на славистичних кафедрах мав би бути предметом на кафедрах української мови, як його історично, але і у сучасності специфічно конар [Barić 2007: 337]. Межі восточнословацькими мовами і бачвансько-руським мові існують великі подібності на фонологічному, морфологічному і лексичному рівні. На території восточно від Кошиць, Прешова, Старей Любовні та по межі з Україною великі словацькі і українські (а з ними і руські) діалекти ще перекликаються. То шведи про словацько-український діалектний континуум і факт ще бачвансько-руська мова походять з наведених регіонів. У зв’язі з тим, синкретично і комплексно становить спротив сучасній славистиці Людмила Попович: куди зме перемішані мовні характеристики не у стану одвітовати хтотому мові припадає одреджена мова, мав би бути увага до уваги соціолінгвістичні факти, як і мовні свідомості мовців [Попович 2010: 88]. Поповичова тримає, як за предмет сучасної рутенистики необхідно ангажувати окрему лінгвістичну дисципліну – *контактну лінгвістику*, хтора предметує механізми міжмовних контактів під одредженими дружтвенно-політичними обставинами і моделі хтори намагаються як пошлідок дійствования тих механізмів. Лінгвістична контактологія розпатра екстралінгвістичні, т.е. соціологічні, психологічні, етнологічні, антропологічні і други фактори міжмовних уплівів і лінгвістичних процесів міжмовних контактів [Попович 2010: 85]. Гавриїл Костельник у своїй лінгвістичній діяльності – препознає Лю. Попович – практично виглядає міжмовні контакти.

У початковий період національної, культурної і мовної самоідентифікації кінцем XIX – початком XX віку між Руснацями переважало прешвечене як Руснаці припадають истому історичному кореню, хтотому припадають і Українці [Рамач 2007: 444]. Костельник, як представник інтелектуальної еліти, такі своїй становіска реалізував у своїх ділах і самій животній драмі. Тераз думає представників руської національної меншини поділені. Богата літературна творчість на руському мові ще розвивається незалежно від різних напрямків, а руська мова, правде про свою специфічність, остає і далі предметом інтересу славистів.

ЛИТЕРАТУРА

- Белей Л. (2007). Гавриїл Костельник як творець бачвансько-сримського варіанта української літературної мови. In: *Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини. Збірник наукових праць*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, Универзитет у Новом Саду с. 120-129.
- Гнатюк В. (1898). Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині), *Записки наукового товариства імені Шевченка, т. XXII*, 1898. р. кн. 2, с. 1 – 58.
- Горбач О. (1962). *Літературна мова бачвансько-сримських українців („Русинів“)*, Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. 169, Збірник присвячений пам'яті З. Кузелі. Нью-Йорк-Париж.
- Дуличенко А. (1973а). Гавриїл Костельник и його „Грамматика бачвансько-рускей бешеди” (3 нагоди 50-рочниці од ей виходзенья). *Шветлосц*, рок XI, ч. 1, януар-марец, Нови Сад, б. 67-76.
- Дуличенко А. Д. (1981). *Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития*, Таллин: Валгус.
- Дуличенко А. (1973б). Словник рускей лингвистичней терминології котру створел Г. Костельник. *Шветлосц*, рок XI, ч. 3, юлий-септембер, Нови Сад, б. 310-315.
- Дуличенко А. (2009). *Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филології и исторії*. Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад – Руске слово.
- Кобилянський Б. В. (1960). *Діалект і літературна мова (Східнокарпатський і покутський діалекти, їх походження і відношення до української літературної мови)*. Київ: Радянська школа.
- Костельник Г. Г. (1904). *З мойого валала (Идилски венъец)*, Жовква: Печатня О. Василян.
- Костельник Г. (1923). *Грамматика бачвансько-рускей бешеди*. Видавач и властител Руске Народне Просвитне Дружтво Руски Керестур. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија; и у Костельник Г. (1975) *Проза на бачванско-сримским руским литератуеним язика*, Нови Сад: Руске слово, б. 207-312. (У статі цитиране по другим виданю).
- Костельник Г. (1975). *Проза на бачванско-сримским руским литератуеним язика*, Нови Сад: Руске слово.
- Костельник Г. (2008). *Ultra Posse. Вибрані твори*. Ужгород: Гражда.
- Кочиш М. М. (1971). *Правопис руского язика*. Школске видане. Нови Сад: Покраїнски завод за издаване учебнікох.
- Поповић Љ. (2010). Русини и Украјинци у Србији // *Зборник Матице српске за славистику*, 78, Novi Sad, с. 69-99.
- Рамач Ю. (2002). *Грамматика руского язика за I, II, III и IV класу гимназиј*, Београд: Завод за учебнике и наставна средства.
- Рамач Я. (2007). *Руснаци у Южней Угорскей (1745 – 1918)*. Нови Сад: Войводянска академия наукох и уметносцох.
- Тамаш Ю. (1986). *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу*, Нови Сад: Руске слово.
- Barić E. (2007). *Rusinski jezik u procjepu prošlosti i sadašnjosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Мр Анамариа Рамач Фурман

Грамматика бачванско-рускеј бешеди Хавријила Костельника
као ТЕМЕЉ русинског књижевног језика

Резиме

У раду је представљена лингвистичка и кодификаторска делатност Хавријила Костельника која се првенствено сагледава преко прве граматике русинског језика чији је он аутор. Костельник је у граматици за писмо одредио украјинску азбуку, али је инсистирао на важности познавања матерњег језика и сматрао је да народни језик треба да лежи у основи сваког књижевног језика, па и русинског. Костельник је подстицао своје савременике интелектуалце да пишу на русинском језику и то се није косило са његовим погледом и емоцијама према украјинском који је сматрао за свој. Аргументовао је то чињеницом да и на другим језицима постоји богато књижевно стваралаштво на дијалектима. Управо у том проналажењу равнотеже између две крајности се и рефлектује генијалност Костельникове личности.

Ма Anamaria Ramač Furman

THE GRAMMAR OF BAČKA-RUTHENIAN SPEECH BY HAVRIJIL KOSTEL'NIK
AS A FOUNDATION TO THE RUTHENIAN LITERARY LANGUAGE

Summary

The work presents linguistic and codifying activity of Havrijil Kostel'nik which is primarily analyzed through the first grammar written by him. In the grammar Kostel'nik chose Ukrainian alphabet for script, but he insisted on importance of mother tongue knowledge and considered that vernacular should be the basis of each literary language, Ruthenian included. Kostel'nik instigated his contemporary intellectuals to write in the Ruthenian language and it was not against his view and emotion toward Ukrainian which he considered to be his own. He explained that by the fact that there exists rich literature in dialects of other languages as well. The genius of Kostel'nik's personality is reflected in finding a balance between these two extremes.

Др Јован Јерковић

ГРАМАТИКА РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА* др Јулијана Рамача, 2002.

Поштоване даме и господо, цењене колегинице и колеге, дозволите ми да на овакав посредан начин учествујем у раду вешег скупа. Меморијал који је посвећен мом драгом и незаборавном колеги и пријатељу Миколи М. Кочишу одржава се већ толико пута да се ови децембарски дани бележе црвеним словима на календару културних и научних збивања у нашој Покрајини.

На пређашњим скуповима у оквиру „Меморијалних дана Миколe М. Кочиша”, разматрана је његова делатност, а резултати његовог рада вредновани су и у нашем времену. Међутим, разматрани су и резултати оних који су настављали његовим путем.

У Граматици русинског језика, аутора проф. др Јулијана Рамача, о којој ће бити реч, у периодизацији русинског књижевног језика издвојена су три периода: први, од 1904. до Другог светског рата, други, од 1945. до шездесетих година 20. века и трећи, последње деценије у наведеном веку све до наших дана.

Уз дужно поштовање рада и резултата који су постигнути до последњег периода, услови за видан напредак истраживања у русинском језику стекли су се тек у седмој деценији. Тада су створени чврсти темељи за разноврсна истраживања у чијим основама се налази и дело Миколe М. Кочиша.

Међутим, последња деценија обогатила је русинску и славистичку науку и културу врло значајним капиталним делима: историја и преглед русинске књижевности академика Јулијана Тамаша, енциклопедијски двојезични речници који су у темељу свакога језика и културе и, напoкoн, недавно објављена Граматика русинског језика проф. др Јулијана Рамача.

Приказивач ове обимне књиге осећаће се пред вама понекад и нелагодно јер је приморан да указује на чињенице које су условиле овако конципиран приручник. Чим прегледате наслове и поднаслове у садржају констатоваћете да је пред вама једноставна књига.

Наиме, када се каже граматика савременог књижевног/стандардног језика, прво се има на уму дескриптиван приступ мада она у себи садржи највећи део правила која одређују актуелну језичку норму. Проф. др Јулијан Рамач поштовао је оцу традицију. На богатом корпусу дела која припадају лепој књижевности (она чине основу корпуса), али и уз консултовање грађе других функционалних стилова, и у разумној мери говорног језика, Ј. Рамач је дао преглед гласовног система језика, морфологију, творбу речи и синтаксу.

Поступак је уобичајен, осим што се у делу фонетике разматра и транскрипција и неки други проблеми правописа. Оправдање није тешко наћи.

Поглавља о гласовима и облицима одликује сажетост и прегледност.

Синтакси као најсложенијем језичком нивоу посвећено је знатно више пажње (стр. 159-395). У њој су детаљно обрађене све реченичне структуре и конституенти прости реченице. Веома сложени односи који се јављају унутар реченице такође су успешно приказани. Значајна пажња посвећена је синтакси падежних и глаголских облика.

*Објавене: *Studia Ruthenica* 8, Нови Сад, 2001-2003, 67

У синтакси је начињен успешан спој традиционалног и савременог приступа. Ако прихватимо макар условно ову поделу (ја је лично не прихватам), онда би се могло истаћи да је традиционалан метод примењиван где је год одговарао опису језичке стварности; у случајевима поновног вредновања факата, уведене су све тековине савремене лингвистике приликом анализе. Дата напомена односи се и на употребљене термине: коришћени су добро познати и уходани термини у свим случајевима ако су покривали изнету појединост, а нови су прихваћени ако су у функцији бољег осветљавања и разумевања проблема.

Неки од термина, посебно оних које је аутор био приморан да сам ствара, траже временску проверу.

На стотинак страница (397-499) дат је јасан и користан преглед свега релевантног што је везано за лексикологију.

После истицања основних критеријума извршена је класификација лексике русинског језика, и то са становишта порекла (црквенословенизми, грецизми, мађаризми, германизми, романизми...), уз истицање њиховог удела у стварању лексике одликује се приливом већег броја србизама који махом улазе у језик путем усмене речи. Њима је, с разлогом, аутор посветио посебну пажњу, а будућим корисницима књиге дао корисне препоруке.

Аутор је успешно приказивао и процес адаптације стране лексике у русинском језику – на фонолошком, морфолошком и семантичком плану. Разматрање лексике на основу територијалне диференцираности, социјалне условљености, стилске раслојености, активног и пасивног вокабулара, са становишта фреквенције, са семантичког становишта итд., поред драгоцених опсервација, указује и на потребу ширих истраживања у овом правцу.

Овај тематски део (други по величини) закључен је прегледом и врстама речника. Знатно пак мање простора (501-525) посвећено је Историској граматици.

Преглед је урађен у познатој славистичкој традицији, док је разматрање чињеница везаних за однос народног и књижевног језика (525-589) усмерено пре свега ка решавању битних питања савременог русинског језика.

Богат предметни регистар (589-605), с упућивањем на тачке и параграфе где се појава обрађује, олакшаће кориснику служење овом граматицом. И, као што је очекивано, књига се завршава објашњењем скраћеница и списком литературе.

Стварајући ово обимно и готово неопходно дело, аутор се служио поузданом научном аргументацијом с ослонцем на досадашње радове о русинском језику, али и на широк избор дела на различитим језицима (на првом месту словенским) у којима је поред теоријских упоришта понекад налазио кључеве за решавање појединих проблема.

Сводећи своје судове о ово књизи, истакао бих да је писана строгим научним инструментаријом и језиком науке, али је због своје структуре, и већих и мањих целина, лако читљива те ће у њој и средњошколци и студенти и сви заинтересовани да свој језички израз обогате и оплемене, имати корисног саветника.

Књига ће поред своје основне намене (подизања језичке културе Русина) бити драгоцен и за све контрастивне и конфронтативне радове у којима је један од разматраних језика русински. И, уверени смо, узимаће је у руке и сви они које интересује историја и култура, прошлост и садашњост овог народа јер се све то најбоље огледа у језику.

Пишући рецензију, zaloжио сам се да је Завод изда овако конципирану и у овом обиму. Предложио сам, међутим, да се у догледно време издвоје делови који не спадају у оквире језичког система стандардног језика, да се она прошире и посебно издају.

Надамо се да ће проф. Рамач наћи довољно времена и снаге да и сам уради већи део посла, али и да активира своје млађе сараднике којима је окружен.

Придружујем се вашем слављу, а оно треба да буде велико јер појава књиге као што је ова сматра се празником и у календару културне једног народа бележи се црвеним словима.

У Новом Саду, 30. новембра 2002. године

Др Ђован Ђркочић

ГРАМАТИКА РУСКОГО ЈАЗИКА
др Јулијана Рамача, 2002.

Резиме

Автор на почетку беседе о значносци лингвистичнеј работи Миколи М. Кочиша, авторови рускеј граматике 70-их рокох, же би потим як рецентент дал огляднуце на ви-ходзене новеј Граматики руског јазика др Јулијана Рамача и визначел сј концепцију як учебніка и еднотомног приручніка хтори буду хасновац шицки хторих интересуе историја, култура, прешлосц и терашњосц Руснацох, маюци у оглядзе же шицко тото мож спатриц праве у обласци јазика у новеј Граматики др Јулијана Рамача у хторей шицко тото и облапене.

Dr Jovan Jerković

RUTHENIAN LANGUAGE GRAMMAR BY
dr Julijan Ramač, 2002.

Summary

The author in the first place talks about the importance of linguistic works of Mikola M. Kočiš, the writer of Ruthenian grammar during the 70's, later as a critic he wrote his review on the publication of new Ruthenian grammar by dr Julijan Ramač and emphasized its conception of a book and of one reference book in one volume, which will be available for everybody who is interested in the history, culture, past and present of the Ruthenians. He had in his mind the fact that everything can be looked to in the field of language, and that all fields are covered in new Grammar book.

Владимир Бесермині

ГРАМАТИКА РУСКОГО ЯЗЫКА ДР ЮЛИЯНА РАМАЧА*

Оджеди 1974. року вишла Граматика руского языка Миколи М. Кочиша (Микола М. Кочиш: Граматика руского языка фонетика, морфология, лексика, Покраїнски завод за издаване учебнікох, Нови Сад, 1974), работа на законченю работи коло граматики за штредньошколцох и студентох (першенстве) нажалъ не предлужена пре несподзивану шмерц професора Кочиша 1973. року.

Аж тих дньох, 29 роки познейше, стретаме ше з рукописом Граматики руского языка неподписаного автора, але сом сигурни же ей творитель (найскорей з помоцу сотруднікох) може буц лем професор доктор Юлиян Рамач. Бо лем вон ше при Руснацох у остатніх децениях так сериозне заніма з виучованьом (и преподаваньом) руского языка, и праве вон тераз у узретим периоде науковца хтори обяжно, педантно и докумантовано може презентовац свою роботу.

Видно то у шицких часцох того рукопису, од уводу та аж по пояснене хаснованих знакох, предметних указательох, литературу... Поготов одвиуюце ришене и определене за нормативно-описну граматику, та сам преход од нормативного гу описному, цо не лем даване широкого знания будуцому хаснователюви того учебніку, але и барз добра метода за ублажоване дилемох и дискусиї коло язичних дилемох при самих Руснацох. И шицко того, розуми ше, през велі науково неприкосновено дати приклади.

Обласци, муши ше наглашиц, од уводних поясненьох, потим ФОНЕТИКИ, МОРФОЛОГИИ, та преїг ФАЙТОХ СЛОВОХ, СИНТАКСИ, ХАСНОВАНЯ ПРИПАДКОХ, ЛЕКСОКОЛОГИИ, ИСТОРИИ ГРАМАТИКИ, аж по часц НАШ НАРОДНИ И ЛИТЕРАТУРНИ ЯЗЫК И О НАШЕЙ ГРАМАТИКИ, зошицким нормално за таку граматику, достали свой адекватни розпорядок и шор, але и по обсягу досц простору за їх наукови обробок.

Наглашел бим окреме преглядни (и за будуцих школярох легко прилапліви) обробок припадкох, односно деклинациї меновнікох, як и теї часци граматики хтора за тот возраст виучованя и найбаржей хибела, а то синтакса. Тота наукова обласц окреме добре обробена, преглядно дата, з красними прикладами, поготов у часцох як цо Значене виреченьох: виреченя зоз значеньом миру; виреченя хтори знача еднакосц; виреченя хтори знача нееднакосц; виреченя хтори знача окремну нееднакосц итд.

*Обявене: *Studia Ruthenica* 8, Нови Сад, 2001-2003, 72

У обласци ХАСНОВАНЕ ПРИПАДКОХ (боки 234–304) тиж так барз добре дати приклади уплїву других языкох на руски, насампредз сербского, мадярского, немецкого и др.

У часци ИСТОРИЙНА ГРАМАТИКА школяром будзе барз хасновите указоване на рефлексии праславянских вокалох у руским языку, потим паралели у розвою вокалох од праславянского гу сербскому, русийскому и рускому языку, або розвой назалох итд.

Ширше патрено, автор вихасновал можлівосци описней грамматики за даване вельочислених вариантох, еквивалентох и рефлексох, од праславянского преїг других языкох и диялектох карпатского бешедного ареалу, потим уплїву других языкох (сербского, немецкого, мадярского, польского итд.), та по нешкайши литературни язык и сучасни уплїви – аж по жаргон и арго. Прето приклади богато хасновани з народного языка, етнографских збиркох, периодики, литературноуметніцких ділох, потим ту локализми, вирази и назви з обласци телекомуникацийох и, вообще, дата една широка лезпа прикладох и наводзеньох пре хтори тота граматику будзе интересантна не лем наставному кадру и їх школяром, але и шицким науковцом хторим язык занїмане, и то не лем медзи тутейшима, югославянскима Руснацами, але найскорей и медзи Сербами (чом би не, ша покойни др Митар Пешикан ише як крашне и плодно сотрудзовал з покойним Миколом М. Кочишом коло велїх питаньох руского языка), медзи Мадярами, Словацами, Поляцами, Українцами, та и медзи Руснацами хтори жию звонка Югославїї, окреме тима цо ше находза у уж спомнутим карпатским язичним ареалу (Восточна Словацка, Польска, Заходна Україна), а хтори або недавно кодификовали свой язык, або су на драги тото зробиц.

Не забул автор у часци НАШ НАРОДНИ И ЛИТЕРАТУРНИ ЯЗИК анї на тексти на русинским карпатским бешедним подручу, анї на язык при приселеню пред 255 роками до тих крайох, анї на литературни язык до конца 19. вику, як анї на литературни язык од 1904. року по Другу шветову войну, та литературни язык аж по нешка.

Тиж так за виучоване будзе интересантна ОНОМАСТИКА, бо велї заинтересовани себе годни найсц одвити на дзепоедни анї по нешка не так детально обробени питаня, поготов у часцох МЕНА, ПРЕЗВИСКА, ТОПОНИМИЯ и под.

Интересантне и становиско дальшого розвою руского языка, дзе автор учебнїку указує на можлівосци народного языка хтори ише вше не до конца вихасновани, як и на операне на други языки, а окреме на язык писательох. Ту, розуми ше, професор Рамач не забува своїх велїх предходнікох, и як лингвистох и як писательох, насампредз Гавриїла Костельника и Миколу М. Кочиша, потим Михала Ковача и других.

Можебуц ше дахто и “злекне” од такого обяжного учебнїку (рукописни материял ма коло 480 боки), але сом прешвечени же тот капитална граматика то праве тото цо Руснацом у обласци языка уж роками хиби, як и же ше зоз ней годно барз легко учиц, першенствено пре ей преглядносц у цалей матерїї, як и пре числени барз шешлїво и схопне избрани приклади.

Понеже сом розпатрел цали рукописни материял ГРАМАТИКИ РУСКОГО ЯЗЫКА, вредносц тей длуготирвацей, педантней и науково оправданей роботи, як и потребу за таким учебнїком, окреме у провадзеню и запровадзованю гимназийской програми, тримам же тот рукопис треба цо скорей друковац и увесц до практичной настави.

У Руским Керестуре, августа 2002. року

Владимир Бесермињи

ГРАМАТИКА РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА ДР ЈУЛИЈАНА РАМАЧА

Резиме

Као један од рецензената, аутор овог рада се најпре осврће на добро решење Граматике русинског језика др Јулијана Рамача, односно њено нормативно описно одређење и навођење бројних научних објашњења и примера. Истовремено наглашава становишта аутора Граматике о даљем развоју русинског књижевног језика уз ослањање на народни језик Русина, на друге сродне језике и на језик књижевника. Ту, свакако, не заборавља на многе претходнике лингвистике и књижевности, првенствено на др Хавријила Костелника, Миколу М. Кочиша и друге. Аутор је такође мишљења да Граматика, поред тога што је гимназијски уџбеник из кога се учи, истовремено и капитално издање које је деценијама недостајало у области русинског језика.

Vladimir Beserminji

RUTHENIAN LANGUAGE GRAMMAR DR JULIJAN RAMAČ

Summary

In the first place, as one of the critics, author looks back to the good solution of Ruthenian language Grammar by dr Julijan Ramač and to its normative-descriptive orientation and quotation of numerous scientific explanations and examples. At the same time he emphasizes author's point of view about the further development of Ruthenian literary language relying on Ruthenian spoken language, on other related languages and on the languages of writers. Here, one cannot forget the great predecessors both linguists and writers dr Havrijil Kostelnik, Mikola M. Kočiš and others. Author also shares the opinion that the Grammar, besides its function in Grammar school is easy for usa, at the same time is major edition, which was missing for the centuries in the field of Ruthenian language and linguistics.

II

РУСКИ ЯЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Др Юлиан Рамач

ПРИКЛАДИ ХАСНОВАНЯ ЗЛУЧНІКА *ЖЕ* МЕСТО *ЖЕ БИ*

Абстракт. У статі наводзимо приклади зависно-зложених виреченьох зоз злучніком *же* (*порції нігда не иму буц таки же их народ не може витримац*), хтори хаснуемо под уплївом сербского злучніка *да* (*porazi nikad ne smeju biti takvi da narod ne može da ih izdrži*) место виреченьох народного языка зоз злучніком *же би* (*Порції нігда не иму буц таки же би их народ не могол витримац*).

Злучнік *же*, як калк сербского злучніка *да*, почали зме хасновац место злучніка *же би* уж у перших виданьох на нашим языку (од початку 20. вику). Теди ше ище хасновали паралелно обидва злучніки *же би* и *же*.

Предвойново виданя (1921–1941)

Приклади правильного хаснованя злучніка *же би*

1. *Правда, скотоводство почало ше кус баржей дзвигац а особено млекарство у нас шумне напредуе (н. пр. у Коцуре було у 1927. аж пейц млечари). На жаль, нігде сом не чул, же би ше земледілци удружили до союзох (кREM у Беркасове, дзе п. Учитель Дудаи основал млекарски союз), котри би лем їм на хасен були (Биндас Дю.) (= Земледілци ше нігде (ані у єдним валале) не удружили до союзох, гоч мали нагоду удружит ше. Зоз злучніком *же* виреченє би глашело: *нігде сом не чул же ше земледілци удружили до союзох*, значи, виреченє зоз *же би* и виреченє зоз *же* виражаю ту цалком процивни значеня.)*

2. *Не було того валала руского, не було того куцика, дзе гоч лем худобни, затрацени руски роботнік жил, ... – же би вон не чул и не радовал ше свойому родзеному слову – букви – кніжочки, календарови, представом, писньом..., бо то шицко видзел, же лем Р. Н. П. Д-у ма дзековац. Иньшак би зме уж не дримали – але вичним сном заспали (Биндас Дю.) (= Шицки валали ше швидко дочули. же ше уж видаваю руски кніжки.)*

3. *Од кеди почала виходзиц у Р.Календару и часц за дзеци (шмих, приповедки, стишки, загадки) обачел сом же ше дзеци цеша, же и вони маю свою учасц у рускей просвити. Особити интерес указали мали школяре при загадкових одгадованьох. Так и того року. Не було того руского валала, же би школяре не послали свойо з амбицию писани одгадки (Биндас Дю.) (= Зоз шицких руских валалох школяре послали Редакції писани одгадки.)*

Приклади неправильного хаснованя: зоз злучніком *же* место *же би*

1. *Народни посланіки у Мадярскей сотворели организацию, котрей задача, же робя на тим, да шицки жителе Мадярскей ноша и мадярски мена (РН 15/1930, 4). Под уплївом серб.: Narodni poslanici u Mađarskoj osnovali su organizaciju kojoj je zadatak da rade na tome da svi stanovnici Mađarske imaju mađarska imena.*

Треба: (Основали організацію) котрей задача, же би робели на тим, **же би** шицки жителе Мадярскей **поишли** и мадярски мена (РН 15/1930, 4).

2. Порції нігда не шму буц таки **же** их народ **не може** витримац (РН 1927) Под уплївом серб. Porezi nikad ne smeju biti takvi **da** narod ne može da ih izdrži.

Треба: Порції нігда не шму буц таки **же би** их народ **не можол** витримац (= Порції нігда не шму буц таки вельки яки народ не може витримац).

3. У наших крайох мож садзиц [лозу] и всиені лєм ше шлєбодни конєц лози пригарне зос гліну **так же** при каждей лози єст мали брецоц (Заря 20/1935, 158). Под уплївом серб. U našim krajevima se može saditi lozu i u jesen, samo se slobodan kraj loze zagrne zemljom **tako da** pored svake loze **ima** mala humka.

б) **Треба:** ... лєм ше шлєбодни конєц лози пригарне зос гліну **так же** би при каждей лози (т.є. над кажду лозу) **бул** мали брецоц (Заря 20/1935, 158)

Повойново виданя

Приклади зоз злучніком **же**

4. Др Михайло Ф. и председателька Екологийного руху Дратана Т. одлучели **же** перша награда будзе **додзелена** Дюрови Шеферови Сремцови зоз Руми, за збирку Dr M. F. i predsednica odlučili su **da** prva nagrada **bude dodeljena** Đuri Šeferu...

Треба: Др Михайло Ф. и председателька Екологийного руху Дратана Т. одлучели **же би** перша награда **була додзелена** Дюрови Шеферови Сремцови зоз Руми, за збирку литературних творох ... (РС 13/2015, 5)

5. На предкладанє Роботного цела за младеж **же** би ше го преширело за єдного члена, на соботовей схадзки перше **принсиєна Одлука же** Роботне цело за младеж **ма 13 членох**, а потим за нового члена єдногласно избрани Борис Б. з Нового Орахова. (З одлуку утвєрдне же Роботне цело за младеж **уж ма 13 членох**, та нет потреби виберац ище єдного члена.) Под уплївом серб. ... doneta je odluka **da** Radno telo za omladinu **ima 13 članova**...

Треба: ... на соботовей схадзки перше **принсиєна Одлука же би** Роботне цело за младеж **мало 13 членох**, а потим за нового члена єдногласно избрани Борис Б, з Нового Орахова.

6. [На схадзкы того цела] **принсиєна** єдногласна **одлука же** на Централней прєслави 100-рочніци театралней діялносци у Коцуре 23. августа 2013. року **будзе бавени** фалат Жоржа Фейдоа „Пан ловар”. Под уплївом серб. Na sednici je doneta odluka **da** na Centralnoj proslavi **bude odigrana** drama Žorža Fejdoa „Gospodin lovac“.

Треба: ... **принсиєна** єдногласна **одлука же би** на Централней прєслави ...бул **бавени** фалат Жоржа Фейдоа „Пан ловар”.

7. Наставну програму мушиме правиц **так же** бизме на першим месце виє мали на розуме дзеци. Не шме ше случиц **же нам** дзеци у пиятей класи ОШ **уча** абстрактну часц з географії, а физику **починаю** учиц у шестей класи (РС 29/2015, 6. б.) (Виречєне *Не шме ше случиц*... формулованє нєлогично: Не шме ше случиц тото цо ше уж случує. Виречєне *Не шме ше случиц* вимага ту злучнік **же би**.) Под уплївом серб. ... Ne sme se desiti **da nam deca** у petom razredu OŠ uče apstraktni deo iz geografije, a fiziku da počinjū učiti у šestom razredu.

Треба: *Не шме ше случиц же би нам дзеци у пиятей класи ОШ учили абстрактну часц з географіі, а физику же би починали учиц у шестей класи.*

8. Свадзедна колона идзе до млодей ... и **обичай же ше** млоди **не огляда** назадок. То прето же би ше не врацел назад до дому (студентска дипломска робота). Виречене **обичай же ше млоди не огляда** ту значи же ше млоди цали час док идзе не огляда, идзе не оглядаючи ше; виречене же **ше млоди не огляда** ту ше надовязуе на меновнік **обичай** як атрибут. Под уплївом серб. Svadbena kolona ide kod mlade i **običaj je da se mladoženja ne osvrće**. То је zbog toga da se ne bi vratio natrag kući.

Треба: *Свадзедна колона идзе до млодей и обичай же би ше млоди не оглядал назадок. (Ту ше подроумное же за меновніком обичай стої указуюци заменовнік таки, та синтагма обичай таки ту постава субект у виреченю: **Обичай таки же би ше млоди не оглядал.**)*

9. На схадзки Совиту ... Одлучене же **спред НС член Миломир Ш. формул трочленову комисию**, хтора оцeni можливосци за його [квартила НС] предаване, лебо видаване (РС 13/2015, 5). Под уплївом серб. Na sednici Saveta ... odlučeno je **da ispred NS član Milomir Š. formira tročlanu komisiju** која će oceniti mogućnosti njegove prodaje.

Треба: *... На схадзки Совиту ... Одлучене же би **спред НС член Миломир Ш. формовал трочленову комисию**, хтора оцeni можливосци за його [квартила НС] предаване...*

10. Тиж так **ридикосц же** церква **ма** таки прекрасни витражи (РС). Под уплївом серб. Takođe je retkost **da crkva ima** tako divne vitraže.

Треба: *Тиж так **ридикосц же би** церква **мала** таки прекрасни витражи (РС)*

11. У циљу зопераня крадзох Совит МЗ принссол одлуку **же ше** од 1. юния **забранї** войсц до хотара ... тому хто не ма потвердзене же ма жеми у хотаре (РС). Под уплївом серб. U cilju sprečavanja krađa na njivama Savet MZ je **doneo odluku da se od 1. juna zabrani** ulazak u atar onome ko nema potvrdu da ima zemče u ataru.

Треба: *... Совит МЗ принссол одлуку **же би ше** од 1. юния **забранєло** войсц до хотара ... тому хто не ма потвердзене же ма жеми у хотаре (РС).*

12. Д. пояшнєл же Совит МЗ пред штирома роками принссол одлуку **же ше** єй просторї **видаваю** на хаснованє лем регистрованим организацијом (Ruthen-Press). Под уплївом серб.: D. je objasnio da je Savet MZ pre četiri godine doneo odluku **da se njene prostorije izdaju** на коришченє samo registrovanim organizacijama.

Треба: *Совит МЗ ... принссол одлуку **же би ше** єй просторї **видавали** на хаснованє лем регистрованим организацијом).*

13. Вихованє ма буц таке **же** воно **водзи** до самостойносци дзецка (атрибутово виречене). Под уплївом серб. Vaspitanje treba da bude takvo **da ono vodi** do samostalnosti deteta.

Треба: *Вихованє ма буц таке **же би** воно **водзело** до самостойносци дзецка.*

Приклади хтори зме наведли указую на вше векшу превагу злучніка **же** над злучніком народного языка **же би** у зависно-зложених виреченьох. У остатніх дещених злучнік **же** ше почал окреме обачлїво хасновац у текстох, звич. урядових у хторих ше сообще о даякей одлуки, намири, циљу и под.: *Совит МЗ принссол одлуку **же почне робиц** польоучварска служба место: **принссол одлуку же би почала робиц.***

Скраћеница:

1. Биндас Дју.: о. Дјора Биндас (1977–1950), *Национални будитељ и просвјетитељ Русинох*. Пририхтал Михайло Биндас. Нови Сад, 2018.

2. Заря – *Заря*, РНК *Заря* – *Руски народни календар Заря* (1935–1940). Културно–национални союз Русинох в Југославији.

3. РН – *Руски новине за Русинох у Краљовини С. Х. С.* (роки 1924–1941). Властитель Руске Народне Просвјетне Дружтво, Руски Керестур.

4. РС – *Руске слово*. Гласник по руски. Руске слово, Нови Сад.

5. Ruthen-Press – Новинско-видавательствана установа „Руске слово”.

Др Јулијан Рамач

Примери употребе везника *же* уместо *же би*

Резиме

У чланку наводимо примере зависно-сложених реченица са везником *же*, који, под утицајем српског језика одн. реченица са везником *да* све чешће употребљавамо уместо реченица народног језика са везником *же би*. У последњим деценијама везник *же* уместо *же би* нарочито често се почео употребљавати у текстовима у којима се саопштава о, обично службеној, одлуци, намери, циљу и сл.

Dr JulijanRamač

THE EXAMPLES OF USING THE CONJUNCTION *ЖЕ(ЏЕ)*
INSTEAD OF *ЖЕ БИ (ЏЕ БИ)*

Summary

In the article, we show examples of subordinate-complex sentences with the conjunction *же (že)* which, under the influence of the Serbian language, that is, sentences with the conjunction *да (da)*, is more often used instead of sentences in the vernacular with the conjunction *же би (že bi)*. In the last decades, the conjunction *же* instead of *же би* has been used particularly in administrative texts.

Др Михайло Фейса

ИСО-КОД – НОВИ ПЕРИОД РОЗВОЮ РУСКОГО ЯЗИКА

Шветова організація за регістроване языкох Сил интернешенел (SILInternational) 20. януара 2022. року регістрвала руски язык у ИСО (ISO) 639-3 медзинародним стандарду за язични коди, цо значи же бачко-сримска варианта русинского языка, хтора ше хаснує у Сербії и Горватскей, достала од Сил интернешенела одвитуюци тробуквови ИСО код. Тот код глаши РСК (*rsk*, од РусКи), а у спомнутим регистре на англійским языку водзи ше под назву *Ruthenian*. На познату шветову интернет-енциклопедию *Википедия (Wikipedia)* можу буц поставени лем тоти языки хтори маю тробуквови идентификатор.

Иницијативу за регістроване руского языка у Сил интернешенелу порушал новинар и публицист Гавриїл Колесар зоз Торонта у Канади концом 2017. року. У зложеним процесу регистрації вельку помоц дал му проф. др Михайло Фейса, по вокації англиста, заняти як порядни професор на Филозофском факултету – Одзеленю за русинистику, хтори зоз науковима фактами обезпечел финализоване тей регистрації. Кед маме у углядзе же нешка ещи вше преїг два милиярди людзе не можу читац тексти на своїм языку, вец таку регистрацію руского языка, хтори хасную лем дакус вецей од 15.000 людзе, у регистре дзе ше находза шицки познати шветово языки можемо тримац як вельки успих.

Здобуване ИСО коду представя успішне доказоване найвекшим лингвистичним авторитетом швета же руски язык заслужує и офіційне припознане, исте такє якє маю шицки други припознати языки швета зоз вельо векшим числом бешедніцох/бешеднікох. У вецейністей преписки визначовани и доказовани пейц лингвистични и социолінгвистични факти:

1. же руски язык унікатни у славянским швецє прето же ма векше число заходнославянских характеристикох провадзених зоз меншим числом восточнославянских характеристикох, а ма и даєдни южнославянски характеристики;

2. же рускому языку найблізши виходнярски язични идиом, хтори ше нешка хаснує у обласцох Земплин и Шариш у Републики Словацкей;

3. же ше руски язык скоро три вики розвивал самостойно, одделени од заходнославянских и восточнославянских языкох у Карпатском ареале;

4. же руски язык скоро пол вика припознати як службени язык у АП Войводини;

5. же, спрам терминології Александра Дуличенка, руски язык, у поровнаню зоз шицкима видзеленима микроязыками, социолінгвистично патраци, єдини славянски микроязык хтори ше у подполносни хаснує у шицких дзешец существуюцих функционалних сферах.

Предносни тробуквового коду барз вельки, а насампредз треба видзеліц шлїдуюци:

1. тробуквови код отвєра дзвери гу приступу шицким етнологийним жридлом и важным архивом у швецє, як и лингвистичним лістином;

2. хаснує ше го у каталогийней системи библиотекох у швецє цо, у пракси, значи же у будучносни каждая библиотека у швецє, кед достанє даєдну кніжку на руским языку, будзе мац окремини простор на полїчкох под назву *Ruthenian language*;

3. може ше витвориц можлівосц за уношене руского языка до компютерох, цо значи, же би ше при инсталованю Виндоуса або Линукса могло вибрац и наш язык як опцию (од часу кед лансовани Майкрософтов Виндоус 8 та надалей дава ше подполна язична потримовка у ИСО 639-3);

4. годно ше преїг Гугл транслейтера прекладац зоз руского языка директно на рижни други языки хтори у Гуглу уж инсталовани, и з тих языкох на руски язык. Генерално патраци, отворени широки дияпазон можлівосцох за ширене функцийох руского языка зоз цильом же би ше руски язык ревитализовал и бул максимално видлїви у дигиталним швецє. И локално и глобално.

Понеже Наставно-наукова рада Филозофского факултета дала єдногласну потримовку (13. мая 2022), Централна библиотека Филозофского факултета послала дописи Народней библиотеки у Бєоградзе и Матици сербскей у Новим Садзе и вимагала же би ше буквови ИСО код преточел до одвитующего числового и як таки, цо скорей, почал хасновац у такв. ЦИП-у у каждой будуцей рускей кнїжки. Организована и перша роботна схадзка за першу Руску Википедию/енциклопедию (9. юний 2022) на хторей паралелно розпочати активносци на трох проектах – *Рускей Википедии*, *Рускей енциклопедии* и монографії *Значни Рускини и Руснаци зоз очми сучасникох*. На схадзци на хторей о перших конкретних крочайох на формованю цо квалитетнейшого, ширшого и вецейчленового тиму найвекше доприношене дали Гавриїл Колесар и проф. др Ярослав Катона, председатель СТЕМ-у. Тоти проекти ше у сущносци надовязую на два винїмно значни публикації карпатских Русинох – на *Енциклопедию русинскей исторії и култури* проф. др Пола Р. Магочия и проф. др Ивана Попа на англійским языку (2002) и на *100 визначних Русинох зоз очми сучасникох* мр Александра Зозуляка (4. том 2021) на варианты русинского языка Русинох у Словацкей, у хторих заступени и 40-45 одреднїци вязани за Руснацох зоз Сербії и Горватскей, а хтори буду осучаснени и поставени на *Википедию* на руским языку.

Мр Славомир Олеяр

ПОРВИСЛА

Михал, як и векшина у його валалє, не бул богати, але анї худобни бо мал штири и пол гольта¹ жеми од хторей Маря, його жена, принесла два гольти як тал кед ше одала, а пол гольта докупели ведно, у малженстве, од зашпорованих пенєжох кед у добрих рокох попредали кукурицу и викармени швинї. Тиж, Маря знала добре тарговиц на пияцу у валале лебо у сешедним варошу на хтори виношела вайца, сир, масло и желєняву зоз загради, та динар по динар – назберало ше.

У хлїве мали Путка, коня за польски роботи и краву Милку од хторей у жохтаре мали по пейц-шейсц литри млека кажди дзеь и могли сушедом предац по литру-два, а од того цо остало, Маря правела такволани швабски сир. На сепараторе хтори єй остал од мацери, видвойовала шметанку и з ней, у збуцку, муцела масло, а серватку, цо оставала у нїм по маслу, давала швиньом хтори ше просто однїмали за ню при валове, так им барз смаковала. Отрушини зоз стола руцала куром, а дробни косци и воду по помиваню судзинох сипала до старого древеного гордова на дворе дзе стали помиї у хторих плївала мала коритнявка. Верело ше же помиї у хторих вона жие вельо смачнейши и же швинї прето лепше напредую. То, випатра, було и правда, бо їх швинї були чежши и випатрали здравши як сушедово, а були истей старосци.

Под шопу, на концу двора при загради, над хтору стало брадло слами, през жиму були коч, тарча, дерляча и двобраздови плуг, шицко очисчене и подмасчене з колїмажу хтора их чувала од ардзи. Обисце було подзелена на предню часц зоз хижу и двором у хторим Маря пестовала ружи, и на задню часц, дзе були копи кукуричанки, брадло слами и на штрєдку вельки орех хтори засадзел Михалов дїдо.

– У давних часох, кед ище не було машини – толковал Михал своїому осемрочному синову Петрови – под тот орех ше, по косидби, кладло поньви доокола на жем и на нїх покошене жито. Потим би конь газловал по жице ходзаци доокола и так ше глachelo. Була то чежка работа, але хлеб бул смачнейши. Нєшка машини одбераю душу нашому хлебу.

Петро бул нїжни и ценки за свойо роки, противне значеню свойого мена². Зоз своїма белавима очми и жовкавима власами на дробней главки, баржей здабал на живу бабку як на хлапца.

Док гласи його парнякох мож було чуц на драже аж по пацери кед дзвони на церкви обявїовали вечурню, вон ше волєл бавиц сам. Влєце у загради лебо под орехом читал кнїжки зоз малєй валалскей читальнї, лебо ше припатрал на брамушки як нєуморно ходза горе-долу ношацї терху вецейнїсто вешку од себе, а вжїме ше припатрал на нестварне и прекрасне квецє хторе мраз нарисовал на облаках, лебо на пахульки хтори му падали на длань волняней рукавици цо му мац ведно зоз шалом виштрикала. Нє мал апетит, та випатрал слабши и менши од парнякох. Нє помагали мацєрово нагваряня и загваряня, просто, кед даскельо раз положел до устох, одбивал єсц. З єдней нагоди барз несподзивал и застарал родичох кед им ше з плачущим гласом опитал:

¹ мера за поверхноцц жеми, 5754,6 м²

² пѣтра петра – по гречески камень

– Чом ше я народзел кед мушим умрець?

У тей хвилічки Михал и Маря ришели посовитоваць ше з валалским дохтором. Кед го Маря одведла гу ньому, дохтор лем кивал з главу док патрел на нього през груби окуляри рушаюци стетоскоп по Петрових голих першох на хторих ше ясно указовали ребра и по хрибце, ослухуюци пошвидшане дуркане шерца як у злєкнутой герлічки.

– Пані, вон ма сухоти. Кашле?

– Не, лем є худи и барз мало є.

– То добре же не кашле. Нет за то одредзени ліки, але му мушице даваць моцне едзене, як сланіни и цеску, попраженой цибулі на масци з вайцом „на око“ и подобне, бо його организму потрбна моць же би ше борел зоз хороту. Тиж – важно доложел дохтор – най цо вецей ходзи по швижим воздуху. Препишем му сируп за апетит и притримуйце ше рецепту. Не сцем вас злєкнуць, але гваря людзе же молитви и вира тиж можу помогнуць, та би не було згорше побешедоваць о тим и з паноцом.

Злєкла ше Маря. Виплацела дохтора, плацела за лік у апатики и вноци, кед шицко у обисцу було намирене, поцихи бешедовала з Михалом хтори, як и сама, не могол заспаць, та длуго шедзели шептаюци при витрийоновей лампи цо им стала на мурованому пецу и цадзела жовкаве шветло до цмоти хтора им тераз випатрала ище цмейша.

– Пойдзем наютре гу паноцови – прешептала Маря – та кед же молитви не можу, напевно не начкодза.

Ютре рано, кед прешла утриня, причекала паноца на виходзе з церкви хтори з ню пошол до свойого дому такой коло церкви на истей порти и дати му на хасноване. Бул то еден з векших и красших будинкох у валале: мал вельки облак цо патрели на драгу и айнфорт-капуру з двома кридлами хтори ше ридко отвєрали за кочи, та на едним криdle була урезана капурка. Кед пошедали за стол на крашне пошореним дворе з допатрану траву, паніматка их послужела зоз габзовим соком, паноцець ше опитал:

– Виплацели сце руковину?

– Гей, ище вешені кед дзияк ходзел по валале збераць.

– Не видзим це у церкви на службох. Озда ци не жаль, як даедним, даць до дзвончка?

– Пребачце, барз зме завжати з роботу, а и маме бриги пре хтори не приходзим часто як бим сцела.

– Нет таки бриги у хторих Бог не поможе, лем треба питаць и модліць ше.

– Прето сом и пришла. Знаце, син нам хори, нестала, капе нам пред очми. Дохтор гварел же то сухоти. Преписал лік, доложел же би и молитви вредзели, та сом ше сцела опитаць же чи бисце не могли зоз своїма молитвами помогнуць? Я ше модлім кажди дзень, але, иншак то кед би и ви...

– Зробим, пані Марйо, шицко цо у моеї моци, лем знайце же пре час пошвєчени молитвом за вашого сина, мойо други обовязки буду церпиць и будзем примушени додатно робиць. Кельо и кеди бисце сцели тоті молитви? Три раз на дзень през цали тидзень, чи раз на дзень, чи каждей недзелі? Од того завиши цена. Поправдзе, то не цена, але надолполнене за мой додатни час.

Поеднали ше и Маря го виплацела напредок, дакус змирена зоз свидомосцу же роби шицко цо може и зна. У чежких часох, кед розум и искусство не достаточни похопиць ситуацію и найсць ришене за проблем, ирационалносць помага найсць надію як олегчане и моць витримаць.

У їх сушєдстве бивал учитель, Руснак, хтори мал родзину, братняка, у Пешту цо остал у Мадярскей по Велькей войни. Бул мобилизовани до австроугорского войска, дзе ше доказал як добри и схопни борець. Кружели даяки приповедки о його геройстве кед сам, лем зоз пишгольом, зарабровал дзєшець процивніцких воякох, гоч

дасдни приповедали же их було коло пейдзешат. Учитель не любел о тим приповедац бо жил на побидніцкей території и не сцел мац неприемносци з власцами пре брат-няка зоз хторим з часу на час черал писма.

– Сушед – єдного дня пришол гу ньому Михал – сцел бим з вами побешедовац док будзеце шлебодни. Мам вельки проблем, а не видзим му ришенє, та, реку, два глави мудрейши од єдней.

Була позна яр кед ше иншак од блата розмочени драги по улїцох засушели и на нїх оставали лєм плїтки коляї од кочох, а у яркох коло хижох ище стала вода дзе ше купали качки и гуски цо их газдинї випушцели вонка з двора най ше купаю. Їх галайк бул помишани з веселим шмихом дзецох хтори ше радовали слунку и концу жими хтора знала буц оштра, длуга и допита.

Виприповедал Михал свою муку учительови на дворе, у його обисцу, дзе пошедали на карсцелї под вельку ягуду. Брич-панталони, чижми, била кошуля и поверх ней чарни лайбик, на перши погляд указовали на интелектуалца, полного ентузіазму хтори пришол до валалу по закончених школах, з одредзену мисию воспитавац и научовац не лєм дзеци, але и одроснутих.

– Знаш цо, Михале – озвал ше учитель лупкаюци з длугокими пальцами по столе – напишем братнякови писмо и опитам му ше чи мож там дойсц до специялистох. Не гварим же наш валалски дохтор не добри, лебо же дохторе у варошу меней знаю од малярских, але, кельо сом пречитал, вони маю єден апарат хтори ше вола рендген и з нїм можу закукнуц нука до цела хорого и так точнейше одредзиц хороту и преписац лїк.

Михал одлучел предац пол гольта, цо анї не було чежко, бо жем була под валалом, вода ше не затримовала на ней и не була затарашена. Накадзи намиру предац жем виявел введзелю пред церкву по служби, уж пополадню мал купцох. Предал човекови хтори мал свою жем коло Михаловой и хтори му пред шведками виплацел догварену суму.

На автобусу, хтори мал мотор на предку як камиони и металну драбинку по хторей ше шофер виграбал на закрице, а путнїки му доруцовали куфри хтори вон складад до оградзеного простору, на тим автобусу з деревним куфриком на закрицу, пошли ведно Михал, учитель и мали Петро до варошу дзе шедли на гайзибан и познейше, у другим варошу, влапели и вязу за медзинародни транспорт. Драга по варош була полна з дзирами хтори часточне були пополнети зоз тлученим каменьом, та автобус подскаковал по ней док ше путнїки старали чи им куфри не попадаю долу и потраца ше. Два раз шофер мушел стануц и долївац воду до хладняку, але сцигли на час. Купели карти за трецу класу и гайзибан, стукаюци, перше помали, а потим вше швидше рушел на драгу. Петро стал при облаку и припатрал ше на пейзаж, а кед хтошка отворел облак, густи дим з локомотиви цо щипал за очи и наганял на кашель, вошол нука на незадовољство путнїкох хтори почали гласно кричац най ше облак завре. Нука шедзели людзе на деревних лавкох, дахто дримал киваюци ше у ритме дирганя гайзибанскей драги. Кажди з нїх мал коло себе на патосу куфер лебо зайду и велї з нїх курели лебо закруцени доган до фалатку новини, до ценкого билого паперу, лебо на пипку. Пре густи дим, слунково зарї охабяли видлїви шлїд у воздуху. Воздух у вагону ше виполнел з пахом цеску и цибулї кед ше дзепоедни розложели и почали єсц сланїни лебо печени курчата и обовязни варени вайца. Пре таки чежки запах, службенїки у желених, чистих униформох, на гранїчним преходзе до Мадярскей, швидко поопатрали документи и з очиглядним гадзеньом отворели нужнїк на задку вагона и ище швидше го заварли провадзени з полугласним шмихом путнїкох.

При велїчезней станїци у Пешту их дочекал учительов братняк, зоз хторим ше, на фяккеру, одвезли до його кваретлю у центре городу. Квартель достал ведно зоз маєтком на сиверу Мадярскей пре свойо воєни заслуги, а окрема того, як окремна

чесц, додзелене му и зване витязя. Бул сухи, високи и було чоґошик паньского у його випросценим триманю цела и оштрей и краткей бешеди з братняком.

– Шицко пошорене и наютре идземе з Петром до шпитало. Приме нас особне управитель, мой добри знамец и познати дохтор, та го вон препатри. Не старайце ше, будзе з нього добри вояк, агей Петре – погласкал Петра по кратко оштриганей главки.

Петро лем покивал з главу у страху повесц гоч цо у такей розкошно намесценей хижи. Видзело му ше же аж и його слова и дих годни забрудзиц прекрасни гадвабни тапети на мурох пре чийо квети, намальовани як прави, мал чувство же ше находзи у велькей, пахняцей загради. Єдна жена го одведла до купальні и цошка му приповедала по мадярски, од чого ше ище баржей збунел. На концу го зоблклка и голого положила до цеплей води у кадзи, зо-шицким иншакей од деревеней купачки у хторей го мац купала каждой суботи. Посцель, место сламячи, мала прави мадрац, а били плахти пахли на воздух по громогласней бліскавки у летніх горучавох и запорох. Заспал з ошмихом, облечени до чистой кошулі цо му оецц при-несол и з помишанима чувствами радосного страху и возбуженя пре нови дожица.

Ютредзень пошедали з оцом, учителем и його братняком до фиякеру до хторого були упрагнути два чилаши з пирками на глави и серсаном од хторого найкрасши бул кефетик з малима дзвончками. Дзвончки полугласно бренкали док коні махали з главу горе-долу у касу по калдерми преходзци коло високих, украшених будинкох. Пред єдним таким, з блядодогановима цеглами, велькими облаками и чежкими металними дзверми, фиякер станул и шицки штvero вошли нука дзе их дочекала медицинска ше-стра облечена до билих, чистих и викрохмалених шматох. Одведла их до кондзеларії дзе за столом шедзел дохтор хтори их привитал. По кратшей розгварки на мадярским языку зоз учительовим братняком, одведли Петра до другей, цмей просторіей зоз рендген-апаратом. Петро ше зруцел до паса и по даскеліх хвилькох цвенканя и черканя, вивели го знова до кондзеларії дзе го чекали застарани оецц, учитель и його братняк.

– Ніч зме не нашли, Петро здрави.

Братняк преложел дохторову бешеду.

– То же є слаби, то ніч, случуе ше при хлапцох його возросту. Лем най бега цо вецей, най є здраву и моцну поживу, та будзе о єден час як и други дзеци.

Щешліви и задовольни, врацели ше дому дзе их дочекала застарана мац. Гоч ей Михал и учитель толковали же дохтор поставел погришну диягнозу, ша и дохторе лем людзе и можу погришиц як и шицки други, Маря ше не преставала покорно модліц кажди вечар пред спаньом, а недзелями ходзела до церкви подзековна пре чудо и услышени молитви. Як потвердзене ей прешвеченя же праве пре молитви, хтори сам Бог вислухал, явело ше ище єдно чудо: Петро почал есц и виходзиц вонка з двора, на драгу гу парняком, одкаль ше знал врацац озноєни, задихани, дакеди брудни, але гладни и червени у твари.

Жито на польох почало зрец, сламки пожовкли, а класки ше кротко почали зогинац од чежини зарна. Оцово вше частейши попатрунки на небо нависцовали блізкосц жатви и звекшоване бригох пре можліви дижджи лебо каменец хтори знал упрепасиц шицок труд и наздаваня доброму урожаю.

– Петре, нешка будземе правиц порвисла. Принешем дому з поля даскельо одкоси жита и ведно их будземе правиц дома – озвал ше єдного рана оецц.

Пополадню, оецц на кочу принесол полуузрете, ище вше желенкасте жито хторе винесол под конк. Пошедали на шамлочки и оецц му указал як ма закруциц даскельо стebelка ведно зоз класками.

– Видзиш, сину, ми Руснаци як жито, а тоти порвисла цо правиме, то цошка цо нас трима ведно. Даєдно порвисло представля нашо мєно, даєдно то родзина, друге заш

то наша вира, потим приятельство, чесносц, роботносц, любов гу свойому, традиция, обичаї, миролюбивосц... Таки порвисла нас тримаю же бизме ше не розшали по польох цалого швета и же бизме остали бліско еден гу другому у добрих и злих часох...

Петро схопно, зоз ище ценкима руками, правел порвисла даваюци у думках каждому порвислу мено: „Тото порвисло то приятельство, тото будзе любов гу свойому, шлідуюце наволам обичай, а потим будзе вира...”. Дасдним давал мена своїх пайташох зоз школи, дасдним мена родзини и познатих и так, роботу хтора зна буц допита и монотона, претворел до интересантней забави.

О даскельо дні почала косидба. Добродзечни огньогасци вше тримали полную цистерну з воду и пумпу з двома полугами цо стала на верх цистерни, шицко порихтане за швидке реаговане кед би ше случел огонь на даедним полю. Лем требало попрагац конї, а дежурни огньогасци хтори ше зменьовали двараз на дзень шедзели порихтани. На церквѣ, при дзвонох, тиж шедзел дежурни хтори водне и вноци патрел през мали облачки на турні на шицки штѣри боки швета. Цала обласц була подзелена на гони и штварцини. Кажди гони мали свой сигнал з вельким дзвоном, а штварцини з малим. Кед би ше огонь зявел у перших гонох, дежурни би вдерел раз до велького дзвона и тельо раз з малим, у зависносци у хторей штварцини то було. Так огньогасци мали ориентацию кадзи исц.

До їх двора ше вчас рано позбєрали хлопи и жени, шицки були родзина и на двох кочох пошли на польо. По красней хвилї, хлопи кошєли еден за другим, затримуюци ше дакеди наоштриц косу з ослу хтору тримали на ремєню коло паса у ошельніку з воду. Так осла вше була мокра, а жени зоз шерпами одбєрали покошене жито и вязали го до снопох з порвислами хтори пред тим Петро з оцом направел. Же би не трацєли час, порвисла тримали привязани зоз порвазком коло паса. Петро бул задлужени ношиц косачом води у коршове, а кед не требало, шедзел у хладку под кочом, бо як ше дзєнь блїжел гу поладно, горучава поставала моцнейша. Аж пред самим вечаром косидба була закончена и шицке жито поскладане до марадикох. О два дні, оец зоз сушедами привезол жито до двора хторе поскладали як брадло, а идуцого дня сцигла огнянка³, трєшка и елеватор зоз дружтвом хторе их обслуговало. Шицко намєсцене до простєй линїї и повязане з ремєнями, и то так же огнянка була скапчана зоз трєшку, а трєшка з елеватором.

Рано бандигазда⁴, хтори бул и предводнїк цалого дружтва, розкладол огонь у машини и док други роботнїки сцигли, пари уж було досц и прицисок бул достаточни же би ше почало тлачиц. На трєшки стал шпайзер⁵, человек хторому еден доруцовал снопи жита, а вон з ножом резал порвисла и руцал жито до гроту⁶. Там го машина млацєла и оддвойовала зарно од слами хтору елеватор виношел горе, на брадло по верх шопи, дзе стал други хлоп з видлами и розруцовал ю ровномирно.

Петро зоз жальом патрел як человек на верх трєшки з ножом реже и розвязує порвисла док машина жре нашо мєно и нашу родзину. За нїма пошла вира, потим приятельство, любов гу свойому, а тиж и обичаї док розтрєшене жито-Руснацох дрилял так розєдинєних до челюсцох трєшки.

Машина им дзєчнє одбєрала зарна, їх суцносц, руцаюци безживотну сламу на елеватор и на менєй вредну громаду – брадло слами.

³ парна машина

⁴ руководитель роботнїкох при тлачарки

⁵ человек хтори руца снопи жита до гроту

⁶ отвор на тлачарки

З ПРЕШЛОСЦИ КЕРЕСТУРА, А У СЛОВАЦКЕЙ

Троме ковалє у нашим валале

У Керестуре були дакеди, але то давно було, аж троме майстрове ковалє.

Єден бул Михал Марцин, хтори превжал ремесло и шмикню уж од старого бачика Шнайдера, а вона була при Цепліці, рички дзе дараз з валалу ходзели жени райбац, але то була дараз валалска – општинска шмикня. Єден час там бул коваль и Циган Штец, хтори себе вжал за жену билу гаджовку, так Циагне з валалу волали газдох. Други бул майстер Дюра Дікей, хтори мал свою шмикню дома на дворику, а бивал на Угорскей страни, так ше волала улїца, але вон постал коваль аж по Другей войни, бо пред нїм бул на тей улїци коваль його сушєд Палко Манов, аж док не пошол до Америки. Треци бул майстор Михал Гащак, а тот мал шмикню тиж дома на дворику, а бивал на улїци цо ше волала Сорощка. Вон бул тиж барз добри майстор, а теди ше у нього учел и фраєр моєй шестри Ганчи – Янко Шивак. Але кед бачи Гащак умар, та и його шмикня остала опущена и стої там и до нешка на дворику, бо вєц уж анї тельо ковальох у валале не требало. По його шмерци остала його жена нина Гащачка, теди панї майстрова – так ю людзе у валале волали – газдовац на шицким сама. Помоц дома нїяку не мала, бо єй обидвойо дзеци – дзивка и син пошли ище док були млади до Канади и там ше попристановяли з людзми Керестурцями, хтори тиж там теди пошли як и вони зоз Краю за роботу. Людзе з Керестура єй барз помагац у роботы на полю або у обисцу не сцели, бо вона була пребарз скупа, а за роботу им барз мало плацела. На дворику и у загради мали дозрец велї овоци, вше-лїяки грушки, яблука, черешнї. На дворику пред облаками мала и красну майову черешню, хтору у валале мал лєм мало хто.

Раз, кед сом уж бул як студент на военной школи и пришол сом дому на розпуст, та ше ми таке стало, така робота з нину Гащачку.

Єдного шумного пополадня, кед сом ше врацал дому од моєй шестри Марчи Гимовой и преходзел през Сорощку дому, бо там и ми недалеко од ней бивали, видзел сом нину як ходзи по дворику коло капури. Шумне сом єй поздравкал „Слава Иєсу Христу“, а вона ми тиж од’здравкала „Слава и вовики!“, бо була Русначка и такой ми гварела:

– Слухай ме ту, Мижу, сину, я ци ше сцем опитац чи би ши ми не натаргал з тих моїх шумних черешньох, бо пале, я уж на тоту черешню висц нїяк не годна, а ти красни, моцни легинь!

А я єй так нато гварим:

– Гей, нино, натаргам вам, чом бим не, лєм ми дацо принєшце, даяки каблїк, же бим вам до нього наоберал.

Нина принесла, я швидко вишол на черешню и оберал, а кед нина не патрела, та и себе до устох.

Як сом так оберал тоти черешнї, неодлуга ишла коло капури мац мойого найлєпшого пайташа Мижа – нина Єнчикова. Застановела ше при мне а гутори ми:

– Мижу, не мог биш ми зруциц даєдну черешню?

Но-а, я єй нато:

Гей, нино, зручим вам, лем дакус почекайце!

А почал сом ей зруцовац долу на драгу пар конарчки з черешні. Нина Гащачка там теди праве не була, бо пошла себе до хижи дацо робиц, але вона з преднього облака видзела же як себе нина Єнчикова збера на драже до фартуха тоти черешенки. А як уж нина Єнчикова од капури одишла и пошла драгом дому, теди вискочела з хижи нина Гащачка, пришла под черешню и вистала на мне же цо я мам роздавац ей черешні другим людзом, най я роздавам зоз свойого, а не з люцкого! Зишол сом такой долу з черешні, бо уж сом мал и полни каблік, а так ей шумне гуторим:

– Слухайце ме ту, нино, ша я ей лем пар конарчки долу зруцел, а окрем мне вам ту уж ніхто не придзе тоти черешні пооберац, та и так вам их птици оджубаю а тоти цо останю, шицки попадаю и ніч з того мац не будзеце!

Вец сом потим шицким пошол дому и такой сом нашим о тим дома погуторел же сом бул на черешні, а ані єдну сом вам не могол принесц, бо нина Гащачка би ше була од злосци такой на колімаж розляла...

Але то ище вера не було шицко з тима черешнями конец, бо о пар дні, кед ишол мой оцц по драже коло хижи нини Гащачки, а праве теди була на дворику, та зопарла мойого оца а так му гуторела:

– Но, слухай ме ту добре, Михале, твой син ми бул лем недавно наобарац черешні, бо сом го замодлела, а вон почал з моїх черешньох и другим людзом роздавац, так як зоз свойого, та знаш цо, же ти ми мушиш присц тото тераз одробиц, и то так, же ми шумне придзеш за тоти черешні покошиц цалу мою заграду!

Але мой оцц барз кратко одбул з тим, же най вона йому да святи покой и же най вона то себе вировна зо мну, бо вон, вера не ма ніч з тим.

Понеже була барз скупа, та дармо вона хлопох по мужовой шмерци волала заграду и вельки дворик кошиц, ніхто не сцел присц, бо кажди хлоп у валале знал же вона за шицку роботу давала лем барз малу плацу. Але раз ше ей пощесцело поєднац Андера Коваля – Пипкоша. Так го людзе у Керестуре волали, бо вше и вшадзи лем з пипку у зубох ходзел, а можебуц з ню и у посцелі спал! Та так єдного вчасного рана пришол Андер до пані майстровей кошиц. Перше покошел цали дворик, а ище и поза хижу аж гу загради и праве дзвонели на поладне у церкви. Нина кед видзела же идзе себе дакус бачи оддихнуц, такой пришла гу ньому зоз фляшку паленки и з малючким погариком, яки лем може буц найменши. Уляла му до погарика, Андер то раз-два випил, а чекал же му нина и други улее, та почал хваліц тоту ей паленку, же яка то барз добра з венцом... Але нина не наляла. Такой заткала фляшку и так Пипкошови гутори:

– Бизовно ши чекал и други, не?

А вон ей нато:

– Но-та цо то, ані до другой ноги ми не налееце, ша то було тельо, як кед бим лем до носа, та сцеце же бим храмал?

А нина му гутори:

– Не, не, сину, та вера же ци други не дам, бо не сцем же би ше з тобу твоя жена дома вадзела!

Та так ше закончело ниново понуканє з паленку. Пипкош ше погнівал, а дума себе: та вона яка скупа, ша сом не шалени ей ище до вечара гладни цалу заграду кошиц, а гутори так нини:

– Знаеце цо, нино, я ше так роздумал, же уж нешка далей кошиц не будзем, але аж наотре, бо ше ми барз подло кошело и барз сом зуновал, та лепше ме нешка за тоту мойо кошене виплацце, а док придзем други раз, та ме заш вец виплацице.

Але кед видзел же нина му барз мало пенежи заплацела за його полдньову роботу, ледво му вистало на доган до його пипки, та вон вера ані вецей нігда до ней кошиц не пришол. А кед му требало исц дагдзе аж гу Сполку (на другим концу валала дзе грали гудаци), та дзечнейше ишол долу по драже коло Валалскей хижі, же би по Сороски не ишол и з нину ше не стретнул.

Нина найвецей тарговела з овоцу. Ходзели до ней куповац понайвецей худобнейши людзе з валалу. Мала красні грушки, вшеліякі сорти, шлївки, кайси, ринглови, але найвецей мала яблука. Овоц мерала на килашох, яблука, кед даедно було потлучене, або и нагніте, та го поокравала и ведно з добрима предала. А кед би була даедна дека вецей, вжала ножик и одкрала з тей овоци, же би була точна мера. Над шицким ше тресла, а пенежи цо заробела на овоци посилала синови и дзивки до Канади, бо не сцела же би дахто по ей шмерци вжал шицко ей наспихане богатство. Ані своей блізкей родзини, братнякови до Шечовцох ніч дац не сцела. Жила досц длуго, можебуц и дацо понад дзеведзешат роки, але кед ше уж барз похорела и легла до посцелі, тога ей родзина зоз Шечовцох ей так обецала же ше о ней до ей шмерци будзе старац, кед ище за живота да на ніх преписац свою хижу. Но-та нини ніч инше не оставало лем так справиц, кед не сцела сама и зохабена умрец. А вец по ей шмерци, неодлуга ей родзина Шутляково предали нинову хижу зоз вельку заграду єдним младим людзом з Кошицох, хтори там и до нешка ходза и цале обисце так остало як давно кед ище нина жила, бо ше им то так пачи, як то давно було кед ище нина Гащачка жила.

Мац вше – мац

Жила уж досц давно у Керестуре на Боднаре фамелия Колегова, теди ше так волала тога улїца дзе давно од давен-давна бивали худобнейши людзе, а тамаль ведла драга аж гу самому лесу. Були то оец Михал зоз свою уж другу жену Ганчу и зоз двома синами – старшим Михалом и младшим Янком.

Бачикови Михалови перша жена умарла барз млада, а остали по ней шесцero широтки, та ше вон неодлуга други раз оженел. Вжал себе шумну мощну младу жену Гдовицу и зоз малим хлапцом Палчом, хтори тиж познейше як седемнацрочни умар на тифус. Була з єдней фамеліі дзешка аж з Чергова, бо газдино му до обисца требало, гоч од першей жени були уж старши дзеци у шоре. Син Палко му до Америки пошол и там ше и оженел з єдну шумну, але тиж худобну дзівочку з Керестура, дзе остали жиц аж до шмерци, бо дома була барс превелька худоба. Кед ше уж дакус спомогли, та нераз и даяки доларики до краю своім послали. Теди три його старши шестри ше пошвидко гоч и дакус млади поодавали, шестра Юганка ше ишче як мале дзівче тиж похорела, а вец и на тифус умарла. А наймладша шестра Верунка бивала дакус при оцови и своей новей мацери – мачохи, а кед ей прешло штернац роки, оец ю одвед служиц до єдней богатшей, газдовскей фамеліі, до нини Пушкашовой, а остала там аж док ше не одала.

Та так вец ше бачикови Михалови и нини Гані народзели ище двома хлапци: Михал и Янко, а спокойне себе вони жили на Боднаре. А аж цалком познейше як ше им обидвома синове поженели, хижу на Боднаре предали и преселели ше бивац до валалу. Старши син Михал себе вжал жену з Иварошу, а понеже бул барз роботни, справел себе на Сороски хижу, дзе тиж бивал зоз свою фамелию аж до своей шмерци. Младши Янко ше тиж приженел, пошол за пристаха до єдней фамеліі у валале, а їх мац, кед уж дїдо Михал умар, пришла бивац з Боднара гу својому младшому синову Янкови, дзе и умарла.

Понеже була велька худоба, худобне ше жило, та себе людзе цо жили блізко при леше нераз дацо приобрели, чи даяки печарки пошли назберац, чи и валушнейши

хлопи, або млади легине пошли себе до леса даяку жвир заштреліц, же би дакус и даякого меска мали. Но-а дrevка и гранча було у леше досц вшелїякого, лем тиж требало го исц наприношиц, перше нарихтац, а вец до обисца привезц, чи уж на даяким кочику, або вжме на саночкох.

А так то було и єдного красного майового дня, кед у леше було вельо печарки, та нашо двома млади легине Михал и Янко ше такой рано по фриштик догварели же пойду до леса назберац даяки печарки, же би им мац дома наварела даякей добрей юшочки, но, а кед би ше дало, та би ище и даяки конар дому до обисца прицагли, же би мац мала до шпоргета, бо оцц им уж длугши час бул хори и лежал у посцелі.

Янко вжал ище зоз собу и шекерку, бо себе так думал же би ше му могла надац здац. И так вони ишли перше попод Спаленіска, вец медзи Варгедь аж на Раковец. Док так вони себе крачали, нараз зачули якеш суцане. Попатра лепше, та видза же ше цошка недалеко од нїх у черяку руша. Попатра лепше, а ту нараз видза у гуцави мале дзиве прашатко, але то уж могол буц таки рочни шудов. Ту Янко гутори братови:

Слухай ту, Мижу, цо повеш нато кед бизме того малого шудова влапели, мали бизме дакус доброго младаго меска?

А брат му нато цалком поцихучки гутори:

– Яни – брату, дайме ми покой тому шудовови, а идзме ми цо скорей и цо найдалей оталь гет, бо кед нас стара швиня збачи, не будземе старчиц сцекал!

Михал ше обрацел же идзе назад одкаль пришли и так себе думал же и брат идзе за нїм. Але Янко не дзбал за братову раду и так себе надумал же вон того шудова влапи сам, але кед видзел же Михал уж одишол од нього на пар крочаї, же го уж не видзи, вжал шекерку хтору мал за пасом и швидко ю руцел на того шудова. Потрафел го так нещешліво, же шудов моцно заквичал. Ту ше нараз вихпала з черякох стара швиня, бо зачула як шудов сквичал, и розбегла ше ровню на Янка хторого збачела блїзко при шудовови.

Кед Янко видзел же ше на нього тота стара швиня розбегла, сцекал так як лем найшвидше могол. Аж му пети до задку били, а швиня за нїм, бо вон барз добре знал же кед го сцигне, будзе му Амине!

Михал такой збачел же як Янко швидко сцека а швиня за нїм, але не знал як му помочи. Престрашени лем патрел споза черякох же цо то далей ма буц. Видзел же як го тота швиня з нозгром подруцовала вше кед го здогонела, а вон сегинь кричаци бежал далей. Цо мог инше робиц, кед не сцел же би го була розтаргала.

Понеже уж досц длуго по тей пажички бежали, а швиня го не могла нїяк дохващиц, врацела ше назад гу шудовови. Так Янко „щешліво“, але вишилени добегнул якош дому и такой зоз собу бухнул до посцелі, дзе го нашол при мацери аж по добрей годзини його брат Михал, хтори тиж пришол помали за нїм з леса, але и зоз велїма печарками.

Янко ше ище длуго на посцелі руцал и йойчал бо го шицко барз болело, аж покля не заспал. А Мижо вец о тим шицким мацери дома порозкладац, же цо ше им у леше случело, но але на концу то шицко цалком добре випадло. А як ше Янко пребудзел, наєдол ше смачней печарковей юшки. Кед ше наєдол, та мац им так при столе гварела:

– Же бисце, хлапци мой, знали, же кед бисце таке дацо и други раз видзели, та себе на цали свой живот запаметајце тото: „Дай покой шудовови, бо його мац – стара швиня, вше на нього меркуе! Мац вше – мац!“

(Тоти два приповедки Троне ковале у нашим валале и Мац вше – мац записани по приповедану єдного 84-рочного пана з околїска Праги у Ческей, хтори дараз жил у Керестуре, нешка Земплинска Теплица у Словацкей).

Иван Лікар

ШЕРЦО НА ЧЕРВЕНИМ ПАРТКУ ЛЮБКИ СЕГЕДИ-ФАЛЦ

Любка Сегеди-Фалц една зоз визначнейших поетесох у Републики Горватскей. Народзела ше 10. априла 1932. року у Петровцох. У Осиеку закончала учительську школу, а уж на 18 роки почина писац поезию. Як учителька робела у Миклошевцох, Петровцох и длуґши час у Дреновцох.

Була член Дружтва сримских писательох и Дружтва за руски язик, литературу и культуру у Новим Садзе. Тиж була член КД Руснацох и Українцох у Винковцох, дзе водзела шпивацку групу. Попри того, була еден зоз сновательох дружтва „Руснак“ Дружтва Руснацох у Републики Горватскей и його перша председателька.

По нешка ей друкован вецей як 250 писні, як и два збирки писньох, перша „Подоба з далека“ 1975, а друга „Класки“ 1999. року. Того року вишла и треца збирка „Шерцо на червеним партку“, а промоция отримана 23. септембра прешлого року, под час отримованя культурней манифестациі „Кед голубица лецела“ у організації Дружтва „Руснак“.

Редакторка, Еугения Врабец у вудним слове гутори:

„Кед сом прилапела пририхтоване кніжки Лю. Сегеди-Фалц за друковане, и кед сом лем першираз пречитала шицки Любково писні у шицких пейцох текох, чувствовала сом же сом почасцена и наградзена з тоту роботу бо сом, як чаривну чесц, достала право закукнуд до каждого куцика поетскей палати котра вибудована зоз стихох.“

Нешка вечар

Нешка ше вечар цихи уцагуе

до моєй хижки

а ноц и посцель

вше ми блізиши.

А у моєй уж шицко

лєм сон жада.

Цело ми и душу мертва цихосц

обвила.

Тераз уж знам же сом младосц и любов лєм так

за кратко добила.

Учителька класней настави у пензіі, Меланка Дюдяр зоз Петровцох, подзелела з нами свойо здогадованя на поетесу:

„Любку сом упознала на Летніх школах котри организовал Союз Руснацох и Українцох Горватскей. Водзела музичну секцию и паметам же дзецом було досц кед им раз дала интонацию, а вони такой лапели мелодию. Интересантне тото же интонацию давала зоз своїм гласом, а не з даяким инструментом. Вше робела зоз старшу групу. Дзеци ю любели слухац прето же мала барз богати словнік, а не було теми о котрих не могла бешедовац. Кед би ю дзеци обачели та би зашпивали даедну шпиванку котру их вона учела.“

Зоз рецензіі проф. др Михайла Фейси можеме видвоіц:

„Зоз уключованьом 86 писньох до змиста Рукопису, редакторка жадала визначиц букет рокох живота авторки Любици Сегеди-Фалц. Писні у главней часци Рукопису

зложені тематски до пейзаж часоцх: Часточка часу, Мам єдну писню, Живот? Цо то?, Моїм Петровцом и Дакеди за думку идзеш.

Конкретни теми зотрима ше занїма поетеса рижнородни. Медзи нїма доминиую здогадованє на прешли часи и, окреме, на Петровци, а з других темох видвоюєме: младосц и любов, боляци хвильки, рефлексїї о животу, коренї и стари край ...“

Слизи человека

*Добре би було
кед би человек, человека
розумел
док часу за тото маме,
док зме живи.
Видзи ми ше,
же бизме
вєцка, вельо раз
не мушели плакац за
труну
баржей
як цо плачу
сшєньски, смутни
хмари шиви.*

Учителька Наталия Гнатко почала сотрудзовац зотр поетесу од 1999. року кед у петровскей школи достала роботу як учителька руского языка. Любка єй теди як учителька з длугорочним искуствїєм, вельо помогла. З тей нагоди, учителька Наталия ше здогадла дожица зотр 2007. року, кед Дружтво „Руснак“ ишло до Румунїї на 9. Шветови конгрєс Русинох:

„Пре финансийну ситуацию, купели зме групну карту за гайзибан, а водитель була панї Любка. Путованє було напарте. Кед зме ше у вечарших годзинох, змесцели по купеох до остатнього гайзибану зотрим требаємє сцигнуц до Мараморош-Сигету, панї Любка ми сциха пошєнтала же не може найсц бутелар. У нїм бул пасош без хторого ше не може вращиц дому, але не можеме анї ми, бо ше групна путна карта писала на єй мєно. По путни лист зотрим ше годна вращиц дому, требало пойсц до Вєлєпосланства Горватскей у Букурешту, а зотр ню требали пойсц и два особи хтори потвердза же то вона. Трєци дзєнь Конгрєсу, найстарши двомє легинє, хтори ше тиж преволовали Сегеди як и панї Любка, рушєли з ню до Букурешту. Стрєтли ше з горватским вєлєпосланїком, наздравєли сєбє зотр славонску шлївку, попили кафу, побєшєдовали и достали путни лист. Назад ше вращєли на гайзибану хтори ишол директно до Бєограду, а ставал у Тємишварє дзє и ми шицки вошли и вєдно рушєли дому. Панї Любка направєла нови пасош, але єй було жаль за страцєним бо у нїм мала печаци зотр шицких жємох нашєй Горнїци, на хтори була барз, барз горда.“

Други рецензєнт кнїжки Шерцо на червеним партку, др Томислав Мишир, а зотр його словох дознавємє кус вєцєй о чувствох котри поетеса уткала до своїх писньох:

„У кнїжки прєважує любовна лирика, чувствууюца, котра вирєсла зотр живота як шведочєнє єдного часу и духовних вирастаньох у єдним живоцє. Емоцїї осцилюю од радосци по жалосци, од еуфорїї по депрєсию. То интимна сповєдз котру поетеса дзєлї з нами. Як кнїжка идзє гу своємю концу, так вше вєцєй ноши пах носталгїї котри кулминує у остатнїм циклусу ‘Моїм Петровцом’.“

*Остатне жадане
Док умрем
труна най ми будзе
штири дески вербово.
Не рушайце, най жию
столітні стебла дубово.
И венец най ми будзе
лєм еден
дзецох моїх и унукох
з квеца живого
и най пахне.
Не купуйце ми венец
од квеца з паперу
мертвого.
И слова, слова не сцем
чуц.
Ніякого! Нічийо!*

*Лєм гране
цихе, цепле
як остатні поздрав
на одходу,
лєм най музику красну
ище раз можем чуц.*

*И не сцем слизи видзиц.
Нічийо!
Була сом, тирвала,
свойо за собу охабела
кельо сом могла.
И зробела кельо сом сцигла
и була сом
кельо ми
судьба дала.*

Любка добитніца Премії и Награди Александра Духновича за руску литературу. Титулу лауреата и награду достала 2006. року у Криніци (Польска) на штвартим Медзинародним биеналу русинскей/лемковскей култури, за кніжку поезії „Класки“. Добитніца є и Награди Шветовой ради Русиных/Русинацох/Лемкох под меном Василя Турока-Гетеша за 2012. рок и Припознання Дружтва за руски язык и литературу зоз меном учителя Осифа Фа, 2015. року.

Умарла на свой родзени дзень, 2018. року, у 87. року живота у Винковцох, а похована є на валалским, грекокатоліцким теметове у Петровцох.

Ирина Гарди Ковачевич

ОЗБИЛЬНО ДЗЕЦОМ

Успишни пейц роки

Наш главни, а з часци и уж длуго єдини видаватель красней литератури по руски „Руске слово“ остатні роки указує дошлїдносц вше озбиљнейше випольновац обовязку провадзиц и стимуловац чечуцу литературну творочосц на нашим язiku, так же з рока на рок у його видавательних планах (а з тим и їх реализованю!) залапос найширшу генераційну лепезу творительох и – тиж так и жанровску, та ше назберало не лем шумне число нових, але и неочековано рижнородни кнїжки. На таки способ ше отвера драга за реализоване намаганьох стимуловац каждого потенциалного творителя же би ше витворел, а источно стимулує и каждого потенциалного читателя же би читал руску кнїжку по своїм смаку. Перше ше виказує през прегляд нових авторох хтори у тим чаще обявели кнїжки, од хторих ше даєдни, дзекеди у уж узретих роках першираз зявюю, та и доказую же на нїх вредзело чекац. За друге не мож твердиц, бо є затераз непознате, хторе затераз мож лем нагадовац и принесц заключєня по чишле попереданого тиражу и, нажал, ише вше недосц частих, отриманих литературних стретнуцох, на хторих углавним лем по раз у єдним месце представени нови виданя скоро виключно у рамикох манифестациї „Костельникова ешень“.

Статистика гутори же ше у тим пейцрочним периодзе о хторим бешєда з рока на рок видавало вше вецей кнїжки. Початни анализовани рок 2018, а у нїм обявени 8 кнїжки. Кєд би не було антології (чи лем вибор) приповедкох за дзеци „Драга до швета“ Меланії Римар, того року би дзеци не мали нову кнїжку. Єдна, але вредна, повєди бизме. У тим року обявени ише даскельо вредни кнїжки як цо то кнїжка поезії Тамари Рончевич „Капка на верху нохца“, богати интервьюи Олени Планчак Сакач „Вецей од бешєди“, очековано популярна поезия Михала Рамача „Дуга над Дунайом“, та длуго чєкана узрєта поезия Якима Чапка „Церень спод нохца“. Прозу яка стандартно дефицитарна у нашєй литератури пополнию потресни приповедки Агнєти Бучко Папгаргаї „Там дзе слунко виходзи“ и драгоцини зборнїк драмких текстох Звонимира Павловича „Зазберовачє труплох“.

Идуцого, 2019. року исте число, 8 нови кнїжки, а медзи нїма, окрем обовязного Калєндара, аж три кнїжки за дзеци: писнї Ирини Гарди Ковачевич „За глєвки у лавки“, мишани тексти Силвестера Макая „Боси по праху“, кратка проза Юлиана Тамаша „Їжик Голик“ и раритет у видавательствє „Буквар“ у коавторствє Ана Мариї Фурман, Бориса Варги и илустраторки Мариї Ковачевич. Други три мєста у видавательним плане за тот рок завжали кнїжки: други том документаристики „Руснаци“ Дьори Латяка, поезия Славка Романа Ронду „Однїати од псох“ и кнїжка наволана „Гумно 2 – Дзеци з урбаного гумна“, зборнїк неафирмованих младих поєтох.

Видаватльни рок 2020. обогацєни зоз 13 насловами, медзи хторима дзеци дожили окремну радосц бо за нїх направєни два луксузни сликовнїци „Родзини“ и „Фарби“. У обидвох своєю прилоги дали и познати и неафирмовани авторє написани на назначєну тему. Окрем Мариї Ковачевич, авторка илустраційох була и Аня Гудак. Интересантни прозни проєкт за дзеци „Вселєнски корабель“ направєл Сашо Палєнкаш у сотруднїцтвє з младу илустраторку Яну Варгову. Иновативни приступ мала

Даниєла Тамаш, хтора обявела окреми педагогични приручнїк за дзеци и їх родичох „Страшидла, не зашмеюйце ме“. Того року нову кнїжку прози обявел Юлиан Тамаш „Триски з велькей души“, прозу за дзеци у окремей кнїжки „Таньов швет“ Оленка Живкович, а двома поетове штредней генерації Славко Роман Рондо и Славко Винаї обявели свойо кнїжки, перши под насловом „З видлами до шиї“, а други з насловом „Уровні свідомости“. Того року вишол и пяти том вибраних творох Гавриїла Котельника „Човек и швет“ и кнїжка Мирона Жироша з його рукописох „Бачванско-сримски Руснаци“. Гу документаристики по руски додата и кнїжка вецей авторох зоз хтору означени 55 роки од снованя Новинско-видавательства хижы „Руске слово“. Не потребне надпомнуц же Календар як руски и християнски вишол и того року.

Перши рок релаксації после пандемії, 2021, бул числено найлепши за продукцію „Руского слова“, бо вишли аж 14 наслови. На верху, очековано найпопулярнейша рочна кнїжка по руски, Календар, а вец обяжна и окреме приємне несподиване, рукопис зоз наслідства Янка Сабадоша, обявени на закладане його фамелії як кнїжка под насловом „Розваляни салаш“, драматичне шведочене о повоиноних часох у наших крайох. Михал Рамач уложел окреми труд вибрац и прешпивац найкрасши писні зоз шветовой поезії, та и кнїжку наволал „Перли шветовой поезії“. Ошведочена поетеса за дзеци Мелания Римар обявела нови зборнїк писньох „Хто як сце“. Дзецом направена и сликовнїца зоз наменским писнями „Кухня“. Други том зоз рукописох Мирона Жироша обявени як предлужене його прешлорочней кнїжки з истим насловом „Бачванско-сримски Руснаци у швецце и дома“. Ирина Гарди Ковачевич обявела ретроспективу своей поезії „Трава, прах“, а поезию на тот завод написала и Олена Планак Сакач под насловом „Медзи двома побережжями“. Свою першу кнїжку „Драмски колажи“ обявел маляр Владо Няради, а Янко Павлович свойо препознатлїви кратки „Приповедки“. Нову, сучасну прозу як свою першу кнїжку обявела Ясмїна Дюранин з насловом хтори источашне илюструє и змїст „Женоблогії“. Окреми труд до обяжного совитодавного рукопису уложела лекторка Блажена Хома Цветкович хтори наволала „Язични аларм“. Першу кнїжку того року обявела по руски и сербски „Швет без сна“ Кристина Афич, а вишол и Зборнїк зоз 5. Науковей конференції младих. И так би бул заокружени тот, у тим периодзе найбогатши видавательни рок „Руского слова“.

Влонї, 2022. року, предлужене конарене жанрох и авторох, та окрема Календара як стаємного, каждорочного виданя, вишли и таки кнїжки як Мадерова руска кухарка Блажени Хома Цветкович, Любици Няради и Ивани Медешы, Зборнїк блогох у едиції Нови Сад Европска престолнїца култури 2020. У окремей невелькей кнїжки обвена интернет-проза Емилиї Чизмар „Мили МАК“ и тиж так иновативне видане „Генерація З(а)“ Маї Зазуляк Гарди и Андреї Новак. Дзеци достали штири нови кнїжки: сликовнїцу чийо тексти написала Наташа Еделински Миколка „Животинї“, а илюстрації зробела Ивана Бучко, писні за дзеци Цецилії Мудри „Гунцуц“, „Гибайце ше бавиц“ приповедки за дзеци вредного Заградкового сотрудиїка Владимира Дудаши и басни и приповедки Оксани Мудри Недич „Божа катичка“. Вредзи наглашиц духовити автобиографски приповедки и есеї Михала Рамача „У нас на салашу бул генерал“ и епистолярну прозу Любици Кнежевич „Монах и я“.

Лем таке информативне начишльоване гутори же зме за пейц остатнї роки достали добре пополнену библиотеку руских кнїжкох, як и же у ней ест за каждого дацо. Мож воесц же ше у тей библиотеки, на радосц и наймладших и їх родичох, найвечей мож затримовац наймладши любители кнїжкох. Єдно сигурне: „Руске слово“ наисце окрему увагу дава на нови виданя за дзеци, зоз свідомосцу же кед

ше дзедом у їх найвчаснейшим возросту прибілжі кніжку и створи навикнуце брац до рук и читац по руски, мож ше з векшу вирояносцу наздавац же вони вирошно до читательох терашніх, скорейших але и будущих руских кніжкох. Тоти кніжки за наймладших приноша нови приповедки и писньочки, на ніх ше, очевисно, не сануе потрошиц, та ше их прибера до сказкових фарбох и малюнокх, вецей потенциалних и уж витворених илустраторох, а вец таки, легчейше ше их преточуе до сучасних медийних формох хтори анимираю дзеци на способ як ше то дава можлівосц и дзедом на других языкох.

Треба на концу повесц и же на бокох тих кніжкох за наймладших, окрем ошвиження (часто и дополньовааня чи виправяня!) руского языка, та и атрактивного випатрунку, ест и досц поуки, часто ест и того цо иншак хиби за наймладших у наставних и образовних програмох по руски, там дзе ше их применюе. Зявйоване нових творительох отворело спомнуту лепезу жанрох новообявених ділох хтори вони творя, та окрем того же ше звекшало число руских писательох, мож видиц и обачліве розпасоване жанрох од хторих даєдни першираз написани по руски, цо руску литературу кладзе до ширшого контексту.

Тото вшеліак потвердзуе капацитети актуалних руских писательох и помощное довириє до языка у хторим вони творя.

РУСКИ ЯЗИК НА ВИКИПЕДИЇ

Рускей явности у Войводини меней або вецей познате же 20. януара 2022. року обявене же язык Руснацох з Войводини, наш руски язык, и урядово регистровано у Медзинародним стандарду за регистроване языкох ISO 639-3, достал идентификаційни код *rsk* а под меном *Rusyn*, *Ruthenian*, як активни, живи и окремини (*individual*) язык. З тим вон постал равноправни язык зоз тима найменшима, нам часто непознатима языками, але и з тима великими шветовима языками зоз хторима ше у пракси стретама скоро каждодньово у живоце и на интернету. Регистрация нашого языка му отворела нови видогляди, нови шанси за ревитализоване але и потвердзоване, а една зоз таких реалних шансох то и його хасноване на Википедії, „шлебодней енциклопедії на интернету хтору може кажде ушорйовац”. У тим напису повем дацо вецей о тим.

Случай сцел же сом концом 2016. року пренашол на Википедії же нашо Русини зоз Прешовщини присутни на Википедії уж од конца 2007. року. Несподзивал сом ше бо сом тримал же ми, Руснаци з Войводини, преднячели и преднячимо у велім та ми не було ясне як ше то їм удало ступиц на Википедию. Думка була едноставна, ша кед ше їм удало, уда ше и мне регистровац наш руски язык на Википедії. На самим початку 2017. року сом то пробовал и витвориц, але ми Википедия не допуцовала процес регистрації. Пошвидко сом дознал же за уход на Википедию главне условие за кажди язык то же би, перше, бул регистровани у Медзинародним стандарду за языки ISO 639-3. З помоцу приятельох направел сом елаборат и пополнел апликації за прием руского языка до стандарду ISO 639-3 и штредком 2018. року послал. Не удало ше ми, наш язык одбити. Зоз др Михайлом Фейсом зме пробовали ознова и удало нам ше тото посцигнуц. Вецей як три роки страцени на процес регистрації языка. Але, то було условие за уход до Википедії.

У тих 3-4 роках у мне цалком дозрела идея же ми, Руснаци з Войводини и Горватскей, мушимо войсц на Википедию, шветову интернет енциклопедию, и там о себе охабиц шлїд у велїх енциклопедийних єдинках на руским языку, але и на других языкох на хтори нашо сотруднїки годни прекладац тексти о нас (сербски, горватски, словацки, русийски, ангийски, немецки и други). Лем мешац потим як зме дознали же наш руски язык регистровани у Медзинародним стандарду ISO 639-3, штредком фебруара 2022. року, достал сом приступ гу Википедії. Перши крочай бул же би ше на [Translatewiki.net](https://translatewiki.net) окончила локализация софтвера *MediaWiki*, то такволани язични интерфейс хтори хаснуе Википедия. Требало преложиц на наш руски язык коло 4000-5000 слова, фрази, виреченя хтори хаснуе Википедия у интеракції зоз нащивителями. О даскельо днї прекладаня активовал ше и такволани Викимедия инкубатор, софтвер до хторого ше укладаю написани тексти на руским языку. То, уствари, такволана „тест Википедия” на панонским руским языку, як там написане. Кед ше у Инкубаторе назбера задовольуюце число текстох на руским языку, члени Язичного комитету Википедії опатра комплетни материял и кед поробене задоволї шицки стандарди Википедії, тот материял будзе препущени на главну Википедию и нашо тексти буду видлїви и годно ше их читац у цалим швецѣ. Жадани цель будзе

посцигнути. На Вікіпедії у тей хвильки єст тексти написани на 329 языкох з цалого швета и наш руски язык би могол буц 330.

Цо ме руководзело же бим ше унапрямел праве на уход до Вікіпедії? Перше, то бул факт же Вікіпедия, як енциклопедия, видліва у цалим шведе, кажда особа на шведе може видзиц и читац тексти о нас. На боку дзе руски текст єст даяка пригодна фотка, єст списки хаснованей літератури, але и такволани вонкашні вязи и референци, а то уствари линки за други тексти або видео и звучни файли на Вікіпедії або на интернету хтори пояснюю дацо у вязи з вашим текстом. Таке друквани енциклопедії, у форми кніжкох, не можу понукнуц. Наприклад, на боку о Михайлови Зазулякови мож видзиц / чуц видео шпиванкох за хтори вон написал стихи, мож патриц театрални фалати у хторих вон глуми, мож го видзиц як рецитатора, мож видзиц його биографию на НАР-у дзе Руски вертикали итд. Далей, Вікіпедия мултидисциплінарна и интерактивна база знаня хтора отворена за приєм знаня до себе, але є отворена и за понукане знаня зоз своїх фондох. У будучносци, генерално патрене, резоноване каждей людскей єдинки на Жемовой кулі годно буц таке же тото, чога єст на Ют'юб-у, на Вікіпедії, на Фейсбуку, Инстаграму, Твитеру, Тик-Току и других дружтвених мрежах, же тото постої як состойна часц цивилизації, исторії, культури итд, а того чога нет на спомнутих интернет-субектох – того „нет” ані у стварносци. Значи, гоч ми и постоїме у стварносци як Руснаци у Войводини, кед о нас не будзе ніч написане на такей енциклопедії яка Вікіпедия, таке мож толковац як кед би нас ані не було. Останеме у глібоким циню забуца. Прето сом и розвил идею о потреби уходзеня з текстами на руским языку на Вікіпедию. Вельораз сом повторйовал фразу же ми о себе шицко знаме, але ДРУГИ о нас барз мало знаю. А Вікіпедия то отворена шанса же би з текстох о нас поставених на ней, а хтори би були писани по руски, але и прекладани на рижни языки, же би велї потераз непознати особи о нас вецей дознавали, ступали з нами до контакту або ширели інформації о нас.

Окрем текстох о нас, Руснацох у Войводини, на Вікіпедії (а по руски треба) же би були пласовани и тексти о ШИЦКИМ! Кед же жадаме же би нам культура була жива, же би наш руски язык новим поколеньом Руснацох бул незаобиходно важни, вец треба оможлівиц и посцигнуц же би нашо млади праве на нашим, руским языку, читали кратки енциклопедийни тексти о велїх рикох на шведе, о велїх горох на шведе, о велїх варошох на шведе, о велїх познатих особох, о шицких познатих планетох у вселени итд. Тото им, младим Руснацом, будзе посилац поруку же їх культура не ма лем вредносц нашлїдства, пах прешлосци, але же є жива и у складзе зоз часом, зоз 21. виком. Млади Руснак и Рускиня би так мали чувство же су наисце ровноправни члени шветовой заєдніци народох и же можу о велїх темох читац по руски як цо исте може найсц и читац даяки млади Француз по французки, або Шпаньолка по шпански итд.

Цо ше дотика числа статъох на рускей Вікіпедії, треба мац у оглядзе же зоз функционованьом рускей Вікіпедії и з квалитетну роботу на ней вкупна культура войволянских Руснацох уходзи до новей фази. Уж за 10 до 15 роки, з пошвещену роботу, годно ше збуц же на рускей Вікіпедії будзе вецей тексти по руски як цо нешка маю шицки руски жридла ведно.

Тексти о нас по руски и на других языкох на рускей Вікіпедії треба же би були резултат ангажованя числених особох хтори маю прихильносц гу преширйованю свойого знаня, але и гу пласману податкох о нас на тоту енциклопедию. У добре організованих язичних групох єст аж и вецей екипи формовани по основох схопносцох

авторох або їх интересованьох. Заедніцке шицким їм того же жадаю несобично охабиц швету и будуцим поколеньом информации о себе и о цалим швецце коло нас, а на язичу на хторим то робя.

За шицко того горе написане потребне сполніц голем два условия. Перше, же би велі медзи Руснацами у Войводини похопели значносц присуства нашого ества на Википедии, же би тому давали активну, а не лем формалну потримовку, и же би до тей роботи укладали и себе и ангажовали других. Друге, же би Национални совет Руснацох и морално, але и финансијно помогнул субекти хтори би робели на рускей Википедии и же би ше реалносц рускей Википедии нашла, як субект, у Националней стратегији Руснацох. Же би руски институцији як цо то Завод за культуру войволянских Руснацох, НВУ „Руске слово“, руски редакцији РНС и РТ Войводини, Дружтво за руски язич, литературу и культуру и други до своіх планох роботи унесли и својо доприношене на роботох на рускей Википедии. Лем так, ведно, з тимску роботу, вихаснуе ше шицки добробути едней дигиталней шветовой енциклопедии, а за потреби едней малей националней групи яка нешка наша у Войводини (Сербији).

**Порада о руским язичу на Википедии
(Нови Сад, 2022)**

III

РОЧНІЦИ, ЗДОГАДОВАННЯ И ПАМЕТАНЯ

**Будинок Предшколскей установи „Бамби“,
Одзелєне „Цицибан“, Руски Керестур**

Олена Папуга

120 РОКИ ПРЕДШКОЛСКОГО ВИХОВАННЯ І ОБРАЗОВАННЯ У РУСКИМ КЕРЕСТУРЕ (1902–2022)

Абстракт: У напису слово о значносци предшколского воспитаня и образованя на руским язике и о розвою и очуваню тих активносцох у Руским Керестуре од почетку 19. вику по нешкайши дні. Маюци у оглядзе же ше 2022. року наполнило 120 роки од почетку организованих активносцох зоз дзецими предшколского возросту на руским язике слово и о виховательскох хтори зохабели глібоки шлід у тей обласци, як о условийох за организоване воспитно-образовней роботи, о вибудови обекту, опреми и фаховей роботи вязаней за тот ступень воспитаня и образованя на руским мацеринским язике хтори ма вельке значене у вертикали образованя на руским язике.

Ключни слова: предшколске воспитане и образоване, руски язик, предшкколски дзеци, виховательки, воспитачки, учительки, мацерински язик, дзецинска заградка, яшелька, воспитни групу, овода, предлужене перебуване, сликовніци, литература за дзеци

Руска мисия виховательки Ирини Рот

У рамикох Календара рочніцох за 2022. рок, Дружтво за руски язик, литературу и культуру здогадло на 120-рочніцу воспитаня и образованя наймладших у Руским Керестуре, хторе почало 10. новембра 1902. року. Нашо хронічаре о предшколским воспитаню мало писали, лем даедни кратки тексти мож найсц у монографийох, народних календарох и новинских текстох, та ше треба запитац прецо ше не цешиме и не хвалїме зоз тим цо маме.

Предшколске воспитане у швецех ма длугу традицию. У Угорскей, дзе припадали и нашо краї, предшколске воспитане постої од 1872. року, а 1891. року принешени перши Закон о зашити дзецох, зоз хторим було регуловане же општини хтори маю вещей як 40 дзеци мушели отвориц дзецинску заградку. Так почало отверане установох за дзеци од 3-7 рокох, а на таку одлуку угорску державу понукли не лем воспитни и социални аспекти, але главна причина була державна политика мадяризації – однародзоване немадярского жительствова починаюци од наймладшого возросту у предшколских установох. Дзецински заградки могли организовац општински органи и вирски заедніци, граждане поедници и други. Зоз того „мадярского” периоду, у нашим народзе и нешка остала мадярска назва овода, оводарци, оводашка, хтору хаснуеме.

Руснаци такой прилапели можлівосц организоваця предшколского воспитаня у Керестуре и у Коцуре, та овода у Руским Керестуре, теди Бач Керестуре основана 1902, а у Коцуре 1905. року. У тим мини-фельтону як жридли похасновани статї зоз Народного календара за 1990. рок и Руского християнского календара за 2013. рок.

Зоз рускими дзецими 26 роки

„Главни документ же под час Державней школи у Руским Керестуре була овода и же у ней робела вихователька Ирина Джуния Рот, то фотографія зоз 1904. року на хторей учительски збор зоз управительом Михайлом А. Полївком. Мено Ирини Ро-

товей ше находзи и у записнікох Наставніцкей ради у Бач Керестуре за 1906–1916. рок. Тиж так у записнікох на початку каждого школьного року дате и число уписаних дзецох до оводи. Було од 50 до 60 дзеци, медзитим, през рок ше число дзецох звекшовало, та през жимски час у оводи було и по 300 дзеци”, пише Ирина Папуга у Народним календаре за 1990. рок.

Ирина Рот по походзеню зоз познатей учительскей Джуњовой фамелиї з Руского Керестура, ей оцц Михайло Джуња бул перши школовани руски учитель, а шестра Наталия Джуња учителька. По законченим дворочним образованию у Зомборе 1902. року, або такв. курсу за виховательки, Ирина Рот постала перша школована вихователька. У керестурскей оводи робела 36 роки (од 1902. по 1938. рок). Ротова фамелия, дзе ше одала перша руска вихователька, була зоз Торжи, нешка Савине Село, а по Другей шветовой войны пошли до Немецкей.

О школованю и работи виховательки Ирини Рот приповедала ей дзивка, тиж Ирина, хтору познаю стари Керестурци, бо була писарка у Валалскей хижі. Вона гварела же будинок оводи бул направени концом XIX вику, а находзел ше на угле Маковского шора просто Мироньовой карчми. Тот будинок звалени 1969. року, а на його месце направени Дом здравя. Тот стари и перши будинок керестурскей оводи бул добри за тоту намену, бо мал два вельки учальні, место дзе дзеци охабяли шмати, мал квартал за виховательку, вельки двор. Генерації Керестурцох, хтори до того будинку ходзели по 1969. рок до оводи, добре паметаю же мал красни условия за пребуванє дзецох.

З дзецима по руски и у најчешшей мадяризації

У оводи було найвещей дзеци, возрасту пред школу. Ніхто не сцел виостац. Од 1902. по 1918. рок, у периодзе найтвардейшей асиміляційней державней политики, урядови язык у оводи бул мадярски, але учителька Ирина Ротова з дзеци бешедовала по руски и учела их мацеринску бешеду, та прето дзеци барз любели ходзиц до оводи. Жадали чуц свой язык, гоч у тедишнім чаше то не було дошлебодзене. Мисия учительки Ротовей и любов гу свойому була моцнейша од каждого державного закону. То Керестурци знали почитовац, та по тим паметали тоту виховательку. Вона була чувар рускосци при дзецох наймладшого возрасту, а цо ше научи у дзецинстве, през живот ше не забува. Прето по нешка дзецински заградки медзи Руснацама маю не лем воспитну улогу, але и глібоку националну, бо су чуваре рускосци.

У новей держави, Министерство просвити за Банат, Бачку и Бараню, 11. марца 1919. року видало розказ шцицким школьским управом, наставніком, учительом, и воспитачом у хторим ше гвари же ше у школах муши учиц мацерински язык, дзеци цо маю 4–6 роки муша ходзиц до дзецинскей заградки, учители и воспитачки з висшима власцама комуникую по сербски, кед же не знаю по сербски, та на мацеринским языку. Зоз тим розказом ше по першираз виедначую учители и воспитаче у поглядзе правох и длужносцох, а виедначую ше им и плаци, бо до теди воспитачки мали вельо менши плаци од учительох.

Теди на цалей території Банату, Бачкей и Барані було 322 воспитачки у 84 месках. Найвещей було општински дзецински заградки – 67, державни 54, а церковни 30. Нови Сад теди мал 6 дзецински заградки, а Кикинда 15.

Нєт писаней педагогийней литератури

Гоч предшкольске вихованє при Руснацох ма длугу традицию, потераз ше ридко хто з нїм занїмал и вигледовал його историйни, социологийни и предагогийни аспект. Наш народ памета богате практичне искусство предшкольского воспитаня, але о тим

нет шлїди у писаней педагогичней литератури. О предшколским воспитаню у нашим народзе єст мало документациї, але би ше вшелїяк у вигледованьох руских науковцох мали найсц не лем керестурска овода, але и коцурска захоронка и Широтинец у Сриме.

Учителька Магда и тета Драга

Рочнїца вше нагода здогаднуц ше на вик и дваецц роки континуовано организованих предшколских активносцох на руским язїку у Руским Керестуре, на хтори глїбоки шлїд охабела перша вихователька Ирина Джуња Рот, а єї активносци деченїями успїшне реализує Предшколска установа „Бамби”, Оддзелене „Цицибан” у Руским Керестуре зоз управу у Кули. По нешка велї виховательки предлужели мисию виховїюваня наймладших Керестурцох.

Пред Другу шветову войну, 1936. року у Руским Керестуре була руска школа, робели 10 учителе, єдна оводашка Ирина Рот (од 1902. по 1938. рок), до школи ходзели 800 школяре, а до оводи 200–300 дзеци. Од войни, та по 1947. рок, роботу вихователькох превжали чесни шестри служебнїци – Ирина Канюх, Вира Пап, а мено трецей шестри-виховательки не зачуване.

Чежки повойново роки

Од 1947. року, за предшколске воспитанє у Руским Керестуре мож повесц же почина нови час, бо од теди з дзецимї почала робиц вихователька Магдалена (Барна) Колесар – велїм генерациєм позната як учителька Магда. Повойново роки були чежки, условия за роботу невидогдни, а було 200 дзеци од 2 по 6 роки. Велька спокуса виховательки була робиц зоз телїма дзецимї. Теди ше почало дзецом давац и заєданє, такволану ужину, та учителька Магди помагала Каролина Гарди, тета Драга ю волали. Цали роботни вик тоти два особи пошвецели дзецом у керестурскей оводи. Учителька Магда умарла 2004. року, а тета Драга 2012.

Як уж писанє, перши будинок оводи бул направени концом XIX вику, а находзел ше на углє Маковского шора просто Мироньовой карчми. Тот будинок звалени 1969. року, а на його месце направени нешкайши Дом здравя. Генерациї Керестурцох, хтори до того будинку ходзели по 1969. рок до оводи, добре паметаю же мал прикладни условия за перебуванє дзецох. Од валяня 1969, та по 1971. рок, док ше не адаптовало будинок терашней оводи, штири групи дзецох зоз предшколскей установи ходзели до Дому култури, дзе бул дакеди „Клуб 10”, а там просторїї були прилагодзени за намену оводи. Од 1960. року овода видзелена од школи у чїїх рамикох до теди робела, бо ше на уровню општини Кула формовало Предшколску установу „Бамби”, а у валалох були оддзелєня дзєцинских заградкох.

У новим будинку, по новим

Терашнї будинок дзєцинскей заградки на Вельким шоре адаптовани 1971/72. року: увєдзене парне зогриванє, купена нова опрема (мебель, бависка), санитарїї, оспособени дзєцински парк зоз бавискама у дворе итд. Треба наглашиц рускокерестурски модел облапеносци наймладших од яшелькового возросту по одход до школи, зоз предлуженим перебуваньом хторе присподобене гу занятим родичом, зоз здравствєну зашиту и воспитно-образовну роботу. Тото ше удало витвориц концом 90-их рокох зоз будовову просторїїох за тоту намену у рамикох постоящего обекту Дзєцинскей заградки, оддзелєньох „Цицибан”.

Цалодньове перебуванє у керестурским оддзелєню „Бамби” увєдзене 1. децембра 1983. року. Нови приступ вимагали родичи, понеже тих рокох у валалє робели велї подпрїємства

– Комбинат, Хладзальня, садзело ше папригу навелько. Шицки були дагдзе заняты – у валале лебо сушедних местох, та им одвितовало же би дзеци були на безпечным у дзединскей заградки. У яшелькох дзеци чувала медицинашка шестра-вихователька Олена Рац и сотрудніца Мария Пеїн. Перши яшелька не були дзе и овода, але у просторийох старей амбуланти на Вельким шоре, просто дакедишнього породзиліца.

Роботни вик зоз дзеци

На тот завод треба спомнуц и мена других руских вихователькох, або воспитачкох, хтори зоз свою практичну, пожертвовну, виховну роботу допринесли розвою у тей обласци. То длугорочни керестурски учительки Магдалена (Барна) Колесар, Наталия (Колбас) Колесар, Гелена (Гарди) Жирош, Леона (Папуга) Петкович (жие у Вербаше), Наташа (Чижмар) Голубова (жила и робела у Дюрдьове) шицки по походзеню зоз Руского Керестура, Ирина Папуга по походзеню зоз Бачинцох, Мария (Лазор) Бодянец по походзеню зоз Коцура. Ту и кухарки Каролина Гарди – тета Драга, Михаліна Орос, Амалия Еделински.

Найлепше у новим доме

Од войны по 1947. рок, после виховательки Ирини Рот, роботу з дзеци превжали чесни шестри, овода ше теди волала захоронка, а була у новей школи, нешкайшим Замку. З дзеци робели чесни шестри Вира Пап и Магдалена Колесар. Тедишні власци им дали условие же у захоронки можу робиц лем особи у цивиле, цо Колесарова прилапела и предлужела робиц як вихователька.

Попри Замку, 1954. року овода достава просторії за нове оддзелене у найстаршей валалскей хижи у хторим вихователька була Веруна Скубан зоз помощну работніцу Мелану Бики. Од снованя овода припадала под школу, а 1960. року ше видвоуе як самостойна институция. Того року робели три учителька Гелена (Гарди) Жирош, Леона (Папуга) Петкович и Магдалена (Барна) Колесар. Леона Петкович 1964. року пошла робиц до Вербасу, а на ей место пришла вихователька Наталия (Колбас) Колесар. Шицки три виховательки робели зоз веліма дзеци, од 40-70 дзеци було у едней групи, мишаного возросту.

Вихователька Гелена Жирош 1966. року пошла жиц до Нового Саду, а на ей место пришла Йозефина Фа хтора не робела длуго, бо ані вона не жила у Керестуре. Од 1. септембра 1966. року овода у Керестуре достава виховательки Магдалену Колесар, Наталию Колесар и Ирину Папуга. Того року було штири оддзеленя, а зоз тима трома виховательками кратки час робела и Леона (Паланчаї) Надь. Од 21. септембра 1969. року ше формуе стаемне штварте оддзелене, хторе пребера нова вихователька родом зоз Коцура, Мария (Лазор) Бодянец. Овода достала и нову помощну работніцу Амалию (Ковач) Еделински.

Овода ше селї до Дому култури

У октобре 1970. року овода ше дочасово преселела до Дому култури, бо стари будинок на Маковским шоре звалени, прето же ше там почало правиц Дом здравя. Зоз тим будинком направена черанка, достата хижа од др Дюру Папа, хторей бул власнік Дом здравя (апатика) на Вельким шоре (нешка Маршала Тита 77). Будинок ше адаптовало од 1971. по октобер 1972. року, кед дзединска заградка „Бамби” почала робиц у обекту дзе є и нешка. Єден час того року робела вихователька Єлена (Фа) Гагович. Од 1974. року Ирина Папуга одходзи до Нового Саду, а ей оддзелене пребера вихователька Мелания (Няради) Орос, хтора у керестурскей оводи робела до 1978. року, кед ше штварте оддзелене утаргує.

Актив руских вихователкох

У рамикох програмних активносцох Дружтва за руски язык, литературу и культуру ест роботне цело Актив вихователкох руского языка, хтори формовани у Руским Керестуре 1971/1972. року. Теди зоз предшколским дзецима у Руским Керестуре робели Магдалена Колесар (1920–2004), Наталия Колесар, Мария Бодянец и Ирина Папуга, ведно зоз вихователками Марию Югас (1937–2011) зоз Коцура, Наталию Голуб (1934–1994) зоз Дюрдьова и Милеву Надь зоз Вербасу. Актив робел у сотрудицтве зоз Дюром Варгом (1925–2003), редактором руских виданьох у Заводзе за видаванє учебнїкох, Марию Чакан, просвитним советнїком за руски язык и мр Милену Вучетич (1923–2002), просвитним советнїком за предшколске воспитанє Педагогийного заводу Войводини, цо окреме у мено Дружтва визначає организатор Активу Ирина Папуга.

Актив зоз свою роботу доприношел спатраню стану предшколского вихованя у Руским Керестуре, Коцуре, Дюрдьове, Вербаше и Новим Садзе. Резултат того було злешшанє условийох за роботу зоз дзецима. На плане воспитно-образовней роботи видати Зборнїк текстох за предшколски дзеци „Ластовичка”, 1976. року, а отримани и понад 15 схадзки у Руским Керестуре, у Коцуре и другим местох. Дружтво за руски язык, литературу и культуру основало едицию „Предшколске вихованє” у рамикох хторей вишли: два сликовнїци Ксенїї (Папуга) Вучкович зоз Руского Керестура „Госц у нашим дворе” (1997) и „Моя хижа” (1998), Зборнїк текстох и композицийох за предшколски дзеци Наталїї Голуб зоз Дюрдьова „Не мам злата, мила мамо” (2000) и тексти „Ластовички II” (2005), штири сликовнїци „Хто цо роби”, „Домашнї животи”, „У нашим краю птички шпиваю” и „Ешеньска розгварка”. Видати и учебнїк Наталїї Зазуляк и Емилиї Костич „Уж видзим школу” Руски язык зоз роботнима з лїстками (Завод за учебнїки, Нови Сад/Београд, 2008).

Оводарци дочекали Титову штафету

„Пионирска заградка”, у маю 1977. року пише же „милиони винчованки наших народох и народносцох буду зляти до єдней на Дзень младосци 25. мая з урочованьом штафети товаришови Титови з нагоди його 85. родзененого дня и 40-рочнїци як ше находзи на чолє КПЮ”. Тоту шветочносц возвелїчали и оводарци зоз Руского Керестура, та на дочеку штафети у своім валале подаровали квеце и одшпивали писню.

Швидко прешли 100 роки

Воспитна робота з дзецима у новим обекту на Вельким шоре (нешка Маршала Тита 77) почала у октобре 1972. року. Од теди ше овода вола Дзезинска заградка „Бамби” и по нешка є на тим истим месце. Пре мало простору, у януаре 2001. року почала вибудов нового обекту, у предлуженю старого, за цалодньове перебуванє на коло 400 квадратох за коло 200 дзеци.

Робота у новим сучасним обекту принесла вельо доброго и дзецом и вихователком. У януаре 1980. року до пензий пошла тета Каролина Драга Гарди, а заменела ю Михалїна (Дорокази) Орос. Концом того истого року пензионована и вихователка Магдалена Колесар, а ей групу 1. януара 1981. року превжала вихователка Мелания (Дротар) Семан. На вельке жаданє жителюх валалу, 1. децембра 1983. року у ПУ „Бамби” уведзене цалодньове перебуванє за дзеци од 3 до 7 рокох (дзеци учела вихователка Мелания Семан) и яшелька за дзеци од 1 до 3 рокох зоз хторима робела медицинска шефра Олена (Сабадош) Рац и сотрудица Мария (Рац) Пеїн. Тоти групи наймладших дзецох не ходзели до нового обекту, але були у старим будинку амбуланти, тиж на Вельким шоре. Кухарка була Ксеня (Бодваньски) Хрин.

Яшелька дзе и овода

До главнога обекта яшелька преселени на початку школскаго 1985/1986. року. Простору було барз мало, та шцики дзеци були ведно у истей роботней хижи. З дзеци робела Мария Пеїн, а помагала ей медицинска шестра Ксения Пиварев з Кули. Того истого року почало адаптованє просторийох за яшелька, а готови були 20. октобра 1987. року на Дзень ошлебодзена валалу. За сотрудніка прията вихователька Емилия (Гудак) Костич, понеже починало робиц и треце оддзелене полдньового перебуваня. Стаемна поподаньова змена була зоз виховательку Меланию (Няради) Орос, хтора пошвидко пошла робиц до Кули, а Наталия (Ускокович) Чижмар почала робиц як помощна роботніца. Вихователька Славка Чижмар пришла на замену 1988. року, а Мария (Медєши) Сабадош як сотруднік.

Пре вельо дзеци и недостаток простору, у школским 1990/1991. року два оддзелена полдньового перебуваня преселени до будинку Пошти на Маршала Тита и там були до 1992. року. Медзитим, 1995/1996. року два оддзелена полдньового перебуваня преселени до школскаго будинку „Замок”, понеже формована ише една група цалодньового перебуваня дзе була вихователька Мария Сабадош, а за сотрудніцу прията Ксения (Папуга) Вучкович. Кухарка Михалїна Орос одходзи до пензиї, а на ей место прията Мария (Кишондер) Русковски. Того 1996. року по першираз организовани „Бамби-фест“, а почина робиц и вихователька Оленка (Мученски) Русковски и Блаженка (Сопка) Мецек. Школскаго 1996/1997. року вихователька Наталия Колесар одходзи до пензиї, а на ей место пришла Мария Сабадош, на место кухарки Михалїни Орос прията Мария Русковски, помощна кухарка Єлена (Орос) Новга, а за сотрудніцу прията Андреа (Колесар) Чернок. У медзичаше у оводи робели и Тамара (Пашан) Паланчаї, Таня Виславски, Мария (Гербут) Винаї, Любица Лендер, Цецилия Мудри, Мария (Джуджар) Дюрчиянски, пораячки Наталия Чижмар и Мария Русковски, кухарка Тереза (Надь) Ерделї, виховательки Наташа (Дудаш) Настасич, Даниела (Семан) Сопка и Ясмина Рац. Даєдни спомнути виховательки, медицински шестри, кухарки и пораячки робя и нешка.

Ришени недостаток простору

У януаре 2001. року ше почина правиц нови обект у предлуженю старого за цалодньове перебуванє на коло 400 квадратох за коло 200 дзеци. До конца школскаго року ше поробело по закрице, уведзена струя, омалтероване, а порихтане було шцикко и за уводзене централного зогриваня. З нагоди Дзезинскаго тижня, 3. октобра, 2001. року отворени нови будинок за цалодньове перебуванє хтори коштал 9 милиони динари, а найвекшу часц дала Европска уния. До децембра того року на месце дзе була шопа направена едальня и котловніца. Так керестурска овода пред своїм 100. родзеним дньом конечно достала адекватни условия за роботу по сучасних стандардох.

Дзевец воспитни групи на златни юбилей

Школскаго 2001/2002. року у оводи було дзевец воспитни групи – три групи у яшелькох (28 дзеци), три гупи у дзезинскей заградки (74 дзеци), три полдньово групи – овода (78 дзеци). Заняти були 20 особи.

Предшколске вихованє при Руснацох почало 10. новембра 1902. року, та на 100-рочніцу, того истого датума 2002. року у керестурскей Предшколскей установи „Бамби“ була преслава того значного датума. Зоз виховательками тоту преславу организовало Дружтво за руски язык, литературу и культуру. Новини „Руске слово“ писали же юбилей скромно означени, зоз надпмнуцом же зме недосц свидоми же яки еден вик пестованя тей діялносци зохабел шлїди и же є правдиви фундамент на хтори ше

у вертикали руского образования вше може операц и далее го унапредовац. Шлїдујуци нови дзешецрочніці скоро же анї не були преславяни у ПУ „Бамби”.

Така овода нст на цалим швецe

Пожертвовна, креативна и творча робота керестурских вихователькох у 120 рокох мала важну улогу за розвой дзецох, хтори представя основу за познейши успех у цаложивотним образованию. Дзеци хтори маю квалитетне предшколске вихованє легчейше закончую школи и факултети, а то нашо предшколске вихованє и шведочи. Недармо Руснаци найобразованши народ у Сербїї, и маме найвещей високообразованих людзох. За тото, вшелїяк заслужни шицки хтори у Руским Керестуре 120 роки робели и по нешка робя з дзецми. Же Руснацом предшколске вихованє важне указали ище 1902. року: уж теди мали вишколовану виховательку Ирину Джуња Рот, зоз чим ше не можю похвалїц анї векши народи од нашого. Помагали же би ше овода отримала, посилали дзеци до ней, давали прилоги у едзено, правели мебель. Були свидоми же явни укладана до теї обласци приноша вельке врацане уложеного и представяю сигурну стратегїйну интервенцију хтора унапрямена на общи розвой заеднїци. Так и нашо стари роздумовали, бо знали же укадана до образования и до дзецох добра инвестиция. До седемдзешатих рокох прешшого вику робели без програмох предшколского образования, але виховательки мали вельку притоку гу своєї роботи и робели з душу и власним знаходзеньом, цо давало резултати. Дзеци до школи одходзели порихтани за длугорочне учене.

Оводарски часи кажде памета по красним

До керестурскей предшколскей установи вше було крашне ходзиц, цо пре здраву атмосферу, цо пре добри виховательки, кухарки, пораячки. То дзецом вше други дом. У теї статї, хтора написана з нагоди 120-рочнїци снованя, не мож поспоминац шицких цо робели за тоти роки. Чкода би було кед би тота наша заслужна установа за вихованє и образованє не мала монографию. Заняти маю, окрем власного паметаня, и „Лїтопис оводи” хтори водза. У нїм позберане шицко за телї роки роботи – ту фотографїї першей виховательки, перших генераційох – наших прабабох и прадїдох, родичох, ту шицки ми Керестурци цо зме ходзели до оводи. Виховательки уписовали кажди оводарски рок зоз податками кельо ест дзеци, воспитни групи, хто учел, хто пошол до пензїї, хто умар. Тиж так у „Лїтопису” цале богатство фотографїйох зоз преславох 8. марца, Нового року, одходох до Строжанцу, зоо-заградох, Бамби-фестох, екологїйних акційох, дзецинских свадзбох, повиштриговани тексти зоз „Пионирскей заградки” и велї други активносци хтори виховательки робели з дзецми. Треба пораховац кельо генерацій за 120 роки ходзели до оводи, та будзе ясне же „Лїтописи” маю по 20 кили еден, а ест их три.

Єдинствена руска предшколска установа

У школским 2022/2023. року зоз дзецми робя 12 заняти – яшелька маю два групи. У нїх робя Олена Рац, Андреа Черноц, Мария Дюрчански и Марина Прегун, а дочасово роби и Олена Оля Дорогхази. Дзецинска заградка ма два групи у хторих робя Наташа (Дудаш) Настасич, Наташа Варга и Ксения (Папуга) Вучкович. Предшколску групу уча Оленка Русковски, Даниела Сопка и Блаженка Мецек. Пополадньову „заградкову” групу уча Ясмина Чапко и Емилия Костич. Будиноц у хторим ше одбуваю шицки яшельково, заградково и предшколски активносци прилагдзени гу тим активносцом, але вимага реновиранє и осучасньованє цо, наздаваме ше, будзе неодлуга.

У держави не як при Руснацох

И попри очиглядних позитивних ефектох програмох предшколског вихованя и образования и вигодних стратегийних рамикох, Сербия ма найнізши процент участвованя дзецох у предшколским вихованю у поровнаню зоз державами членіцями Европскей унії: лем 50 посто дзеци возросту 3 до 5 рокох ходза до предшколских установох. За очуване културного и язичного идентитету образование на мацеринским язичу барз важне. Закон о предшколским воспитаню и образованию, медзи иншим, предписує же ше „воспитно-образовна работа у предшколских установох за припаднікох националних меншинох витворює на язичу националней меншини”, цо керестурска предшколска установа пестує уж 120 роки. Руски язич на предшколским возросту легко науча и дзеци векшинского народу, або других народох хтори ту ходза, а то им у живоце може буц лем велька предносц. Знац еден язич вецей нікому не почкодзи, а роснуц и розвивац ше билингвално не ма кажде нагоду. Прето керестурска Предшколска установа „Бамби” единствена у швецє.

Таке нігдзе нет.

(Обявене у 5 предлуженьох у децембру 2022. и януару 2023. року у „Руским слове“, Нови Сад)

Олена Папуга

120 ГОДИНА ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА У РУСКОМ КРСТУРУ (1902–2022)

Резиме

У напису је реч о значају предшколског васпитања и образовања на русинском језичу и о развоју, очувању и неговању ових активности у Руском Крстуру од почетка 19. века до данашњих дана. Ове године је 120 година од почетка организованих активности са децом предшколског узроста на русинском језичу, васпитачима који су оставили дубок траг у овој области, као и о условима за организовање васпитно-образовног рада, изградњи објеката, опреми и стручном раду везаном за овај степен васпитања и образовања на русинском ма-терњем језичу који има велики значај у вертикали образовања на русинском језичу.

Olena Papuga

120 YEARS OF PRESCHOOL EDUCATION AT RUSKY KERESTUR (1902-2022)

Summary

The text is about the importance of preschool education in the Ruthenian language and about the development, preservation and nurturing of these activities in the Rusky Kerestur from the beginning of the 19th century to the present day. This year is the 120th anniversary of the beginning of organized activities with children of preschool age in the Ruthenian language, teachers who left a deep mark in this area, as well as the conditions for organizing educational work, to the construction of facilities, equipment and professional work related to this level of education in the Ruthenian mother tongue, which is of great importance in the vertical sense of education in the Ruthenian language.

Др Михайло Лікар

ТАК ПАМЕТАМ ЯШУ БАКОВА¹

Як час преходзи, мойо здогадованя на Яшу Бакова не блядно. Напроцив, вше частейше ми приходза на розум нашо паметліви стретнуца хтори допринесли мойому познейшому опредзеленю занімац ше зоз спортом.

Мено Яши Бакова, як зме го звикли волац, записане у дзепоедних жридох, вшеліяк – не по руски – и як Джейсон (Jason)², цо пришло зоз греческого *Ίάσων*, або латинского *Iason*, а виведзене є зоз слова *iasthai* хторе значи: „лічиц“. Мойо презвиско тиж повязане з таку професию (лікар), але то не мало ніяки уплів на тото же ме Баков, познати спортски работнік, етузияста и масовик 1948. року замерковал и медзи седем тринацрочними хлапчисками, поволал занімац ше з атлетику.

Збуло ше то так же року 1947. Баков приведол двасто хлапцох з Керестура на стретнуце з парняками до Нового Саду. Тоти двасто Керестурци пришли з атлетским реквизи- том – паліцу за скакане. Под руководзеньом легендарного Чичи, як го теди шицки волали, демонстрували схопносц и свойо можлівосци у дисциплини скакане з паліцу у прису- стве велького числа патрачох хтори ше зишли на трибинох стадиону *Слоги* патриц едно фодбалске змагане.

Я тиж на еден завод участвовал на стретнуцу младих спортистох Нового Саду з домашніма у Керестуре, дзе зме ше змагали у пліваню на Старим бегелю. У вечарших годзинох у сали Дому култури организоване змагане у пасованю. Понеже домашні Керестурци не мали представителя у чежкей категорії, я ше „борел“ у егзибиційним мечу против свойого пайташа з екипи. Тедишні скромни условия у яких ше тото збувало не завадзали, ані не сперали ентузиязем у спорту, напроцив.

¹Ясон Яша Баков, атлетска легенда, народзени 9. децембра 1906. року у Дюрдьове. Основну школу закончел у родним месце, до гимназиї ходзел у Зренянину и Новим Садзе. Як одлични школяр бул ошлебодзени од усного испиту на покладаню матури. Мац и дідо (хтори бул дзияк) – оец му погинул 1914. року у войни – нагварели го пойсц до Риму и уписац ше на Теоло- гийни факултет. Медзитим, неодлуга одходзи з Риму и уписує ше на Филозофски факултет у Београдзе, група Югославянска литература, сербскогорватски язык и французки язык, дзе дипломовал 1934. року.

Його спортска биография импозантна: три раз бул перши у Югославиї у скоку з паліцу 1934. року (3,30 м), 1937. року (3,50 м), и 1947. року (3,70 м).

Участвовал на Летніх олимпийних бавискох 1936. року у Берлине, дзе зоз скоком 3,70 м поставел державни рекорд, але ше му не удало квалифіковац ше до финалу.

Особни рекорд 3,75 м посцигнул 1937. року. Бул еден з пионирох атлетики у Руским Керестуре, дзе по закончєню змагательней карієри, як тренер свойо искусства преношел на млади генерациї. По його шмерци, традиційни спортски бависка Руснацох ноша його мено.

Умар у Новим Садзе 21. октобра 1974. року, дзе є и поховани.

²<https://www.google.com/jasa+bakov>

Як человек, Баков бул твардого характеру. Мал вельке довирие до себе и власних моцох. Часто витворйовал и таки діла хтори другим випатрали неможліви, або голем за час у яким вон то робел. Часто видзел велі ствари далей и вецей як цо то видзели други. Прето було дакеди гу ньому и недовирия, а часто и непорозуменя, та аж и од гевтих цо му требаи давац найвекшу помоц и потримовку. Але, вон мал источашне вельке довирие и до людзох коло себе, окреме верел нам, младим. Не оглядал ше вельо за собу, на дні цо прешли, але думал на будучносц хтору видзел часто иншак як то видзели други и мал пред очми вше лем обще добро. Вельки патриота, любитель младих и любени од ніх у каждим штредку, вон бул вшадзи „дома и медзи своїма“, од вшадзи лем одходзел, але ніодкаль не пошол, бо за нім оставали його роботни діла.

Паметам як нам гинто приповедал же – кед ше раз вечаром врацал з бегелю на Буджацкей часци у Керестуре, по тей славней уліци, збачел преїг драги на малей капурки дас пейцрочного хлапчика з длугоку паліцу у руках. Баба шедзела у горней капурки и платала цошка. Пребегнул Баков на други бок и опитал ше хлапцови, гоч не верел же му будзе знац дац даяки одвит:

– То твоя паліца?

– Моя – одрезал му так спод ока.

– Знаш скакац на ней?

– Знам.

– Хтоже це научел?

– Та Баков.

– Познаш ти мнє?

– Не познам – дудрал вон зоз спущену главу.

– Чомже не ходзиш на пажицу скакац?

– Мац ми не да.

– Ноле, скоч най видзим!

– Не будзем.

– Ша скоч най пан видзи – озвала ше баба, але заслупнути хлапчик не скочел.

Врацел ше Баков назад на други бок улічки и предлужел до валалу, але памятка на тоту рогварку медзи наймладшим и найстаршим паліцаром ми и нешка пред очми.

Ниа, ище тей згоди ше здогадуем як нам Баков приповедал о корчоляню на Керестурским бегелю:

„Гварим я моеї газдині з корчолями у руках:

Два дні ме не будзе, идзем до Зомбора. Збогом!

Ша, пан професор, тераз не идзе гайзибан.

Ані я не идзем на железніци, я идзем по Бегелю.

Ша, забога, Бегель залядзени.

– Праве прето по нім одходзим. Я ше одвежем, патьце, на тих корчольох.

Та дзе ви видзели, пан професор, ша заваліце ше и пойдзеце под ляд.

– Шицко едно, вец придзем дому не напоютре, але на Вилію з рибами цо вам бачи Дюрдес преда“.

Тота жартовліва приповедочка ми тиж остала барз паметліва, як кед би вчера було.

Паметам ище – приповедала ми гинто професорка Мара – як раз рано ишла на роботу по Тесловай улічки у Новим Садзе, дзе ше преходзи коло парку. Одразу чула як хтошка скричал ей мено. Пооглядала ше, але – нігде нікого.

– Попать горе!

– Но, цо робиш, Яшо, на древе?

– Ранши вежби!

У Сенти так було першенство Войводини у атлетики. Организатор не ма паліцу. Паніка. Чичу, як зме го волали, нет нігде. Скапал. Кед раз, враца ше Чича з якимшик слупом. Було озда даяке швето, та Чича одбегнул до центру, знял заставу и принесол ярбол зоз хторим паліцаре успишне закончели змагане у скоку з паліцу.

У Целю ше, вец, отримовало екипне першенство Югославиї у атлетики. Пласовали ше хлопска екипа Войводини и женска екипа Сенти. Яша Баков водзел екипу Войводини, а Моша Марьянович екипу Сенти. Догварели ше и резервовали еден вагон по поли. Кед зме ше змесцели до того вагону, Яша и Моша пошедали на штренок и забранели нам мишац ше.

Так було догод зме не сцигли до Пожеги, кед хлопска екипа под Мошову диригентску паліцу зашпивала Чичову писню хтору барз любел: „У Пожеги на Орляви³ качки пліваю, та ше мураяю, у живоце уживаю и риби лапаю“. Цали вагон ше претворел до одного хору. Було велічествено. Тоту писню нас Чича научел и вше зме ю шпивали кед зме преходзели коло Пожеги. Нігда ше нам не удало дознац инспирацию теї шпиванки⁴.

До Целю зме ище вельо шпивали, бо медзи атлетичарами було хорских шпивачох, та аж и школованих солистох и солистки.

Ище едну епизоду з Баковогого приповеданя паметам – кед Будински прескочел з паліцу штири метери! Штири метери бул барз вельки успех у тедишнім югославянским спорту, а то посцигнул еден Руснак з Керестура!

„Недавно то було кед ше Пинтер⁵ и я стретли у Београдзе и вон ми гвари так:

– Знаце, професор, я того року прескочим ваш рекорд од 3,75 цм.

– Та мань ше, хлапче, вельо ци ище будзе требац поесц београдского буреку, ша видзиш яки ши слабеньки.

– Не хиба, охабел сом курене и озбильно тренирам.

То було влоні. Пришол я зоз Сараєва до Београду на Интернационалне змагане 16. юния, найбаржей пре Будинского. Думам я у себе:

– Слухай, хлопе, тот хлапец ше не шалі. Ти го подценюеш, але треба видзиц як вон скака и вец гуториц. Нашли зме ше, а челеднік ми гвари:

– Я би любел штири метери преїсц!

– Увидзим, кед будзем задовольни як скакаш, вец будзем навияц за тебе и пойдзеш штири. Кед будзем цихо – не будзе ніч.

Почало скакане. Почал хлапец досц бояжліво, але видзим – зна, беда, скакац як лем мож. Бега швидко, паратуе з тоту паліцу як даяка наша кресцанка з варешку.

– Гайде, Пинтер! – скричал я нарату, праве кед шицки були цихо на стадионе.

Оглядаю ше людзе, не знаю цо за Пинтер, цо за интрига. Єден ше влапел за ухо. Не смаковал му мой глас.

Було на стадионе вельо атлетики, барз лямали на шицки боки, але праве кед ше вони змирели и уцихли, Пинтер ишол на 3,80 цм.

– Гайде, Пинтер! – згирмел сом, а Пинтер лецел, лецел преїг латки як рибка.

³Орлява рика у Горватскеї, притока Сави, длугока 89 километри

⁴Найскорей же то даяка интима док Чича робел у Пожеги, бо накадзи дипломовал 1934. року, почал службу як суплент (приправнік, помоцни преподавач), а од ешені 1936. року як професор у Реалней гимназиї у Зомборе. По законченю 1942/43. школского року бул мобилизовани до мункашох, але є премесцени до Нового Саду на длужносц професора у Сербскеї гимназиї. У фебруаре 1945. року розпоредзени є до Руского Керестура за професора у новооснованей гимназиї на руским наставним язичу. Там робел и як воспитач и як спортски активиста.

⁵Так у Керестуре волаю фамелию Будинскових – Пинтерово.

Кед було 3,90, я ше почал верциц.
 – Цо то за интрига? Чомже не скака Будински? Озда ше не похорел?
 Кед раз, а я чуем з боку Йоку куршмита, Сивча и Мироня Будинского:
 – Слухай, хлопе божи, Янко виخابел 3,90. Сце ше одпочинуц. Идзе на штири метери!
 – Штири метери скака Будински, Югославия – наявюс спикер.
 – Гайде, Пинтер! – лярмам я, але уж цали сивер на стадионе, дас пейц езри студенти крича ‘Хайде, мали’. Шицким ше пачело як фино, як мегко и легко идзе тот вше нашмеяни Янко Будински.
 Прешол вон штири метери од другого скоку и пробовал 4,10.
 Але, нацо силовац? Ша Янко ледво ма дваецц роки!“

Особу Яши Бакова не мож зошицким упознац лем кед ше чита тото цо написане о нїм. У заеднїцкей роботы и активносцох ше людзе лепше препознаю и витворя медзисобни одношеня. Свидоми сом же ме Чича (вше сом му двоел) добре препознал и правилно упутїювал ме до животних и атлетских тайнох. Широсц му була една з главних животних чеснотох. Мою побиду над незвичайними београдским скакачами з палїцу Кавчичом и Будинским и зваленим державним рекордом у Горнім Милановцу так прекоментаровал:

– Добре, победзел ши, але ши ше префорсирал з моцу, а технїку дакус занедзбал. Кед биш бул вецей уваги пошвецел технїки, могол ши найменей пейц центи вецей скочиц. И у скоку до далека ши победзел, але ши не одмерал добре длужину залету, та ци рекорд вимкнул.

Каждому спортистови вершински циль участвовац на олимпийних бавискох. Яша Баков витворел тот циль з участвованьом на Олимпийних бавискох у Берлине 1936. року.

Дагдзе 1952. року обачел сом же док ми окончуеме поставени задатки тренингу, Чича винїма якуш кнїжку з кишенки и чита, та дацо и прежуброта. На одпочивку сом ше му питал чи ше шме знац цо у тей интесантней кнїжки пише.

– Вшелїяк же ше шме. Учим ше по японски. Почал сом ше рихтац за Олимпияду у Токио.

– Але, Чичо, ша то аж о штернац роки!

Кед ше дознало за вистку, почало ше сходзиц дружтво коло Чичового японского: Раша Попов, Воїслав Марич, Дьорде Миятович, Родолюб Маленчич, углавним студенти хтори закончую факултет. Чича то прилапел як добру потримовку своей одлуки. Я ту бул наймладши, та сом найдлужей провадзел тоти пририхтованя. Познейше ше не унїмал Чича пречитац нам ту и там дасдно виречене по японски.

Пришла на шор и японска гимна. Пред спортским аудиториемом, хтори предводзел Дьорде Миятович, Чича одшпивал цалу японску гимну. Миятович то оцелел як добре и сугеровал увежбоване.

Раз ми пояшнел цалу руту путованя: як сцигне до Трансибирскей железнїци, дзе на тей драги будзе правиц паузи и цо сце видзиц док не предлужи далей. Кед сцигне до конца, треба влапиц даяку ляду же би сцигнул до Токия. Понеже то студиозно розробел, бул сом бизовни же тото и витвори.

Понеже сом ше 1953. року уписал на Електротехнїчни факултет и преселел ше до Београду, видзели зме ше лем кед були екипни атлетски змаганя. Обезпечел ми преїг своїх колегох тренерох тренирац на *Партизановим* и *Гвиздовим* стадионе.

Кед сом му позно вшенї 1953. року указал индекс, добре препатрел оцени положених испитох и гварел:

– Випатра же ци добре идзе математика. Наука ци будучносц, а з атлетику ше занїмай тельо же биш остал у екипи.

Так зме ше розишли 1957. року. Я остатніраз наступел за екипу *Войводини* и пошвещел ше ученю же бим закончел факултет, а вон предлужел зберац атлетски таланти и придац их далей тренером же би з нїх направели атлетских асох. Вшелїяк, подрозумює ше же ше и далей интезивно пририхтовал за одход на Токийску олимпиаду.

Стретли зме ше кед ше врацел з Олимпияди – тримал конференцию и приповедал упечатки. Уходнїци за атлетски змаганя не могол набавиц анї преїг нашого Олимпийного комитету. Пошол гу организаторови Олимпийних бавискох. Дабоме, бешедовал по японски з нїма. Кед му поведли же уходнїци вецей нет, гварел им же вон по японски научел лем прето же би присуствовал на Олимпийних бавискох у Токию, але одвит знова бул же карти вецей нет и же ест вельо таких цо знаю по японски и гледаю карти. Але кельо ест таких цо научели японску гимну? Вец з полным гласом одшпивал японску гимну. Тераз ше ситуация дакус пременела: человек цо го приял гварел:

Пане, модлїм вас, причекайце дакус.

И вец пошол дзешка. Кед ше врацел, гварел Баковови най придзе на одрезени час. Кед Чича знова пришол гу организаторови на заказани час, достал уходнїци за шицки атлетски змаганя.

Тиж ми виприповедал же док бул у Японє, же му хтошка з Югославїї послал 20 долари хтори ше му ише як здали. После зме установели же тот хтошка бул терашнї академик Воїслав Марич, бувши його школяр.

Проф. Баков у спортскей явности остал як самостойне поняце хторе не мож нї зоз чим поровнац. Його діялносц цесно вязана за популаризованє атлетики и масовного спорту, але як високообазовани человек, вон источашне мал барз вельки уплїв на правилне не лем физичне, але и духовне формованє младих людзох. Його діялносц як спортского масовика и педагога остала найшветлейша епизода у розвою атлетики у наших валалох, окреме Руским Керестуре и керестурскей гимназиї.

О Яшови Баковови остали написани велї репортажи, зняти радио-емисїї и вецей филми. Остала нам як нашлїдство велька спортска и олимпийна легенда о нїм, хтора будзе жиц вично. Остали за нїм тисячи школяре-спортисти, атлетичаре, державни репрезентативци и рекордере хтори того постали лем дзекуюци Баковови. При тих цо мали щесце познац го, остал у найкрасших памятокх и частих здогадованьох. А же би бул зачувани спомин на нього як велького спортского роботнїка, окреме у атлетики дзе у прескакованю з палїцу бул еденац роки державни рекордер, Атлетски союз Войводини установел преходни погар Яши Бакова, хтори додзелює кажди рок на державним першенстве найлепшому палїцарови, а при Руснацох – Спортски бависка Яша Баков.

Др Михајло Љикар

ТАКО ПАМТИМ ЈАШУ БАКОВА

Резиме

Аутор се у напису присећа Јаше Бакова, атлетске легенде, који је допринео да се многи одреде за ову спортску дисциплину. Спортска биографија Јаше Бакова је импозантна: три пута је био први у скоку мотком (1934, 1937, 1947), учествовао је на Летњим олимпијским играма у Берлину (1936), био је један од пионира атлетике у Руском Крстуру и после завршене такмичарске каријере, као тренер, преносио искуства на младе генерације. Његова делатност као спотристе и педагога остала је најсветлија епизода у развоју атлетике у многим срединама, а посебно у Руском Крстуру и крстурској гимназији у којој је предавао (1945). После његове смрти, традиционалне спортске игре Русина носе његово име.

Dr. Mihajlo Ljekar

THAT'S HOW I REMEMBER JASHA BAKOVA

Summary

In the article, the author remembers Jaša Bakov, an athletics legend, who contributed to many opting for this sports discipline. The sports biography of Jaša Bakov is impressive: he was the champion in the pole vault three times (1934, 1937, 1947), he participated in the Summer Olympic Games in Berlin (1936), he was one of the pioneers of athletics in town of Rusky Kerestur, and after his competitive career, he continued working as a coach, and passed on his experiences to the younger generation. His activity as a sportsman and pedagogue remained the brightest episode in the development of athletics in many areas, especially in Rusky Kerestur. He was a lecturer in Physical Education at the Kerestur High School – gymnasium (1945). After his death, the traditional sports games of the Rusyns bear his name.

Владимир Бесермині

МИКОЛА М. КОЧИШ „КРОЧАІ“ Перша кніжка уметніцкей прози за дзеци (1963)

(60 роки „Крочайох” Миколи М. Кочиша – першей кніжки уметніцкей прози за дзеци)

Видавательства хіжа „Руске слово“ 1963. року, теди ище у Руским Керестуре, зробела, най так повеме, видруковала першу кніжку оригиналних приповедкох єдного нашого автора после Другей шветове войны! Були то „Крочаі“ Миколи М. Кочиша. И шицко у тей кніжки було значне: и уводне слово „Младому читательови“, дзе у першим виреченю пише: „У рукох ци перша кніжка приповедкох за дзеци „Крочаі“ од Миколи М. Кочиша у котрих ше приповеда о тебе и твоїх товаришох з Руского Керестра, Коцура, Дюрдьова, Нового Орахова, Нового Саду, Сриму и Славоної.“ як и закончуюци слова Дюри Варгового, под назву „О писательови и кніжки“, дзе медзи иншим пише: „Автор нашей першей кніжки приповедкох за дзеци Микола М. Кочиш спада до шору наших найплоднейших и найталантованших младих повойнових писательох“.

И то точне! У приступу у моеї кніжки писнох „Раз повем“ написал сом: „И...1963. року „Крочаі“ Миколи М. Кочиша! Одушевие у Сриме! „за Дунайом“! Красни руски язык! Преселїц би го до Руского дружтва! Починаю писац: Бульчик, Бесермині и други...“ Та анї не можеме задумац кельо тота кніжка од дваец дзевец приповедкох розличней тематики влївовала на генерациї руских читательох!

Тераз аж, по телїх рокох, можеме обачиц же Кочишова язична структура анї не така совершена як цо зме на початку думали, та яку Микола Кочиш познейше усовершел. (Ту окреме думам на початкове нагромадзоване такволаних „дакавизмох“.) Але, за жлем мушиме припознац же чисти руски слова превладую, синтагми, або крадши виреченя интересантни, як наприклад „глава бие поклонї“ итд.

Медзитим, мушиме заключиц же найупечатлївши авторово приступи гу змисту приповедкох то праве тоти дзе Микола Кочиш и наймоцнейши – педагогийни! Можебуц у нешкайшей конфузїи нешкайшого-будуцого, терашнього-реформованого, „старинского“ – нїби модерного, треба осторожно пречитац єдного правого человека, правого педагога, Миколу М. Кочиша, котри нам лем у даскельо виреченюх пове вецей як було котри фалшиви семинари. Вежнїме приклад приповедки „Класна заеднїца товариштво“, дзе учитель гвари: „Прекрасна мала душо. Яки сом бул несправедлїви гу тебе. Чи сом могол обчековац же у тебе таке вельке шерцо и таке вельке шерцо и таке вельке розумене цудзого зла. Патрим кажди дзень твойо несташносци

и не обачуем же окрема нїх у тебе ест ище цошка, вельке и красне, же починаш розумиц живот.“

Або: „Подумал сом вельо койцо, лем едно не – же вона розуми лепше живот як я.“ Та ище: „Вельо койчого сом скорей не обачел, а тераз видзим. Ви не лем несташни дзеци, але поставате людзе. Радуем ше тому, але ми совисц не да мира же сом вам у тим завадзал ...“ И дзе зме тераз ту у власней суети? Чи ше и ми так поставиме, чи то ест лем у Кочишових приповедкох? Єден фини педагогийни приступ присутни и у приповедки „Владково ципели“, а приповедка „Чудни складач стишкох“ (вироятно една з найпопулярнейших), зоз свою приповедацку виртуозноспу оправдуе знаходлївосц дзецинских бистрих розумчкох.

Приповедка „Бул сом наймладши брат“ дава красни приказ одрастаня и вирастаня, и нашлїдзована предходних старших або старих шматох, але и интересантне розришене звичайно литератирно поставеней антагонистичней ситуации (або дїї) медзи худобним и богатим дзецом, цо тедишней читательней публики шейдзешатих рокох наисце одвितовало, бо зме (углавним ми, Руснаци) наисце и були худобни.

Добре преценьоване дзецох по знаню и справованю, односно характерох, дзе ше праве тим, одредзеним дзецом, дава права улога у представи – шицко то добре обробене у приповедки „Велька програма у сушедним дворе“, приповедки котра ма окреме красне закончене, котре вредзи не лем пречитац ище раз, але и здогаднуц ше го, и запаметац го! Знова една файта педагогийно ореинтованей приповедки, приступу котри дати през власного любимца, але и на основи хвилькового непорозуменя, як и на основи учительового интервенованя (знова педагогия) медзи двома антагонистично поставенима групама; облапене шицкого того дава „поучительна“ приповедка „Шмели“. Приповедка „Гомбичка“ ма у себе цалком иншаки змист: То типове „однїмане“ за синову прихильносц и єднобочносц – чи гу мащери, чи гу оцови. На младих читачох вшелїяк моцни упечаток зохабя приповедка „Цезар“ и то праве прето же ма детально обробени елементи помоци, присутна и драматургия, а щешлїве ришене вше добре прияте. Поучна приповедка „Владко ше веже на гостину“, окрема гевтого вичного „зраженя“ город-валал; панцикове-парасты; старши-младши, ма у себе и основне поручен: „Так видзиш, сину мой. Поведз брїдку правду, але ю не гутор зоз брїдкима словами кед не мушиш“.

Та ище лем една (упечатлїва) приповедка, без намири обезвредзовац други. То приповедка „Летни вечар“, приповедка типове руска, або „Ковачовска“ (поведли бизме), приповедка дзе през нашо худобство указани и реалносц и снї. Ту кромпльова юшка реаносци – колбаса сон; велька кромпля и велька галушка – жадане. Але и тераз нет пенєжи за котри треба купиц у месара. Тото цо важне за тоту приповедку, то праве факт же ше Кочиш у ней зявює и як типови поет – лирик: „Коло ней шушало узрете жито далекого поля у риту, златокоси пчолки шедали на червене пипине у жице, а там, з другого боку поля, мац одберала за оцом, схилена над одкосом и кеди-некеди махала з руку: „Такой сцинем гу тебе, Мендо, лем ти меркуй на дзеци!“ „Не старайце ше, мамо, ту су обидвоме при мне“ – шептала вона през сон”.

Два приповедки („При колїски“ и „Свадзба“) типове нашо, руски, преткани зоз чежку роботу пре хлеб, та и зоз подредзованьом судьби власних малих дзецох тей работи и тому хлебу, але и зоз писательовим ублаженим приступом гу дзецом и то през їх, розуми ше, ище дзецинску наивносц и бависко. Басновити приступ дати у приповедки „Писма пооди ширих жаданьох“ у котрей до полного вираженя, але заш лем у фино ублаженим тону, приходзи тот животни сарказем и то на релации

кат – жертва, жертва – кат, дзе ше точно зна хто кому цо дума. Характеристични дзедцински „юначеня“, мудрованя и бавеня дати на праве таким (дзедцинским) уровню у приповедках „Сигурна охрана“ и „Огньогасни авто“. Остатні циклус приповедках уж зоз самим своїм поднасловом „Будучносц припада тим котри знаю“, не гутори лем о давендавной правди, але и о писательовим опредзелено за учене як за условие напредованя у живоце. Видно то уж и у приповедки „Дідо, Мижо и техніка“, дзе заш лем старши – старши, а младши – младши.

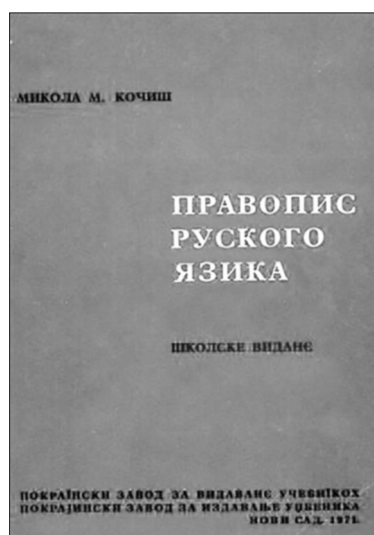
Красна, цепла перша школска любов виражена у приповедки „Меланково канджурки“, дзе ше, розуми ше, хлапци муша приказовац зоз свою шмелосцу, схопносцу, своїм знаньом, та аж и по цену „жертви“. Так то робели на рижни способи шицки, так робя млади у нешка, та вец ясне же так робел и Кочишов Влада и то доставаюци полну сатисфакцию, доставаюци так барз жадану любов. Жертва ше виплацела! Прето тота приповедка и една з найкрасших у тим зборніку. Страшна непогода, як една зоз хвилькох у живоце художного, а роботного Руснака, не представля лем судьбоносне вдерене, але и подобу над самим собу, побиду над тоту страшну катаклизмичну бурю, котра грожи же би погуби тот фамилийни склад, животну и розумну равновагу. Але мац-левица и оец-лев не дошлебодзую поражене, однімаю живот власного сина Яника зоз пазурох уж присутней грожацей шмерци и ніч вецей, ніяки трапези и утрати им вообщо не важни. Щесце побиди видно у їх очох. То за Кочиша звичайно найважнейше, було у яким виду.

Приповедки „Владко вше виновати“, „Длугоки Волтов шал“ и „Радосц“, лем потвердзую рижнородносц Кочишового обачованя, роздумованя и прихильносци у рижним дзедцинским животним ситуацийом, котри таки характеристични праве у розвою тих будуцих, заш лем рижнородно ориентованих „вельких людзох“.

Пре шицко спомнуте, а и пре неспомнуте, а окреме пре того друге, тота кніжка була любена и дзечне читана лектира, а така би мала буц и надалей.

IV

НОВШИ ВИДАНЯ, РЕЦЕНЗИЇ, ПРИКАЗИ И ПРОЄКТИ

Правопис руского языка – промоция

Иван Лікар

НОВИ ФУНДАМЕНТ РУСКОГО ЯЗИКА

(Розгварка зоз мр Гелену Медеши и др Михайлом Фейсом з нагоди виходзена Правопису руского языка з правописним словніком, Завод за культуру войводянских Руснацох; Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Оддзелене за русинистику; Дружтво за руски язык, литературу и культуру, Нови Сад, 2021)

Правопис (ортографія), група правилох зоз хторима ше стандардизує одредзени язык, т.е. одредзує ше способ писаня того языка. Слово „ортографія“ походзи зоз греческого языка – „ὀρθογραφία“. Воно настало зоз зединьованьом словох „ὀρθός“ (ортос) правило и „γράφειν“ (графейн) писац – правилно писац – правопис.

После пол вика вишол нови *Правопис руского языка з правописним словніком*, авторох проф. др Михайла Фейси и мр Гелени Медеши. Длуго зме чекали на нови фундамент нашого языка. Перши *Правопис* написал Микола М. Кочиш давного 1971. року. Лем штири роки познейше, Микола Скубан у своєї роботи „Недошлїдносци у нашим языку“ пише: „Перше виданє Правопису би требало служиц як ‘пробни камень’: цо ше у пракси прилапи тото остане, а цо ше не прилапи – до другого виданя не войдзе.“ Нажаль, до другого виданя не пришло и попри намаганя нашей заеднїци. Тиж мушиме мац на розуме и тото же були даедни по-чужосци хтори онеможлївийовали його писане. Аж як вишли Сербско-руски¹ и Руско-сербски словнік² групи авторох, Граматика³ и Словнік руского народного языка⁴ Юлиана Рамача, Словнік медицинскей терминології⁵ групи авторох, Словнік заштити рошлїнох и животного штредку⁶ проф. др Радмили Шовлянски, Словнік компютерскей терминології⁷ проф. др Михайла Фейси, а тиж и кед публиковани велї розлични лингвистични роботи хтори дали потребни фундамент, могло ше почац писац нови правопис руского языка.

¹Сербско-руски словнік, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу, Дружтво за руски язык и литературу, Нови Сад 1995; други том Београд 1999.

²Руско-сербски словнік, Филозофски факултет, Одсек за русинистику; Завод за культуру войводянских Руснацох, Нови Сад 2010.

³Юлиан Рамач, Граматика руского языка, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2002.

⁴Юлиан Рамач, Словнік руского народного языка, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Одсек за русинистику; Завод за культуру войводянских Руснацох; Дружтво за руски язык и литературу, Нови Сад 2017.

⁵Словнік медицинскей терминології (сербско-латинско-руски), Дружтво за руски язык, литературу и культуру, Нови Сад 2006.

⁶Радмила Шовлянски, Словнік заштити рошлїнох и животного стредаку (сербско-руско-латинско-английски), Дружтво за руски язык, литературу и культуру, Нови Сад, 2010.

⁷Михайло Фейса, Словнік компютерскей терминології, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет, Нови Сад 2020.

Правопис зложени з двох часцох: у першей часци Руске писмо; Глас, фонема и акцент; Гласово прменки; Писане префиксох и суфиксох; Писане велькей и малей букви; Писне словох ведно и окреме; Писне даедних законченых прменливих словох; Скраценя; Интерпункция; Хасноване италику и розмакнуца; Присподобене писане; и Дзелене словох на концу шорика. У другой часци Правописни словнік хтори осучаснени и дополнени зоз сакралнима терминами и виразами, англицизмами и компютерску терминологию.

Общи проблеми правопису руского языка груповани до трох групох:

– Перша група проблемох ше дотика медзиодношеня морфологийного и фонетичного принципу писаня словох, т. є. доминованя уплїву етимології або ортоепії на ортографію.

– Друга група проблемох ше дотика штучного урамикованя руского языка и, пошлїдовно, предписованя ришеньох зоз цудзей норми.

– Треча група проблемох виросла зоз невикриштальованого приступу гу странским словом.

Професорови Фейсови и мр Медешовой не було легко превозисц тоти проблеми, а тиж не сцели унификовац даедни форми у каждим поглядзе. Медзитим, за даедни слова хтори мали три або штири форми, зведли их на два. Професор Фейса надпомнул: „Дублети незаобиходни у руским языку з оглядом на того же през историю, углавним на його лексику, уплїв мали и славянски и неславянски языки – од церковнославянского, мадярского и немецкого по сербски и англійски. Висцерац шицки їх шлїди просто неможлїве, а анї у швецех нет чисти язык.“

Коавторство ма и добри и небарз добри боки

Авторы робели ведно на вецей проєктох. Панї Медешова магистровала на руско-сербским билингвизме, а пан Фейса на англицизмах у руским языку. Рецензовали єдно другому даскельо кнїжки и ведно публиковали даскельо науково-фахово статї, хтори ше дотикаю праве правописней тематики. Медешова свойочасово предложела и змист нового правопису, хтори публиковани у часопису Дружтва за руски язык и литературу *Stuidia Ruthenica*. Попри того же панї Медешова Керестурска, а пан Фейса Коцурец, то им не спричинело проблем „керестуризмах“ и „коцуризмах“ у писаню Правописуи ведно их превозишли. Панї Медешова гуторела же коавторство добре, прето же ше надолно думаня, доставаю нови идеї и проблем ше спатра зоз рижних бокох. Медзитим, тиж так надпомла же у даедних правописних проблемох не було легко пренайсц заедніцки язык. Вона видвоела шлїдоуюци приклади:

– Законченя генитива єднини: др Фейса ше закладал за закончене на -а/-я, а я на -у/ю: байпас – байпаса, чи байпасу; верх – з верха, чи з верху; виринок – з вириновка, чи з вириновку; чи зоз записніка, чи зоз записніку; чи з правилніка, чи з правилніку; чи рефрен – рефрена, чи рефрену; чи предиката, чи предикату, обекта – обекту итд.

– Законченя локатива єднини: др Фейса бул баржей за законченя -у/-ю, а я за законченя -е/-с: як наприклад: по гектару, на гвозду, на пойду, у орману, у писму, у Новим Саду, у Београду, о грому, а я була за: по гектаре, на гвоздзе, на пойдзе, у ормане, у писме, у Новим Садзе, у Београдзе, о громе итд. Тоти дилеми зме ришели так же зме положили обидва законченя и у генитиве, и у локативе.

– Професор Фейса ше дакус процивел тому же би ше назви етникумох – мена жительох дзепоседних населених местох хлопского роду закончовали на мекги консонант -нь, а я сцела випочитовац обичайну праксу и додац -нь, праве так як нашо людзе вигваряю: Вербашань, Дюрдьовчань, Господінчань, Ораховчань, Суботичань,

Загребчань итд. Тото зме ришели так же зме написали обидва варианты. Зохабели зме змечане на законченю при етникумох хтори нам блізки, а вихабели при меней познатих менох, з нам оддалених местох: Вашингтончан, Багдадчан, Приедорчан итд.

– Не складали зме ше коло того чи предписац у Правопису и кратшу форму дїесловох, хтору хаснуеме под уплївом сербского языка як цо: диктирац, иницирац, унифицирац, клонирац, чи прилагодзиц тоти форми гу нашому языку: диктовац, иницировац, унификовац, клоновац, так же тиж написани обидва форми.

– Не була сом за того же бизме кладлиапостроф за оддзельоване буквох „т“ и „д“ од „я“, „є“ и „ж“ у словох як цо: поджемни, наджемни, подярмени, Сутєска, подєднак, Закарпатє, Татяна, оджити, наджити и под. Положели зме таки слова з апострофом пре читачох хтори не з нашого бешедного подруча, гоч би нашо читаче напевно нїгда не пречитали: наджемни, подярмени, подєднак, Сутєска, Закарпатє, Татяна, наджити итд.

– До Правописного словнїка вошли як равноправни и тkv. коцурски варианты нашого языка, та так єст и бетелїна и требиконїна, и чеперки и рошошки, и бухти и пампушки, и ещи и ище, и капушнїки и капушанїки, и клюмпи и древянки, и геровци и череги, и аколь и фанги хтори и котри итд.

Яка будзе улога нового Правопису?

„Насампредз, Правопис стабилизує норму, бо дзепоедни Кочишово ришєня уж прегажел час. Микола М. Кочиш за ришованє проблемох у своїм правопису отверал виключно нормативну литературу украинского языка, хтори, за розлику од руского языка, не „анахроне и реакційне зявєне“ (*Лингвистични роботи*, 1978, б. 22), и применьовал копи-пейст процедуру. Ми у новим правопису насампредз верификуєме тоти ришєня тутейшей пракси хтори базовани на законїтосцох руского языка, хтори найобсжнєйше винєсол проф. др Юлиан Рамач у *Граматики руского языка* 2002. року, а за евентуални нови ришєня консултуєме нормативну литературу русинских вариантох у Словацкей, Польскей, України и Мадярскей. Наша сущна улога була „преошац“ рижноформносц и звєсц ю, на основи спознаньох сучасней лингвистики, на голєм дублетносц“ – гуторєл др Фейса.

Чи нови Правопис „капиталне“ дїло?

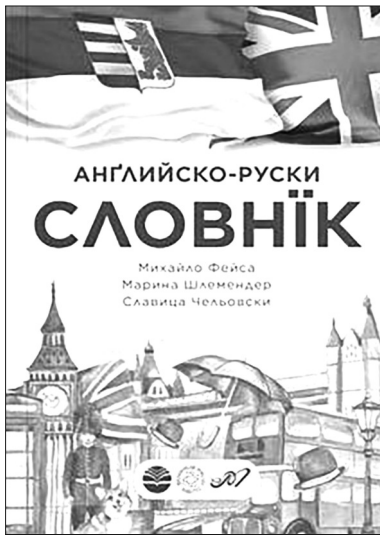
„Абсолютно. У каждим поглядзе. Кєд же правопис єдного языка єдного народу, попри словнїка и граматики того истого языка и того истого народу, не капиталне дїло, найсє не знам цо вєцка капиталне дїло. Капитал правопису єдного языка духовней природи. Вон конкретно указує же язык и його народ жию. Язык не статуєта, алє живе єство. Провадзи час у хторим ше находзи. Прето у тим нашим правопису, за розлику од Кочишового, и компютерска терминология, и духовна терминология, и гражданска терминология, а заступени и поняца вязани за родову перспективу и екологию“ – заключєл др Фейса.

Др Михайло Лікар

ОТВОРЕНИ ДЗВЕРИ ДО ШВЕТА

(Рецензія на рукопис *Английсько-руського словника* авторох др Михайла Фейси, мср Марини Шлемендер и мср Славици Чельовски, Завод за культуру войволянских Руснацох, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Одделене за русинистику, Руска матка, Нови Сад, 2022)

На потребу за обсяжнейшим английсько-руським словником др Михайло Фейса, перши автор того словника, указал ище 1990-их роках кед ше активно закладав за уводжене английського языка як першого странского языка до плану и програми Основней школи „Братство єдинство” у Коцуре и Гимназії „Петро Кузмяк” у Руским

Керестуре, до школах з руским наставним языком. Як резултат намаганя за забезпечованьом учебнікох и приручнікох хтори би матерію английського языка прибіжели гу русинским школяром, опубликовани и перши приручнік за учене английського языка *Бешедуїме по английски и по руски* Пола Роберта Магочия и Михайла Фейси (1998). Пре исту причину дата и безрезервна потримовка Юлиянови Папови обявиц кніжку *Добре рано! Учиме ше по английски* (2008), хтора наменена тим цо починаю учиц английски язык. Обидва приручніки маю и менши словніки хтори вязани за тексти у приручнікох. Обявени и єден електронски, двоапрямни словнік Славомира и Игора Олеяра – *Руско-английски словнік / Английсько-руски словнік* (2012). Словнік уключує коло 40.000 слова, але основни еквиваленти лем наводзи и не обезпечує детальни толкованя у вязи зоз семантику (групованє основних значеньох, видвойоване под'значеньох, информации о заста-

рених, деминутивних и аугментативних словох и др.) и граматику (розликванє файтох словох, розликванє модалитетаох категорийох виду и преходносци и др.), а не уключує ані компютерску, родову, екологийну и другу терминологию, хтора характеризує перши децениї 21. вѣку, и не усоглашени є з нову правописну литературу руского языка.

Английсько-руски словнік др Михайла Фейси, мср Марини Шлемендер и мср Славици Чельовски руша од словох на английским языку и порядне обезпечує прекладни еквиваленти на руски язык. Авторе *Английсько-руськогословника* коло домашніх, руских еквивалентох, обезпечовали и фреквентни еквиваленти странского походженя, та ше за английске слово дзекеди зяваю и два або три еквиваленти. Понеже ше авторе не опредзельовали лем за єдну еквивалентску лексему, хаснователь ма можлівосц

вибору и може евентуално преширец свой вокабулар. Генерално патраци, авторе ше намагали за англійски слова обезпечити еквиваленти сучасного руского языка, та архаизми и историзми не нашли значне место у *Англійско-руским словніку*.

У Словніку порядне видвойовани значеня за меновніки, заменовніки, прикметніки, числовніки, присловніки, применовніки, злучніки, словка и викричніки. При дієсловах применени зложенши поступок, та значеня видвойовани спрам модалитетох дієсловних категорійох виду (закончени и незакончени) и преходности (преходни и непреходни). Там дзе язык дошлебодзовал, закончени и незакончени дієслова наводзени єдни коло других, у видских парох. Пре своєю специфични характеристики, окреме означовани модални дієслова, а форми тєк. неправилних дієсловах порядне наводзени после основней форми дотичного дієслова.

Авторе окремну увагу пошвєцели англійским виразом хтори пренєшени або у рамикох видвоєного значеня, або на концу одредніци. Необходни граматични и други доповнююци толкованя пренєшени углавним з курзивом, у суперскриптох и округлих заградзєньох.

Вигварянє англійских слєвох у *Англійско-руским словніку* записанє з медзинародним фонетским алфаветом спрам *Оксфордского англійского словніка*.

Англійско-руски словнік у тей форми наменени широкому кругу хасновательох – як тим цо ше занімаю з преподавательством, так и студентом и школяром хтори свидоми же англійски язык постал перши язык шветовой комуникації, та го як таки жадаю цо лепше звладац, не забуваюци при тим на потребу чуваня мацеринского, руского языка.

Пре шицко написанє, препоручуєм рукопис *Англійско-руского словніка* авторох Михайла Фейса, Марини Шлемендер и Славици Чельовски за обявйованє. Словнік вшелїяк у значней мири пополни пражніну у рускей националней заєдніци яка ше чувствує за литературу такей файти.

Промоция англійско-руского словніка

Словнік ушорени список слєвох, звичайно у форми кнїжки або додатку гу кнїжки з толкованями на истим языке або еквивалентами другого языка. З преучованьом словнікох, як и зоз схопности составяня словнікох (зберанє, опис и презентованє матерії) заніма ше лексикогафия. Термин „словнік“ може означовац и фонд слєвох хтори хаснує єден человек або дружтвена група.

Словнік витворює трійности релации – гу своєї градзи, гу составячови и гу хасновательови. Одношенє гу градзи одредзує залапенє словніка, гу составячови – його наміру, а гу хасновательови – його наменку.

Ту ше роби о промоції капиталного твору: *Англійско-руского словніка*. Составячє проф. др Михайло Фейса, мєр Марина Шлемендер и мєр Славица Чельовски.

Хаснователє то ми – поволани на промоцию и – вшелїяк – шицки Руснаци цо жию на тим подручу, а интерес им англійски язык.

Направиц язични словнік отвєра хасновательом дзвери нового швета, оможлівює нови перспективи, векшу мобилност, превозиходзєнє предрозсудох, черанку идеяох, уважованє розличностиох других культурох, розвой толеранції итд.

Предпоставям же мотивация за вибор англійского языка заснована на статусу яки тот язык ма. Нешка на англійским языке бешедує скоро штварцина шветовой популации. Лингвисти прето за нго гваря же є „Lingva Franca“ або – шветови язык. Медзинародни дзєньанглійского языка 23. април, по датуме народзєня найвєкшого англійского писателя Вилема Шекспира.

Словнік не готови продукт, вон жиє, пополнює ше, zlepшує з часом и нігда ше не закончує.

Словнік зложени зоз словох, а слова маю звук. Не мушине их видзиц же бизме их розумели, досц лем запаметац музику.

Слова пахню. Ружа, песнок...

Слова мегки як шпонджия або тварди як стина.

Слова дружелюбиви и вше су у групох. З даєдними словами ше лепше складаю и зявюю ше ведно, а з даєдними другима словами лепше кед останю на другим боку улці.

Слово треба видзиц, чуц, задумац, виповесц, написаци на концу – запаметац.

Авторе того словніка з вельким числом вибраних словох, їх структуру и олегчаным гледаньом оможлівели хасновательом – кед га звладаю – шлебодно през отворени дзвери рушиц ше до швета.

З вельку подзеквносцу и сердечними винчованками жичим автором же би предложели з прекомпонованьом, дополньованьом и прилагодзованьом гу новим обставинном дорабяли тот або аж и направели ширши словнік.

Слово на Промоції Английско-русского словніка (Кино-сала Филозофского факультету, у Новим Садзе, 15.12.2022.)

Др Михайло Лікар

Любомир Медєши

ОД ДРАЖКИ ПО КАЛДЕРМУ И ДАЛЄЙ: ОБРАЗОВАЊЕ ПО РУСКИ

(Ирина Папуга *Руска гимназия*, Дружтво за руски язык, литературу и культуру, Нови Сад, 2022)

Двоязычне виданє, по руски и по сербски, о образованю по руски, авторки Ирини Папуга, професора педагогии, под насловом *Руска гимназия*, виходзи праве у чаше кед ше на вецей боки, по цалим шведе, преценює же обще образованє вше баржей ощербене, же по школах дзеци доставаю високи знаня з одредзених обласцох оддвосно, але вше меней маю общи знаня о шведе, о других людзох, о шицким цо човекови потребне же би приношел одвитууюци одлуки за себе и за других. А у таких, по шицким, невидгодних образовних условийох, часто виходзи же особи хтори одлучую о судьби не лем своєй, але судьби заеднїци у хторей жию (поведзме, политичаре, але тиж так и фаховци гоч зоз хторей обласци кед ше їх одлуки дотикаю заеднїцкей судьби человека, та чи то були инженерє, дохторе або економисти), пре своєю обще незнанє можу спричинїц пошлїдки велького негативного значеня. Очиглядни приклад такого незнаня то мерац других людзох, людзох з иншакей культурней традициї и языка, лем по критерийох власного чувства о тим цо добре, а цо не, цо прикладне, а цо „превозидзене” або „опасне”.

Публикация виходзи тиж у чаше кед обачлїве зменшанє числа школярох хтори би могли буц образовани по руски. Така утрата вшелїяк же ма пошлїдки за руску заеднїцу, але источасно ситуация негативна и поединечно. Єст институционални условия за дзеци дознац цо вецей о своєй культуры и добре научиц свой литературни язык, та на таки способ змоцнїц, звекшац, и власне обще знанє, але су не вихасновани на добре дзецох першенствено. Наука уж по тераз доказала же дзеци хтори знаю вецей языки, легчайше звладую и други знаня, а зоз познаваньом вредносцох общей культуры, при дзецох ше розвива позитивне чувство за почитованє гоч хторей другей национальной культуры тиж так.

Видаватель визначел же *Руска гимназия* то преширене виданє скорейшей студиї о тей теми. З тей нагоди того виданє у знаку означованя 75-рочнїци першей рускей Гимназии, 50-рочнїци роботи другей и 30 роки роботи терашней Гимназии. Значи, повод рочнїца Гимназии, але автор, Ирина Папуга, уложела вельо векши труд, вигледуюци постоаяцу литературу и доступни документи (окреме урядового характеру) и на таки способ направела монографию о образованю по руски у цалосци. Преїг приказованя историйного проц есу розвою образования по руски, Папугова обезпечела основу за доказованє же руска национална заеднїца з полним правом треба же би мала можлївосци и у сучасним чаше, та и у будучносци, своїм потомком дац общи знаня на власним языку. Мож то наволац политична компонента, але друга важна компонента тей студиї о Рускей гимназии ше одноши на витворенє примарного жридла за уводзене до наставного плану учене о рускей прешлосци на основи доказаних фактох. Авторка ше не затримує на дробнїцох (о тим хто кого кладол и менял за учительох, особну преписку и инше, а чого у литератури єст описанє). Вона през студию направела общу слику бо континуовану школу на своїм языку, так як Руснаци

за скоро цали 270 роки, не маю шицки, а ані не шицким ше удало виполніц образовну систему од предшколского ступня по университетски. Руснаци таку драгу прешли успішне. То би могло буц таке, як перше утапшана дражка направена до босей драги, та вец калдерми и на концу асфалтованей. По асфалтованей драги мож дойсц найдалей, з найвекшу швидкосу, але тиж треба знац и як ше на такей драги справує. Раз урезана коляй може спричиніц дирганє з непоправлївима пошлїдками. Автор Ирина Папуга зоз свою *Руску гимназию* бизовно доприноси таки коляї у рускей заедніци нїзач не направіц.

У студії о образованю по руски наглашене же: *У воспитно-образовней роботы младих барз важни гевти характеристики култури хтори ше зяваю барз вчас, а хтори школа муши пестовац и унапредзовац. Як воспитна, образовна и културна институция, школа ма задаток всестрано розвивац човека и пририхтац го за живот и роботу. За педагогийну теорию и праксу културни аспект школа ма и националну компоненту, рушаюци од факту же кажде културне поняце ноши у себе и (свою) националну одредніцу. Прето, кед бешєда о култури, дума ше на єї конкретне зявенє – зявенє у рамикох каждего национального колективитету хтори жисє на одредзєним подручу* (бок 103).

Виходзи же у прешлосци таку потребу национального розвою през педагогийну роботу у першим шоре обачели релігийни організації, у руским прикладзе, Церква. Медзитим, мож зрозуміц потреби иншакого характеру релігийних заедніцох и таки релігийни непомирлїви стан приводел и до медзинационалних медзи собу противних намаганьох, зраженьох понайвєцей. Папугова добре потолковала улогу яку преберала держава обезпечіц дружтвену когезию на своєй території пребераючи образованє до своєй функції, источасно з часом надрилюючи свой интерес, а то була денационализация недержавотворних народох.

Руска школа постої од 1753. року и же би ше легчєше похопело прецо Руснаци инсистовали мац свою школу од теди по нешка, Папугова потолковала дружтвени и политични условия през цали тот период. Вона прето и историйно означєла вєцей периоди и яки школски уровень у кждих з нїх посцигнути. У толкованю розвойней драги руского школства окреме мож видвоїц значносц, у явносци менєй познатих державних документих (локального и висшого уровня), без чого би ше значєне рускей школи не легко препознало як державни, а не лєм национални интерес. Не легко би ше препознало ані дружтвену улогу рускей националней заедніци през ангажованє поєдинцох. До здобуваня такого державного интересу не пришло (и вироєтно би го ані не було) кед би руска национална заедніца організовано не указала потребу и вимагала просвиту на своім язiku. Виходзи, ясно приказала авторка, же пре недостаток иншакей форми, Церква по социялистични период була єдини успішни ношитель таких активносцох и руска потреба за школу виполнена дзекуюци праве священству. У социялистичним периодзе, самоорганізованє поєдинцох, хаснуюци политични и дружтвени условия (та и фахову образовну систему), нагнало державу обезпечіц образованє по руски на висших ступньох. Авторка наводзи мєна дзєпоєдних з тих поєдинцох, але тиж заключує: *Було би єднобочне кед би ше у тей кнїжкы хтора бешєдує о улоги и значносци штредньошколского образования у културним розвою Руснацох наглашовало же лєм кадри зоз законченим штреднім образованьом на руским язiku доприносили и доприносила културному розвою и напредованю Руснацох у нашєй жєми. Треба мац у оглядзе же їх учасц барз вєлька, але и факт же розвой култури рускей народности у цалосци доприносила друштвена заедніца и шицки хтори поштредно и непоштредно провадза єї розвой и унапредзую єї цєки,*

без огляду на націоналну припадносц або язык на хторим закончели одвитуюце образование, а таких ест надосц (бок 190).

Розумліве же скоро неможліве документовац цали историйни процес, окреме кед ше уходзи до дальней прешлосци, але, попри опису рижних формох рускей школи през историю, спатриц и зрозумиц досяг облапеносци кадрах и школярох у Рускей гимназиї, того видане остава тирвацци доказ. Наведзени список импозантни. Ведно по число, податки о учительох и школярох у публикації мож найсц и за скорейши периоди рускей школи. Кумулативно виходзи же Руснаци од самого початку, та по сучасни часи зрозумели и уважовали потребу образования як єдного з важних дружтвених инструментах за посцигване економского росту и дружтвеного уважованя, почитованя, у вецейнационалним окруженю кед Руснаци у меншини. У тим смислу, монографія *Руска гимназия* визначає вязу Руснацох зоз крайом и народом своего походзеня надопольніц потребни кваліфіковани школски кадер, а потим старосц же би руски подросток могол пойсц на високи школи, до конца и до школох на своїм націоналним языку. Авторка сама наглашела же урядово податки нет, але же би ше моголо учишліц Руснацох гу тим цо процентуално найобразованши. Виходзи же таке становиуско ма оправдану подлогу прето же зоз вельо меншого числа руского жительство, у одношеню на други народи, виросли учени особи хтори дали доприношене общого характеру; дали доприношене споза граніци етнічносци (даскельо члени академії наукох, владикове, афирмовани уметніки и музичаре...).

Зоз тоту кніжку *Руска гимназия* не положена точка на спатране общей системи образования по руски, образования у прешлих часох, а повязаних за сучасни стан. Нови вигледованя одкрию и нови податки. То так у каждой науки, же тот хто ше да до роботи – може дацо хасновите и посцигнуц. Медзитим, зоз свою студию Ирина Папуга посцигла праве тото цо Руснацом було найпотребнейше: доказ же ше Руснаци през цали час од приселеня на юг Панонскей ровніни пошвецели школи на своїм языку и, попри других позитивних прикметох просвити, ровнчасно мали тварде орудие зачувац свою націоналну традицию. Руснаци зоз тим ділом Папуговей тєраз маю ише єдно непобите потверджене своей культурней вредносци, але о Руснацох ше источасно тєраз може знац и з того другого боку (написане по сербски, зоз резимеом по англійски), же Руснаци по чишле мали, а по досягох, кед не надвисшю, голем не заоставаю. Авторка ше Руснацом оддлужела на тот способ.

Надалей треба будзе писац школски учебніки зоз новим змистом, прето же нови змист унесени до публикації *Руска гимназия*. Будзе потребне унесц вецей податки о руским школьстве, вецей мена начишліц и кваліфікованше потолковац руску прешлосц. Школоване по руски значна часц тей прешлосци. Значна часц є и тєраз. Прето держава, так як и другим націоналним меншином, рускей націоналней заедніци дава одредзени права у образовней системи и *Руска гимназия*, як документацийни фонд, представя основу за дальше унапрямене школованя по руски и за активне присуство (хасноване и старосц) руских институцийох о отриманю посцигнутого уровня.

Љубомир Међеши

ОД ПУТЕЉКА ДО КАЛДРМЕ И ДАЉЕ: ОБРАЗОВАЊЕ НА РУСИНСКОМ
(Ирина Папуга, „Русинска гимназија“, Друштво за русински језик, књижевност и
културу, Нови Сад, 2022)

Резиме

Публикација је изашла у поводу значајних годишњица вишег школског образовања на русинском језику, али студија нема само јубиларни карактер. То је целокупна монографија русинског школства, од предшколског до универзитетског, од далеке прошлости до савременог доба, скоро 270 година. Поред коришћења обимне литературе, студија је извор богате документације, са наводима имена просветног кадра и појединаца који су допринели да се такав високи ниво школства на русинском језику достигне постепено. Аутор, Ирина Папуга, професор педагогије, оправдано изводи потребне закључке и даје тумачења како би се проблематика боље разумела. На овај начин, широј јавности и стручњацима је предочена незаобилазна материја за укупно сагледавање русинске културне традиције у којој образовање заузима значајан и веома битан део.

Ljubomir Medješi

FROM FOOTPATH TO COBBLESTONE AND BEYOND: EDUTACION IN RUSYN
(Irina Papuga, „Rusyn High School“, Society for Rusyn Language,
Literature and Culture, Novi Sad, 2022)

Resume

The publication came out on the occasion of significant occasion anniversaries of education in the Rusyn language, but the study does not have a jubilee character. It is the entire monograph of Rusyn schooling, from preschool to university, from the distant past to modern times, almost 270 years. In addition to using extensive literature, the study is the result of extensive documentation, with the names of the educational staff and individuals who contributed to such a high level of education in the Rusyn language being reached. The author, Irina Papuga, professor of pedagogy, justifiably draws the necessary conclusions and gives interpretations in order to better understand the issue. In this way, the general public and experts were presented with essential material for the overall understanding of the Rusyn cultural tradition, in which education occupies a significant and very important part.

Люпка Малацко, проф. руского языка у Гимназиі у Руским Керестуре

ОБРАЗОВАЊЕ НА МАЦЕРИНСКИМ ЯЗЫКУ

(Ирина Папуга *Руска гимназия*, Дружтво за руски язык, литературу и культуру, 2022)

Означоване рочніцох нашей Гимназиі, одлична нагода же би ше кніжка *Руска гимназия* Ирины Папуговой обновела и видала. Три рочніци Гимназиі: 75-рочніца роботи першей, 50-рочніца другей и 30-рочніца тецей, на тот завод означени так же друковане нове видане кніжки *Руска гимназия*. Ирина Папуга, як авторка обидвох виданьох, обновела и преширела зоз новима податками того двоязичне видане по сербски и по руски.

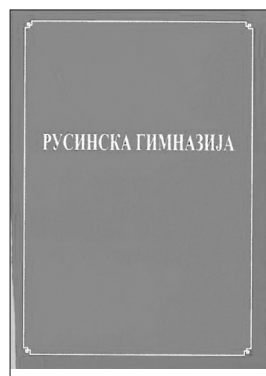
У той кніжки мож найсц податки о початку образования по руски на тих просторох понеже наше образование тирва уж 270 роки, а початки у образованю були чежки. Руснаци переважно були польопривредніки, учительох не було достаточного, а дзеци було вельо. Мало було и учебніки, хтори аж ані не були ту написани, але ше их приношело зоз

Горніци. З часом Руснаци напредовали, формовали просвітну организацию, Руске народне просвітне дружтво и подзвигли уровень образования, дзекуюци даскелім ентузиастом хтори ше борели же би язык литературы и образования бул руски.

Дзекуюци Рускому народному просвітному дружтву, а тиж так др Гавриілови Костельникови и його *Граматики бачваньско-рускей бешеди* образование ше дзвигло на висши уровень од лем даскельо класох, по Гимназию, хтора почала з роботу 1945. року.

Пред 75 роками, до лавкох шедла перша генерация школярох Гимназиі. Просвітна работа проф. Гавриіла Г. Надя, Штефана Чакана, Яши Бакова, Петра Ризнича, Мафтея Виная и других хтори преподавали у Гимназиі и старали ше о ей работи була барз значна. Професор Яша Баков гварел же ше позберали дзеци зоз седем наших найвекших местох, же ше у ней мали нагоду образовац млади Руснаци хтори предлужели чувац нашу рускосц. Єден з ніх и школяр Дюра Лятяк, хтори памета як ше уписал до той першей гимназиі: „Отвера ше РУСКА ГИМНАЗИЯ! Правда, нїзша, з руским наставним языком, але наша! И я ше надумал до ней уписац. И, мац ме уписала. И то ме унапрямело до будуцого новинарского фаху.”¹

Кніжка Ирины Папуговой *Русинска гимназија/Руска гимназия*, друге обновене двоязичне видане зоз 2022. року (перше вишло 2000. року) дарунок и здогаднік наиходзацим генерациям же би паметали, упознали цек напредования образования по руски, упартосц и закладане нашей рускей интеллигенциі за дальше школоване на мацеринскей рускей бешеди и тота їх упартосц нешка нам як нашлїдство охабела школу за хтору з пиху гуториме же є єдинствена на швецце.

Гавриїл Колсар

„РУСКА ГИМНАЗИЯ“ З АСПЕКТУ ДВОЯЗИЧНОСТИ*

Мой упечаток же авторка кнїжки длуго „жила“ зоз тоту материю, же ю темельно усвоела и, потим, обдумано презентовала. Угли ошвицованя каждого периоду у образованю, воспитаню и, вообщо просвити Руснацох, та других тематских целосцох, так вибрани же спознаване фактох, озда праве пре то, барз темельни. Значи, прецизна систематичност, дошлїдни наукови инструментарий, потим ядровити язык та даедни други елементи краша кнїжку и обезпечую, вироятно, же убудуце кажде хто зозце дацо превериц, або другим пояснїц дацо з тих обласцох, будзе брац тоту кнїжку як основну помоц праве пре комплетну облапеност тематики.

Увагу ми окреме прицагнул факт же то двоязичне видане, же тоту кнїжку друкована на двох языкох – по руски и сербски. Лаики найчастейше подумаю же то, наприклад дупли трошок. Чи праве тераз час за таки проект?

Медзитим, терашньосц и блїзка прешлосц нам ясно дава на знаня же, гоч зме жили и жиєме єдни коло других, же зме ше релативно мало познали, же зме ше мало упознали у прешлосци. А сушеди то „барз блїска родзина“! Я ше окреме прешвечел же, у цудзини, сушед значнейши и од власного брата, у одредзених животних ситуацийох. Кед сушед о сушедови мало зна, вец ше релациї познанства зводза на формалне почитоване, без даякей зложеной пасмовитосци у медзисобних одношеньох. Кед сушед о сушедови зна

вещей, зна сущни факти, позна добре то то одредзує його „Я“ – вец мож очековац же и медзисобне почитоване будзе глїбше, темельнейше, прерошене до релацийох хтори вшелїяк надбудую звичайне познанство „у переходзе“. Так то, повед бим, и зоз векшима групама людзох, або з народами – кед ше им уда, на рижни способи, баржей упознац єдни других, вец мож обчековац же и ступень почитованя медзи нїма порошне.

Прето, визначаєм праве тоту димензию кнїжки „Руска гимназия“ – двоязичност – як значни елемент хтори допринеше же би и числени приятеле зоз шорох сербского народу, але и зоз шорох других народох, з постредованьом сербского языка, спознали велї нови факти о образованю и просвити Руснацох од часох їх досельованя на юг Панонїї та по нешка.

Цо вещей, усудзуєм ше повесц же нас у будучности очекує права мала революция на тим плане – на плане двоязичности, односно вещейязичности. Цо прецекане информацийох на Жемовой кулї швидше, з тим будзе вше моцнейша потреба за плас-

маном релевантних інформаційох и на других языкох. Я ше тих рокох уж непрерывно стретам зоз потребу двоязичносци, але на релацийох – по руски, по английски. Мойо искусство на тим плане походзи зоз пласману інформаційох о Руснацох у слове, слики, звуку, малюнку, видео-формату итд. на шветовой информативней мрежи, на Интернету.

Двоязичнос, або вецейязичносц на Интернету ма абсолютно исту функцию як и конкретна двоязичносц у кнїжки „Руска гимназия“, а то – цо швидше пребиване рижних бариерох и пласоване інформаційох у форми хтора прилаплївши за вельо, вельо ширши круг читачох/патрачох як цо то, у нашим случаю, круг потенциалних читачох на руским языке. Усудзуем ше повесц же ше ту ступа на праг такволаних „вельких числох“ (цо у тим швецех уж у интензивним хаснованю), а цо приноси револуційни пременки у роздумованю о швецех вообще.

У тим англосаксонским окруженю, спознал сом праве тото цо сом дакус скорей елаборовал о релацийох руски-сербски язык. Спознал сом, насампредз, же зоз „шкарупини“ мож висц найефикаснейше кед ше хаснуе языки велших народох, языки як директни translator-i (транслейтори) зоз богатого поля єдного народу/языка на богате польо другого народу/языка. Ноторни факт же каждая особа найшвидше и найефикаснейше усвоюе знаня/факти на своїм мацеринским языке (странски, меней познати язык очежуе тот процес) и ту мож лоцировац важни задатки за блїшу будучносц, кед же сцеме и жадаме же би шветова явносц дозна(ва)ла вецей о Руснацох, о їх специфичносцох, досягох, литературы, образованю, култури итд. же бизме вецей хасновали други языки, односно, же бизме з помоцу сербского, английского, шпанского, французского, немецкого, русийского и других языкох, як свойофайтових транслейторох, понукали вельо ширшому кригу податки о себе.

На основу шицкого цо сом винесол, тримаю же ясне мойо закладане за потребу двоязичносци або вецейязичносци. Нормално, не вше и вшадзи, але лем там дзе то наисце доцильне.

Спрам того, най би и убудуце з часу на час до явносци вишла билингвална кнїжка такого типу як цо то „Руска гимназия“, а зоз жаданьом же бизме шицки, ширше, значи численше були богатши за змист хтори би така кнїжка понукла.

Єлена Перкович

ДВОЙНІСТИ ШЛІДИ У РУСКЕЙ КУЛЬТУРИ І МЕДЗИ ГЕКОКАТОЛІКАМИ

Вигледоване о вязох Арсенія Теодоровича і Арсенія Марковича зоз грекоталіками–войводянськими Руснацям под час Габзбургскей монархії і важне і интересантне, понеже обидвома уметніки забираю сам верх у історії сербского малярства і резбарства з конца осемнастого і початку дзевятнастого вику. Теодорович намальовал вецей як двацец по тераз познати іконостаси, медзи хторима і іконостаси у церкви Св. отца Миколая у Руским Керестуре 1794. і іконостас церкви Покорову Пресвятей Богородици у Коцуре 1814. року. Древену часц іконостасу у Руским Керестуре виробел резбар Маркович, цо уж од давна познате фаховей явности і компетентним інституційом. По 2022. рок то бул початок і кінець шицкого цо ше знало о уметніцких вязох тих двох новосадских уметнікох у сакралней уметности при грекотолікох і Руснацох.

Єдно обичне новинарське вигледоване о коцурским іконостасу за потреби рускей ТВ редакції коло половки дзеведзешатих рокох прешлого вику отворело нови попатунок на спомнути вязи од чийого часу нас дзеля вецей як два вики. У *Календаре за 1922. рок* друковани текст дзе медзи іншим пише же ше у коцурскей фари (парохії) находзи портрет владыки Константина Станича хтори намальовал Арсеніє Теодорович. Портрет, хтори академски круги нігде не споминаю, укоцурскей парохії, нажал, нет. Вигледоване же дзе є, тирвало скоро два децениї. Були то роки обтерховани зоз санкціями і войну на території бувшей СФРЮ. Случай сцел же би Микола М. Цап на початку 21. милениюму цалком случайно у єдним церковним календаре хтори друковани медзи двома шветовима войнами, обачел гледани портрет. Стал у Конгресторіялней сали Крижевского владичества. Кельо зме теди були радосни, тельо і забановани, бо одношеня зоз Горватску і тедишню Созну Републику Югославию були ище вше мощно обтерховани зоз лем цо закончену войну і додатну общу безпенежностцу. На фінансийну потримовку ше чекало вецей як 15 роки, не рахуюци же теди праве формовани Национални совет рускей националней меншини видвоел скромну суму за драгу до Горватскей же НВУ *Руске слово* тиж дало потримовку за тото вигледовацке подняцє. З тей нагоди мала екипа лем констатовала же портрет постої.

Новинарська асоціяция Руснацох–НАР у 2021. і 2022. року реалізовала медзи іншим два проекти хтори мали за ціль вишлїдзиц присуство двох визначних новосадских уметнікох з конца осемнастого і початку двацетого викуу Крижевским владичестве. Слово о малярови Арсенійови Теодоровичови (1767-1826) і резбарови Арсенійови Марковичови (?-1799) хтори зохабели мощи шлїд у сакралним малярстве войводянских Руснацох і самим Крижевским владичестве.

Проект *Подобови космополитизем у збирки портретох грекокатолицкого Владичества -спознати портрет Арсенія Теодоровича* реалізовани 2021. року як перша етапа вигледованя у хторим переважно улогу мали мр Драгойла Живанов і Мілена Врбашки, музейни советніци і члени проектного тиму. Їх задача була потвердзиц – шлїдом інформаційох яки пренайдзени у рускей периодики друкованей у першей половки 20. вику, або не потвердзиц же портрет владыки Константина Станича намальовал Арсеніє Теодорович. Тога експертиза музейних советніцох була важна не лем пре уметніцке нашлїд-

ство грекокатоліцкей деноминації, але и сербскей исторії подобовей уметносци, понеже спомнути портрет по 2021. рок бул цалком непознати историчаром уметносци.

Вигледоване у першей проектней етапи почало влеще 2021. року през интензивну комуникацию з владиком Крижевского владичества Миланом Стипичом у чаше очежаного преходзения граніци, маюци у оглядзе же ище вше були строги епидемиологийни мири пре ковид-19. Гу тому треба доложиц и факт же у рамикох проектного тиму цо мал путовац до Крижевцох була и ТВ екипа ЯМУ РТВ Войводини хтора провадзела вигледовачох. Мушело ше випочитовац и процедуруна граніци коло телевизийней техніки за знімане на терену. Владика Стипич обезпечел шицки потребни документи яки НАР мушел мац кед же ше целю урядово путовац до Горватскей. Тиж так, владика обезпечел условия за тродньове перебуване членох проектного тиму. На драгу ше рушело остатніх дньох септембра 2021. року. Нажаль, кед екипа сцигла до Крижевцох, будинок Владичества ше реновирал. Мобилияр, малюнки и други уметніцки предмети були поскладани коло мурах, непреглядни за розпатране. Но, найвекши шок за екипу, окреме музейни совитніци, бул же портрет прехтори ше допутовало не у Крижевцох. Дилему розришел владика Стипич, хтори гварел же є можебуц у Загребе у Семинарії за грекокатолікох. Укаже ше ютредзень, кед екипа одпутовала до Загребу, же причина за шок була благородна. Портрет пренайдзени у Семинарії, вимерани, висликовани, добре поопатрани деталі яки оштрому оку и искуству музейних совитніцох недвосмыслово указали авторство Арсенія Теодоровича.

–Портрет владики Константина Станича сигурно робел Арсеніе Теодорович. Кеди портрет намальовани ище вше не мож точно утвердзиц. Думаеме же то найвироятнейше могло буц од часу кед Станич избрани за осецкогo викара (1808) або, найпознейше, кед намальовани иконостас у церкви Успения Пресвятей Богородици у Коцуре (1813).Податок о тим же намальовани портрет владики Константина Станича дал парох у коцурскей церкви Павел Вукич у *Хроїцки коцурскей* (рукопис настал медзи 1872. и 1873. роком). Непознате кеди портрет пренешени з Коцура до Крижевцох – гварела мр Драгойла Живанов.

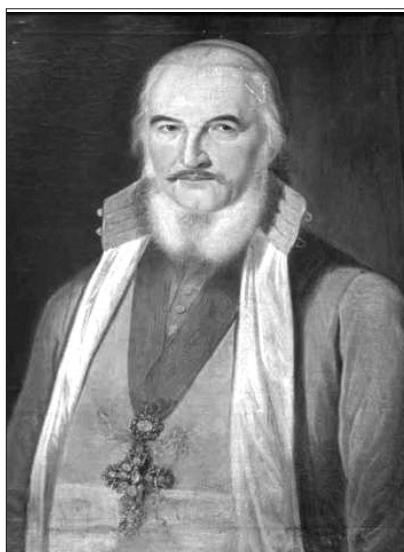
Як цо велі події вязани за одкриване фактох коло Станичового портрету були невироятне бависко случаю, так и на тот завод случай одбавел свою улогу. Пправе кед ше подумало же цель посцигнути и же ше екипа „на мире“ врази до Сербії, ректор Семинарії Даниел Вранешич у необовязней бешеди з проектним тимом спомнул же у церкви Св. Юря у Стойдраги при Самоборе стої иконостас хтори мальовал Арсеніе Маркович. Музейним совитніцом було ясне же слово о Арсеніюви Теодоровичови хтори часто робел ведно зоз резбаром Арсеніюм Марковичом. Нови шок за цалу екипу! Такой запровадзени контакт зоз парохом церкви у Стойдраги (парох – оец ректора Даниела Вранешича – Милан Вранешич) и догварена нащива Стойдрагидзе недвосмыслово утвердзене Теодоровичово авторство, хторе познейше потврдзене и зоз документами у Архиве Крижевского владичества.

Проектни тим ше после трох дньох перебуваня у Крижевцох 2021. року до Сербії врацел зоз двома одкрицами окремней науковей вредносци. Не лем зоз одкрицом єдного портрету, але и цалого иконостасу о хторим академска заедница ані у Горватскей, ані у Сербії не мала ніяки сознаня. Понеже вигледоване у Горватскей цали час провадзела ТВ екипа на чоле зоз Олгу Карлаварис, по врацаню до Сербії направена полгодзинова ТВ емисия *Чудни драги Господні* хтора була часц удатней медийней кампані у сербских и руских медийох. Завжали зме стновиско же таку кампаню не треба водзиц у горватских медийох, понеже, по нашим думаню, иконостас не барз обезпечени, же ше находзи у малей церкви на 500 метери надморскей висини и же го пред даскеліма децениями толвае очкодовали.

Факти яки одкрити були терха за цали проектни тим НАР-у пре дилему цо робити далей. У року 2022. НАР ознова конкурвал зоз проектом *Шлїдом ділох Арсенія Тео-*

**А. Теодорович,
Богородица з Христом**

**А. Теодорович, портрет
владики Константина Станича**

доровича (1767–1826) у Крижевским владичестве: стилски прикмети як космополитска уходніца. То друга вигледовацка етапа у хторей цель бул нащивиц ознова Стойдрагу, документовац деталі иконостасу по методи музейней науки, направиц фотографії и знімки, вигледац ище раз архивни документи. Медзитим, друга нащива Крижевскому владичеству тиж мала своєю несподзиваня. Реконструкция объекту була закончена. Ентерьер бул пошорени, а мури полни малюнокх. Такой, у першей годзини перебуваня у Владичестве, музейни совитніци одкрили ище осем икони малого формату и казательніцу хтору намальовал Арсение Теодорович, а познейше у архиви одкрити и валидни документи о діловних вязах Теодоровича и Марковича и Владичества. Нащива Стойдраги, локалитету дзе жию не вецей як сто людзе, була наявена и догварена. Парох Вранешич нас привитал и цали штири годзини, кельо требало за обробок иконостасу, бул зоз екипу. Йоаким Ерделі, зниматель зоз Петровцох, хтори бул часц екипи, направел вецей як 150 фотографії и ТВ знімки.

– Иконостас у Стойдраги без сумніву намальовал Арсение Теодорович, и то 21. (после нашого одкрица), його урядово потврдзена робота. Мальовал го за Катедралну церкву у Крижевцох. Нажаль, то лем *часци* першобутного иконостасу, бо зме нашли 16 икони. Трєбало би вигледац, односно найсц дзе икони цо ище хибя. Нашли зме и писма у Крижевским владичестве цо потврдзели авторство Теодоровича и Марковича хтори направел древену часц иконостасу. Писма написани 1796. року. Маляр Теодорович пише владикови же є порихтани почац мальовац иконостас у Крижевцох накадзи закончи роботи у Футогу– гвари мр Живанов.

Спрам пренайдзених документох, найамбициознейше намальовани иконостас Арсения Теодоровича бул праве тот у Катедралней церкви Св. Троици у Крижевцох. Вон там стал скоро сто роки, кед є пре реконструкцию концом дзеветнастого вику премесцени перше до малей валалскей церкви у Дишнику, а познейше до Стойдраги. Пре його вельки димензії хтори ані проектни тим не могол вимерац, вон скрацени по висини и

бочно – гвари Милена Врбашки и толкуе же пре жузени простор церкви у Стойдраги два пристолни икони стоја звонка иконостасу и опарти су на мур. У долнеј зони иконостасу Царски дзвери, несумніво оригинална Теодоровичова робота, як цо оригинални и Апостоли и Євангелисти, а у олтарскеј часци монументалне Розяце. У Стойдраги найдзени ведно 16 Теодоровичово роботи. У рамикох того одкрица треба спомнуц и казательницу хтора ше находзи у Крижевцох и 8 новоодкрити икони малого формату.

Иконостас у Стойдраги важни и пре його розкошни и монументални випатрунок, а чия заслуга другого новосадского уметніка Арсенія Марковича, визначного резбара

А.Теодорович: Часц иконостасу у Стойдраги

својого часу. Централна часц иконостасу по вертикалней линіи украшуе розкошни дрезорез окремней ремеселніцкеј схопносци, а позлацени барокни мотиви рижних рошлінох потврдзую угляд яки Маркович мал як уметнік у свім фаху.

Вигледоване о вязох двоох новосадских уметнікох зоз Крижевским владичеством и шлідох яки вони зохабели як окреме вредне културне нашлідство у грекокатоліцких церквох операло ше на непоштредне препатране пренайдзених артефактох, але и на архивни документи хтори недвосмыслово потврдзую уметніцке авторство Теодоровича и Марковича. Так у архиви одкрити два писма зоз 1796. року хтори А. Теодорович послал владикови Силвестерови Бубановичови, дзе видно же у цеку догварки о його ангажованю и ангажованю А. Марковича на роботах у Крижевскеј катедралі. Интересантне ту доложци и предпоставку музейних совитніцох Живанов и Врбашки же Теодорович и Маркович својо першобутни контакти зоз Бубановичом мали ище кед вон бул новосадски парох (1781-1794), а крижевски владика бул од 1794. по 1810. рок. Не треба занедзбац ані факт же у церкви Св. отца Миколая у Руским Керестуре Маркович 1791. року поставел иконостас, а Теодорович 1794. року робел подобову декорацию у керестурскеј церкви, цо Бубановичови сигурно було познате, як препорука ангажовац их и за декорацию Крижевскеј катедралі, а познейше и коцурскеј грекокатоліцкеј церкви. Тиж так, у архиви Крижевского владичества найдзени и рукопис на латинским язиком зоз хторого видно же

Арсенийови Пантазичови, односно Арсенийови Теодоровичови за роботи у Катедралней церкви у Крижевцох виплачени 2400 форинти, а скульпторови Арсенийови Марковичови 2150 форинти за окончену роботу. Тиж так, у истим документу стої же роботи на адаптації Крижевскей катедрали у целосци були закончени 17. марца 1798. року.

Од часу хтори тема нашого вигледованя дзелї нас вецей як двасто роки. Шлїди тедишнїх подїйох и нешка маю свой моцни уплїв. Два грекоталїцки церкви у Войводини маю окреми статус. Керестурска церква Св. отца Миколая под защиту Републики Сербїї як памятник культуры од велького значеня, а коцурска церква Покрову Пресвятей Богородици концом 2022. преглашена за памятник культуры. Таке историйне культурне наслідство руска заеднїца ма праве дзекуючи началним вредносцом з якими Руснаци будовали свой швет пред вецей як двома виками, праве кед им ше лем цо на колесох осушело карпатско-панонске блато през хторе приходзели до краю дзе їх потомки нешка жию. Кед ше гу тому доложи и новоодкрити иконостас у Стойдраги, то вшелїяк указуе же вибор найквалитетнейших уметнїкох тедишнього часу – Теодоровича и Марковича не була случайносц, але свидома одлука Крижевского владичества.

Вигледоване о шлїдох Арсения Теодоровича и Арсения Марковича у Крижевским владичестве потримали и помогли – директно або индиректно – поединци, институції и державни органи. То: Крижевске владичество и владика Милан Стипич, владика Георгие Джуджар, Микола М. Цап, Покраїнски секретариат за образование, преписаня, управу и национални меншини, Покраїнски секретариат за культуру, информоване и вирски заеднїци, Завод за культуру войводянских Руснацох, Руска редакция ЯМУ РТВ, Галерия Матици сербскей, а тиж и НАР видвоел часц власних средствох.

О авторох

Интересантни податок о малярови Арсенийови Теодоровичови дала Олга Карлаварис, пририхтуюци полгодзинову ТВ емисию. Не удало ше ей найц ані еден портрет того визначного маляра хторого ше рахуе як першого портретисту у подобовой сербскей культуры. Ише як студент Малярскей академїї у Бечу 1791. року намальовал портрет Доситея Обрадовича. Теодорович не охабел свой автопортрет, ніхто, голем ше по нешка незна, же даяки колега намальовал його портрет. Остал лем кратки запис його сучаснїка Павла Соларича же Теодорович – и по справованю и по подоби – здабал на Доситея Обрадовича.

Теодорович народзени у Перлезу 1767 року, кариеру почал як помощник учителя. На Академию у Бечу ше уписуе 1788. року, закончуе ю 1793, а иконостас у керестурскей церкви почал мальовац такой о рок. Помогнул коло формованя першей школи рисованя у Сримских Карловцох. Предпоставя ше же зоз своїма помощниками намальовал 26 иконостаси, од чого 21 потвердени, рахуюци и тот одкрити у Стойдраги. Робел иконостаси за шицки християнски деноминації. Умар у Новим Садзе 1826. року и поховани є у порти Алмашскей церкви.

У биографских податкох резбара Арсения Марковича нет рок його народзения, але ше зна же умар 1799. року. Спада - ведно зоз своїм братом Аксентийом - до найудатнейших резбарох XVIII вику. Арсение Маркович, як наглашуе академик Деян Медакович, „виразно барокни уметник“ хтори у своїм ремеселнїцко-уметнїцким виразу часто хаснуе мотив ружки. Автор є, ведно зоз братом, наймонументалнейших иконостасох своего часу хтори ше и нешка находза на широком просторе тедишней Хабзбургскей монархїї.

Ирина Папуга

ЗБОРНІК РОБОТОХ „STUDIA RUTHENICA” 28 (41)

(Дружтво за руски язык, литературу и культуру, Нови Сад, 2022, 138 боки)

Дружтво за руски язык, литературу и культуру (основане 4. 12. 1970. року у Новим Садзе) выдава свой глашнік од 1975. року. Глашнік/рочнік по 1987. рок мал назву *Творчосци*, а од 1988. року виходзи як *Studia Ruthenica*. Обявени 13 числа *Творчосци* и 28 числа часопису *Studia Ruthenica* (ведно 41 глашніки). Од трецого числа *Studia Ruthenica* виходзи як зборнік роботох. Прилоги/написи у зборніку ше обявює по руски зоз резимеами на сербским и англійским языку.

У 28. чишле зборніку *Studia Ruthenica* (штераец першим глашніку) у першей часци обявени прилоги о означованю 50-рочніци од виходзеня Терминологийного словніка Миколи М. Кочиша (1972–2022), у drugiej рецензии и прикази, у трецей технічни иновациї и у штвартей лексика и литература.

Аворе написох о 50-рочніци Словнік: Дюра Латюк *Так настал Кочишов Словнік*, Пейдзешат роки *Словніка Миколи М. Кочиша* и Блажена Хома Цветкович *Словнік Миколи М. Кочиша основа за творене нових словнікох 50 роки од виходзеня терминологийного словніка 1972. року*.

Прилоги у drugiej часци рецензии и прикази пририхтали: Др Юлиан Рамач, *Вредни историйни и етнографски записи* (Янко Барна *Так приповедали нашо дїдове*, 2022), Мр Славомир Олеяр, *Краса и чежкосц салашкокого живота*, Любомир Медеши, *Гледане святых апостолах*, мр Гелена Медеши, *Нст ані салаши, ані гу нїм чапаши* и *Учалня у кнїжки* (Блажена Хома Цветкович *Язични аларм*, Поуки з языка, 2021).

Аворе написох у трецей часци технічни иновациї: др Михайло Лікар, *Шицки фарби математики у фотографії* и Иван Лікар, *Лем упартосц ше виплаци*.

Написи у штвартей часци лексика и литература написали: Юлиан Пап, *Шлїдом старих словох*: фитьовка и кондаш и *Парток* (приповедка) и Ирина Папуга, *Зборнік роботох „Studia Ruthenica“ 27, 2021*

У пиятей часци обявена Хронїка о Дальским риту Мирона Жироша, под назву „Живот без надїї“ (1919–1941), у хторей автор дава приказ живота наших людзох у меандри Дунаю медзи Дальом и Лабуднячу блїзко Дунаю у бачкей ровніни.

У шестей часци здогадоване на покойних членох Дружтва: др Душана Дрячу, др Радмилу Шовлянски, Леону Гайдук, Ромка Папугу, Владимира Владу Задрипка, Наталию Рамач и Юлиана Папа.

Седма часц Зборніка Хронїка Дружтва зоз преглядом активносцох у 2021. и 2022. року, списком нових членох Дружтва и почитовательох хтори потримали издаванє 28. числа 2022. року.

*

Часопис зборнік роботох „Studia Ruthenica” виходзи на основу члена 32. Статута Дружтва, хтори глаши: „Дружтво выдава свой рочнік у хторим ше обявюю прилоги сотруднікох хтори розрабляю питаня языка, литератури и культури як и написи зоз етнології, етнографії, етномузикології и други, а вязани су за язични и духовни

идентитет Руснацох. Обявюю ше и информации вязани за статутарну діялносци Дружтва. Глашнік ше видава виключно за популаризоване діялносци Дружтва“.

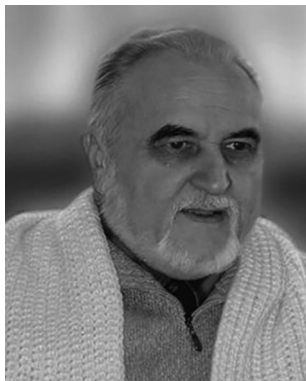
„Studia Ruthenica“ ма Редакцию у хторей сотрудніки зоз обласци руского языка, литературы и култури: др Юлиан Рамач, главни редактор и члени: др Александер Д. Дуличенко, др Оксана Тимко Дітко, др Мухайло Лікар, Блажена Хома Цветкович и др Михайло Фейса, лектор мр Гелена Медеши, преклади на англійски язык мр Славомир Оляяр, преламоване и технічне ушорене Вероника Вуячич и за видавателя Ирина Папуга, секретар Дружтва. Од 2018. року податки о *Studia Ruthenica* ше находза на Википедії и на сайту Дружтва www.druzтво.org.

V

ЗДОГАДОВАННЯ

МИРОН КАНЮХ (1943–2022)

Мирон Канюх, писатель режисер и культурни творитель ше народзел у Дюрдьове 9. новембра 1943. року. До основной школы ходзел у Дюрдьове и Руским Керестуре (1950–1958), до штредней у Вербаше и Новим Садзе (1958–1962), дзе на Филозофским факультету 1966. року закончел (перши ступень) групи за математику.

Робел як прекладатель у Скупштини АП Войводины (1968), потим як руководитель Културно-уметницького дружтва „Максим Горки” (тераз РКЦ) у Новим Садзе (1971–1972), бул новинар у „Руским слове“ (1973–1978), редактор Видавательного оддзеленя НВУ „Руске слово“ (1978–1984), а тиж и на други завод 1987. року.

Секретар Дружтва писательох Войводины бул од 1984–1986. рок, режисер драмскей програми Радио Нового Саду 1988. року, а потим од 1989–1992. рок окончовал длужносц секретара Културно-просвитней заеднїци Войводины у Новим Садзе.

Мирон Канюх писал приповедки, драми, романи и радио-драми. Сотрудзовал у часопису „Пионирска заградка“ (тераз „Заградка“), „Литературним слове“, „Шветлосци“. Ношитель є вещей литературних наградох, медзи хторима награда „Невен“ за 1976. рок, перша награда за приповедку и два перши награди за роман на конкурсу НВРО „Руске слово“ (1977. и 1979). Як припознати и визначни культурни роботник, Мирон Канюх добитник награди „Искри култури“ КПЗ Войводины (1986). Член Дружтва писательох Войводины бул од 1973. року.

Зоз свою литературну творчосцу Мирон Канюх ше у рускей литератури зявел концом 60-их рокох. Потвердзел ше зоз виходзеньом приповедкох за дзеци „Добриденька“, з кнїжками „Шайкашка жем червена“, „Празни цек“, „Запах“ и „Остатнї викрок“, драмскимa текстами „Концерт за пса и шмеце“, „Погледай родичох на планети Норми“ и „Вистник“.

Значна и Миронова Канюхова прекладательна работа у обласци литератури: з мадарского языка преложел драми „Обед“ Ференца Деака и „З того боку“ Нандора Гиона, а зоз сербского языка „Чудо у Шаргане“ Любомира Сомовича, „Радована Трецога“ Душка Ковачевича, „Страченого сина“ Л. Хинга (1978) итд.

Мирон Канюх бул член Дружтва за руски язык, литературу и культуру од 1974. року, у мат. кнїжки Дружтва уписани є под числом 29.

Умар 06.06.2022. року у Сримскей Каменїци.

Поховани є 09.06.2022. року на Городским теметове у Новим Садзе.

И. П.

СЛАВКО НАДЬ (1966–2023)

Дня, 21. фебруара 2023. року ше у Руским Керестуре несподзивиано упокоел Славко Надь, учитель у Основней и штредней школи зоз домом школярох „Петро Кузмяк“ у Руским Керестуре. Ту ше и народзел 24. юлия 1966. року, закончел основну и штредню школу, а Учительски факултет у Зомборе.

Руснаци зоз сримских валалох го буду паметац же у чежких часох войны и безпенежности, кед було обновене учене руского языка вон од 1995. по 2000. школски рок пожертвовно одходзел до Шиду, Бачинцох, Беркасова и Бикичу. Школяре, хторих учел по руски освойовали перши места на републичних змаганьох. Бул член Дружтва за руския язык, литературу и культуру, потримовал отримоване Стретенцох руских школох на

хторих брал учасц зоз рускими школярами.

Еден рок окончовал длужносц директора Дома култури Руски Керестур, а потим свою учительску роботу предлужел у Основней и штредней школи зоз домом школярох „Петро Кузмяк“, дзе робел як учитель. И рано кед го застала шмерц бул порихтани пойсц до школи.

Окрем педагогийней работи Славко Надь, познати як Дуцо бул спорски, культурни и дружтвено-политични роботник. Окреме чувал свой руски идентитет и визначовал го у каждой хвильки. Тиж у тим помагал и потримовал и других, поготов розошатих по цалей дакедишней держави же би не забували свойо руске походзене, а старал ше же би и ширша руска заедница дознала о тих цо по дачим успишни и припознати у своїм штредку, насампредз о руских спортистох.

Свою рукометну карьеру Славко Надь почал як бавяч у Руским Керестуре у СД *Русин*, до хторого ше вше врацал, познейше бул активни и у руководстве, гоч бул и рукометни судия, тренер и у других штредкох. Гу успехом Славка Нады треба додац и же бул избрани за найлешного рукометного фаховца Општини Оджак, як и до фахового штабу Рукометного союзу Войводини за провадзене талантованих рукометашкох.

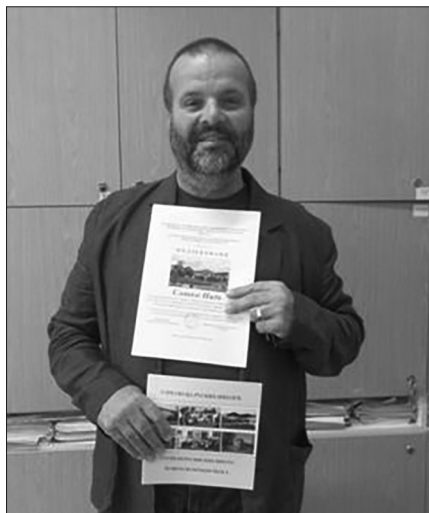
Рукометни тренер Славко Надь з Руского Керестура достал припознание за найлешного спорского фаховца од Спорского союзу Општини Оджак за 2016. рок, за резултати хтори посцигнул з двома екипами Женского рукометного клубу (ЖРК) *Дероне* и пионирску екипу ЖРК *Оджак*. Бул организатор рукометного кампу у Оджаку през хтори прешли коло 1000 спортисти од намладшого возросту по сениорох, а медзи нима и дзеци з Руского Керестура. Остатни даскельо роки тренирал и Рукометну секцию ОШ „Петро Кузмяк“ хтору водзел на рижни турнири, а тиж их и организовал.

Славко Надь за собу зохабел супругу Соню и дзивки Клаудию и ей фамелию, Настасю и Мартину. Поховани є 23. фебруара 2023. року на теметове у Руским Керестуре.

Олена Папуга и Мария Афич

Подзекованє Славкови

Вельке подзекованє Славкови Надь (Надьордьовому, оцєц Михал, мац Єлка, по походзеню зоз Петровцох) за його витирвалу воспитно-образовну роботу зоз рускима дзецима, окреме 90-роках кед у наших сримских местох Шидзе, Бачинцох, Беркасове и Бикичу обновене учене руского языка. Славко праве теди закончел Учительску школу у Зомборе и кед зме го зоз Дружтва за руски язык, литературу и культуру замодлели чи би пошол учиц дзеци, розуми ше у розгварки на хтореї були присутни и його родичи, його оцєц Михал нас потримал и гварел: „Славко закончел за учителя, ту му авто, кед сце най идзе и най учи сримски дзеци!“.

Так и було, директоре обидвох школах и Никола Кнежевич, зоз ОШ „Сримски фронт“ и Вукадин Божович, зоз ОШ „Бранко Радичевич“ у Шидзе го дзєчне прияли и старали ше же би ше му за учене школярох було обезпечене надолженє, а за путованє на авту гориво на релациї: Руски Керестур – Шид, Бачинци, Бикич, Беркасов и назад. Ми ше зоз Дружтва старали о учебнїкох и шицким другим же бизме и йому и школяром помогли у ученю.

Старал ше Славко и о ученю руского языка, а потримовал и отримованє стретнуцох Руских школах у наших штредкох. Бул зоз школярами и директором Кнежевичом на 5. стретнуцу у Новим Ораховє 1998. року. И познейше приходзел, 2004. року бул зоз директором керестурскеї школи Янком Хомом и проф. Владимиром Бєсерминьом на ювильєним 10. стретнуцу у ОШ у Бачинцох. Помагал и потримовал учене руского языка хторе єден час було организовање у ОШ у Крущичу, дзе 2013. року отриманє и 19. стретнуце Руских школах.

Кед 2000. року отримованє перше Рєпубличнє змаганє з руского языка у Руским Керестуре, вжал учасц зоз школярами VIII класи зоз Бачинцох: Владиславом Папуга, Ярославом Папуга и Златком Емедї, хтори завжали перши места. Наш Ярослав вше спомина учителя Славка и чува Припознање зоз змаганя.

Кед 29. мая 2021. року означована 20-рочнїца Змаганя у Руским Керестуре Славкови додзелене окремнє Припознање на чєсц тей значней воспитно-образовней роботи зоз рускима школярами о чим зачувани и фотографїї.

Славко бул член Дружтва за руски язык, литературу и культуру од 1996. року, у матичней кнїжкї Дружтва уписани є под числом 649.

Най Славкови Надьови будзе вична слава и подзекованє и най спочива у мире Божим.

Ирина Папуга

VI

ΧΡΟΗΪΚΑ

ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ
Н о в и С а д

АКТИВНОСЦИ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

2022. рок*

Октобер:

- 01.10. – 80 роки од народзена Владимира Кирди (Руски Керестур 1942), писателя, публицисти, Нови Сад
- 03-09.10 – Дзедински тидзень зоз програмами у дзединских заградкох и школах – литературни стретнуца
- 05.10. – Медзинародни Дзень просвити (UNESCO) пошвечени школом, наставніком и виховательком
- 09.10. – 90 роки од народзена писательки Меланії Павлович (Руски Керестур, 9.10.1932 – Нови Сад, 9.11.2002),
- 09.10 – 9.11 – 14. литературне стретнуце Поетски нїтки Меланії Павлович – здогадованя, литературни програми
- 15.10. – активносци Мемориялног одбору проф. Гавриїла Г. Надя – литературни стретнуца и конкурси
- 22.10. – 100 роки од народзена Гелени Сивч (Руски Керестур, 22.10.1922 – Нови Сад, 4.11.2016), подобового уметніка
- 24.10. – у рамикох Организацийног одбору 18. подобовой колонії Стретнуце у Боднарова 2022. закончени каталог
- 26.10. – у Школи у Бачинцох отримане стретнуце на початку 2022/2023. шк. рока: придати подзекованя, кнїжки итд.
- 28.10. – 100 роки од народзена о. Михаїла Макая (Руски Керестур, 28.10.1922 – 6.01.2000), пароха керестурского
- 29.10. – „Бугарияда у Войводини“ – програма Дружтва за болгарски язик, литературу и културу, члена КОО Нови Сад

Новембер:

- 04.11. – закончени прелом Зборніка роботох „Studia Ruthenica“ 28 и дати на друковане до Друкарні FB Print, Н. Сад
- 05.11. – 7. „Препрекова ешень“ – програма ХКУПД „Станислав Препрек“, Нови Сад, члена КОО у КЦ Нови Сад
- 10.11. – 120 роки предшколског вихованя у Руским Керестуре (1902-2012), Актив виховательскох руского язика
- 13.11. – виберанки за национални совити, та и за Национални совет рускей националней меншини Сербії (5 лістини)
- 16.11. – Медзинародни Дзень толеранції (UNESCO) – литературни сходи на тему толеранції
- 25.11. – 9 схадка Управног одбору Дружтва зоз Програму Дружтва за 2023. рок и Програму 32. Дньох М. М. Кочиша
- 27.11. – 90 роки од народзена Ани Ждиняк Кнежевич (Шид, 27.11.1932 – Сримска Митровица, 23.09.2000), учительки

Децембер:

- 01.12. – 32. манифестация Дні Миколи М. Кочиша школски програми, нови виданя и публикации Дружтва

- 03.12. – промоція книжки писньох Соні Папуга „Думки ми леца Мисли ми лете“ зоз виставу енкаустикох у КЦ у Бегечу
- 04.12. – 52 роки Дружтва за руски язык, литературу и культуру (Нови Сад, 04.12.1970–2023)
- 06.12. – придаване прикладнікох книжки пок. мср. Сенки Бенчик „Лексични паралелизми“ Месней заедніци у Новим Орахове
- 07.12. – литературне стретнуце пошвечене творчосци Миколи М. Кочиша у VIIІа класи ОШШ „Петро Кузмяк“ у Р. Керестуре
- 08.12. – придаване прикладнікох книжки Русинска гимназија/Руска гимназия у Гимназиї „Жарко Зренянин“ у Вербаше
- 14.12. – Национальному совиту Руснацох послати звит зоз фин. прилогами за програму 32. Дньох М. М. Кочиша 2022. року
- 15.12. – Скупштина Дружтва виберанкова зоз активносцами (2020–2022), фин. звитом (2020–2021) и програму за 2023. рок
- 21.12. – Национальному совиту Руснацох послати звит зоз фин. прилогами за порядну діялносц по Конкурсу за 2022. рок
- *Препатрунок активносцох од януара по септембер 2022. року обявени у „*Studia Ruthenica*“ 28, 2022

2023. рок

Януар:

- 06.01. – вистава зоз 18. подобовой и 21. дзецинскей колонії „Стретнуце у Боднарова“ у Господінцох (з каталогом)
- 17.01. – 272 роки од подписованя Контракту о насельованю Руснацох до Руского Керестура (17. 01. 1751)
- 16-та шветочносц з нагоди означованя Национального швета Руснацох зоз програму у Коцуре и руских местох
- 22.01. – 110 роки од народзенья Иринаея Тимка (1913–1987), диригента, музичного сотридніка, Нови Сад
- активносци редакції Зборніка роботох *Studia Ruthenica* коло видаваня 29. числа у 2023. року
- 27.01. – конкурси Покраїнского секретарияту за культуру за 2023. рок – конкурс за *Studia Ruthenica* 29, 2023

Фебруар:

- 10.02. – придата вимога до Покраїнского секретарияту за культуру по Конкурсу за *Studia Ruthenica* 29, 2023
- 10.02. – допис руским школом коло 13. медзиокружного и 22. републичного змаганя з руского языка у ОШ у Коцуре
- 15.02. – Стретеніе – литературни стретнуца, школски програми и промоції книжкох и часописох зоз 2022. року
- 15.02. – з нагоди додзеленого Стритенского ордену Гимназиї „Жарко Зренянин“, Вербас послата винчованка
- 15.02. – допис руским школом коло 13. медзиокружного и 22. републичного змаганя з руского языка у ОШ у Коцуре
- 21.02. – Медзинародни Дзень мацеринского языка (UNESCO) и Дзень Координаційного одбору дружтвох за язики
- 21.02. – у Руским Керестуре умар Славко Надь (1966–2023), учитель, член Дружтва за руски язык од 1996. року

22.02. – конкурси Покраїнського секретаріату за нац. мен. за 2023. рок – конкурс за унапредзоване правох нац. меншинох

23.02. – 110 роки од виводзєня першей театралней представи у Коцуре 1913. року

Марец:

01.03. – закончене школских змаганьох з руского языка и язичней культуру на основним образованню (календар МП)

01.03. – придата вимога до Покраїнського секретаріату за нац. мен. по Конкурсу за 100 роки Граматики др Г. Костельника

01.03. – Агенция за привредни регистри АПР прилапела Фин. звит Дружтва за 2022. рок, а 02.03.2023. року го и потвердзела

01.03. – конкурси Покраїнського секретаріату за образоване: компетенції (за медзиокружне змаганє з руского языка) и други

03.03. – 80 роки од народзєня др Евгєний Горняк Барич (1943–1999), професора, лингвисти (Шид, Загреб, Винковци)

07–13.03. – Саям кнїжкох у Новим Садзе зоз промоцию виданьох КОО 11.03. на 11 г. на Штанду нац. меншинох АПВ

15.03. – петнац роки од шмерци писателя Дюри Папгаргая (Руски Керестур, 11.11.1936 – Нови Сад, 15.03.2008)

18.03. – рочнїца народзєня писателя, судїї др Мафтея Виная (Р. Керестур, 18.03.1898 – Суботица, 8.12.1981)

21.03. – Шветови Дзєнь поезиї (UNESCO)

27.03. – Шветови Дзєнь театралней дїялносци – литературни сходи

Април:

01.04. – 13. медзиокружне змаганє з руского языка у Основней школи „Братство єдинство“ у Коцуре (Календар МП) участвовали: 29 школяре зоз порядней и 22 зоз виборней настави (51), 1, 2 и 3 место завжали 35, 15 иду на Републичне

07.04. – на розписани конкурси Национального совиту Руснацох за 2023. рок послата вимога за порядну дїялносц и два вимоги за програмну дїялносц: за 33. Днї Миколи М. Кочиша и за 19. подобову и 22. дзєцинску колонию у Господїнцох

10–11.04. – активносци школярох Литературней секциї „Штефан Чакан” и Секциї Дружтва у Новим Ораховє и Бачкей Тополї

16.04. – дзєнь шмерци Миколи М. Кочиша (Дюрдьов, 1.12.1928 – Нови Сад, 16.04.1973), лингвисти, писателя и педагога

17.04. – 90 роки од народзєня проф. Гавриїла Г. Надя (Стари Вербас, 17.04.1913 – Коцур, 15.10.1983), лингвист и и педагога

23.04. – Шветови Дзєнь кнїжки и авторских правох (UNESCO) информації на интернету и дружтвених мрежах

24.04. – 220 роки од народзєня Александра Духновича (1803–1865), народного творителя и будителя.

25.04. – дзєнь народзєня Надї Волчко (Беркасов, 1943 – Беогард, 1983), подобови педагог, таписеристкиня

Май:

12.05. – Национални совет Руснацох уплацел Дружтву по Конкурсу 30.000,00 дин. за порядну дїялносц у 2023. року

13.05. – рочнїца Руснацох у Новим Ораховє (1946–2023) зоз програму КУД „Петро Кузмяк” зоз Нового Орахова

13.05. – у Новим Саду умар Михал Рамач (1951–2023), писатель (член Дружтва од 1976. року у мат. кнѣ уп. под ч. 210)

- 15.05. – 260 роки од видавања документа о насельованю Руснацох до Коцура 1763. року у Зомборе
- 17.05. – у Министерстве просвити, Београд подписани контракти коло Републичного змаганя – и за руски язык у 2023. року
- 18.05. – виписоване дипломох зоз Медзнокружного змаганя з руского языка и язичней култури зоз Олю Яковлев у Н. Саду
- 22.05. – 17. Дні македонской култури у організації Здруженя „Кирил и Методий“ у КЦ Нови Сад – член КОО
- 23.05. – Национални совет Руснацох уплацел Дружтву по Конкурсу за 2023. рок: 30.000,00 дин. за 33. Дні М. М. Кочиша и 20.000,00 дин за 18. Подобову колонию „Стретнуце у Боднарова“ у Господінцох
- 24.05. – 24. май Дзень славяской писменосци – Дзень святых Кирила и Методия – дзень писменосци и култури
- 25.05. – 270 роки школи – Дзень Основней и штредней школи зоз домом школярох „Петро Кузмяк“ у Руским Керестуре

- 27.05. – 22. републичне змагане з руского языка и язичней култури у ОШ „Братство єдинство“ у Коцуре (Календар МП)
- 31.05. – рочніца шмерци Славки Сабадош (Р. Керестур, 13.06.1967 – Нови Сад, 31.05.2004), проф. руского языка

Юний:

- 01.06. – у Шидзе умар Радивой Лазич, новинар, публициста член Дружтва од 2008. року (у мат. кнїжки уписани под числом 980)
- 02.06. – виписоване дипломох 22 школярох зоз Републичного змаганя хторе отримане 27.05.2023. року у ОШ у Коцуре
- 05.06. – подписоване контрактох у Националним совету: за порядну діялносц, 33. Дні М. М. Кочиша и 19. Боднарову колонию
- 07.06. – до Министерства просвити у Београду однешени фин. звит зоз Републичного змаганя и 22 дипломи школярох на подпис
- 09.06. – у Сримскей Митровици умар мр Живко Попов, виглядовач прешлосци Сримскей Митровици. Дал потримовку видаваню кнїжки Руснаци у Сримскей Митровици 2004. року и написал красну рецензию (у мат. кнїжки уписани под числом 878)
- 10.06. – Фестивал дзецинскей творчосци „Веселинка“ у РКЦ, Нови Сад – програма школских дзедох зоз руских штредкох
- 12.06. – у Секретариату за образоване АПВ подписани контракт по Конкурсу за 2023. рок за факултативне штредне (30.000,00)

- 16.06. – додзельоване припознаных зоз меном Янко Олеяр и Славка Сабадош у рамикох Секції Дружтва у Руски Керестуре
- 28.06. – у Управи за трезор обновени/потвердзени индикатор ж. р. Дружтва хтори бул отворени ише 8.06.2016. року
- 30.06. – Министетство просвити уплацело 110.000,00 дин. за организацию Републичного змаганя з руского языка и язичней култури
- 30.06. – 1. схадзка Управного одбору Дружтва у РКЦ, Нови Сад зоз фин. звитом у 2022. и препатрунком активносцох у 2023. року
- 30.06-01.07. – отримани 62. Фестивал културу „Червена ружа“ и 55. „Червене пупче“ у Руски Керестур

Юлий:

- 05.07. – реализовани уплати/виплати ношительом тогорочного Републичного змаганя з руского языка и язичней култури
- 06.07. – у Управи за трезор отворени нови ж. р. индикатор Дружтва за програму означованя 100 рокох Граматики др Г. Костельника
- 12.07. – подписоване контракту у Општини Жабель за 19. подобову и 22. дзецинску колонию Стретнуце у Боднарова у Господінцох
- 12.07. – одбрана мастер роботи Наташи Перкович: „Розвой деклинації меновнікох у руским языку“ на Филозофским факултету, Н. Сад)
- 24.07. – як и скорейших рокох до Семинару за славистику Филозофского факултету у Новим Саду придати вецей виданя Дружтва (10)

Август:

- 02.08. – Секретарият за образование АПВ по Конкурсу за 2023. рок уплацел 30.000,00 дин. за факултативне штредне (30.000,00)
- 17–19.08 – 17. Шветови конгрес Русиных/Руснацох/Лемкох у Новим Садзе, Коцуре и Руским Керестуре
- 18.08. – участвоване на Медзинародней науково-фаховей конференції Шветова русинистика у рамикох Конгресу РРЛ
- 18.08. – у Канади умар Владислав Надьмитьо (Р. Керестур, 30.5.1947 – Киченер, 18.8.2023), новинар и музичар – член Дружтва од 1976.
- 23.08. – Општина Жабель уплацела за 19. подобову и 22. дзецинску колонию Стретнуце у Боднарова 2023. року у Господінцох

Септембер:

- 08.09. – медзинародни Дзень писменосци (UNESCO) – школски роботні, схадзки, совитованя
- 09.09. – активносци „Просвити“ у Бачинцох у рамикох календара рочніцох Секції Дружтва у Бачинцох и литературних
- 10.09. – секцийох Микола М. Кочиш и Бошко Урошевич у Бачинцох и Михал Ковач у Бикичу преложиц за 33. Дні М. М. Кочиша
- 21.09. – 100 роки од народзенья Марії Ракич, нар. Копчански (1923–2009), скорейшей учительки ОШ у Бачинцох, Бачинци
- 26.09. – Дзень европских языкох – роботні, схадзки, совитованя, промоції виданьох итд.
- Округли стол пошвечени означованю 100 рокох Граматики др Гавриїла Костельника у Новим Садзе
- схадзки Активу наставнікох и вихователкох руского языка Дружтва коло школских питаньох отримац спрам поради
- 19. подобова колония и 22. дзецинска „Стретнуце у Боднарова“ у Господінцох

РЕЗИМЕ

2023. рок прешли у цеку означованя 100 рокох Граматики др Гавриїла Костельника и 60 рокох „Крочайох” Миколи М. Кочиша. Витворени плановани програмни активносцох (препагрунок состоїна часц звиту): отримане 13. медзюокружне (1.04.2023) и 22. републичне змагане (27.05.2023) з руского языка и язичней култури у Основней школи „Братство единство“ у Коцуре (Календар МП), а не отримане 26. стретнуце руских школох у Вуковаре и Петровцох у Републики Грватскей (исте преложене за наступни час).

Видавательна діялносц: видате 28. число „Studia Ruthenici“ у хторим обявени прилоги о 50 рокох од виходзена Терминологийного словніка Миколи М. Кочиша (1972), рецензії кніжкох Янка Барни „Так приповедали нашо дідове“ и Блаженки Хома Цветкович „Язични аларм“. Обявена Хроніка о Дальским риту (1919–1941) Мирона Жироша Живот без надїе и други прикази. Кніжка Янка Барни „Так приповедали нашо дідове“ представена у Коцуре, а о двоязичней кніжки Русинска гимназија/Руска гимназија Ирини Папуга було слова у Руским Керестуре, Вербаше, Новим Орахове и Бачинцох. Лингвистична секция лекторох и прекладательох Дружтва ше ангажовала коло нового Правопису руского языка. Нове, 29. число „Studia Ruthenica“ будзе з найвекшей часци пошвещене означованю 100 рокох Граматики др Гавриїла Костельника (1923).

Отримана 19. подобова и 22. дзєцинска колония Стретнуце у Боднарова у Господінцох зоз виставу зоз 18. подобовой колоний, отриманей 2022. року, а видати и пригодни каталог. Нажаль, остали зме без членох и почитовательох Дружтва: Мирона Канюха и Славка Надя. До Дружтва прияти 6 нови члени. Концом 2022. року отримани 32. Дні Миколи М. Кочиша у Руским Керестуре, Бегечу, Новим Орахове и Вербаше. Програма 33. Дньох Миколи М. Кочиша ше планує у децембру 2023. року и будзе пошвещена 60 роком „Крочайох“ Миколи М. Кочиша и другим значним рочніцом у 2023. року.

Отримани два схадзки Управного одбору и виберанкова Скупштина Дружтва (15.12.2022) у Новим Садзе на хторей избрани председатель, конституовани нови Управни одбор и Редакция „Studia Ruthenica“. Тиж бул и Округли стол о 100 рокох Граматики др Гавриїла Костельника у Новим Садзе.

ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ
Нови Сад

ЗАПИСНІК

зоз схадзки Скупштине Дружтва за руски язик, литературу и культуру виберанковей, хтора отримана 15. децембра 2022. року на 13 годзин у Руским културним центру, Нови Сад.

Схадзку Скупштине отворела Ирина Папуга, привитала присутних и прочитала писане овласцене др Юлиана Рамача, председателя Скупштине хтори пре фамелийни причини не бул у можливосци присуствовац (у прилогу). На схадзки писуствовали: Блаженка Хома Цветкович, Вероника Вуячич, Ирина Гарди Ковачервич, Владимир Папуга, мр Гелена Медеши, Соня Папуга, Владимир Салонски, Мария Канюх Йозанов, Иван Лікар, Ванеса Медеши и Ирина Папуга. Одсуство зоз схадзки оправдали: Олга Радович Лендер, Владимир Н. Манько, Агнета Буила Маслар, др Михайло Лікар и Любица Голик.

ДНЬОВИ ШОР:

I часц: Скупштина Дружтва

1. Выбор роботного председательства.
2. Выбор роботних целох Скупштине:
 - верификаційней комисії,
 - записнічара и оверйовачох записніку;
3. Записніки зоз 1. и 2. схадзки Скупштине и 9. схадзки Управного одбору:
4. Конституоване Скупштине Дружтва:
 - выбор председателя Скупштине
 - Управного одбору,
 - секретара и заменіка секретара
5. Активносци медзи схадзками за 2020–2022. рок
6. Прегляд приходох и розходох
 - финансійни звити за 2020 и 2021. рок
7. Програма роботи Дружтва за 2023. рок
8. Рижне

II часц: слово о виданьох Дружтва 2020–2022. рок

Поволанка за схадзку була членом Скупштине послата 9.12.2022. року по мейлу (хтори маю интернет), а шицки материли присутним у целосци подзелени на схадзки. До Дружтва прияли Иван Лікар зоз Миклошевцох.

I часц

Точка 1.

Выбор роботного председательства

– до роботного председательства предложени: Блаженка Хома Цветкович и Вероника Вуячич

Точка 2.

Выбор роботних целох Скупштине:

– до верификаційней и виборней комисії предложени: Владимир Салонски и Ирина Папуга

– за записнічара предложена: Ванеса Медеши и – за оверйовачох записніку: Ирина Гарди Ковачевич и Владимир Папуга.

Схадзку далей водзела Блаженка Хома Цветкович

Точка 3.

Члени Скупщини розпатрели и прилапели записніки зоз 1. схадзки Скупщини, отриманей 14.12.2018. и 2. хтора була 6.12.2019. року, зоз надпомнуцом же пре епидемию корона вирусу 2020. и 2021. року не отримовани рочни схадзки Скупщини. Информативно приложени и записнік зоз 9. схадзки Управного одбору, отриманей 25.11.2022. року на хторей прилапена Одлика о составе Скупщини (состойна часц записніку) за наступни штири роки (2022–2026) як то и предвидзене зоз членом 7. и 15. Статута Дружтва.

Точка 4.

Конституоване Скупщини Дружтва (2022–2026): вибор председателя Скупщини, Управного одбору, Надпатраючого одбору и секретара и заменіка секретара. О предкладаню информовала Блаженка Хома Цветкович и надпомла же на 9. схадзки схадзки Управного одбору, хтора отримана 25.11.2022. року предложене же би ше Скупщина и работни цела конституовали у тим составе:

др Юлиан Рамач, председатель Скупщини

Управи одбор: Блаженка Хома Цветкович, председатель и члени

Ванеса Медеши / Агнета Буила Маслар / Мирослава Даждиу

Соня Папуга / Владимир Папуга / Александра Колбас

Владимир Салонски / Оля Яковлев / Даниела Ловас

мр Гелена Медеши / др Михайло Лікар / Ана-Мария Рац

Надпатраюци одбор: Мария Канюх Йозанов, председатель и члени

Любица Голик и Ирина Гарди Ковачевич

Секретаре-заступніки Дружтва: Ирина Папуга и Вероника Вуячич

Редакция *Studia Ruthenici*: др Юлиан Рамач, главни редактор и члени др Александер Д. Дуличенко, др Оксана Тимко Дітко, др Михайло Лікар, Блаженка Хома Цветкович и др Михайло Фейса.

Предкладане єдногласно прилапене. У мено вибраних подзековала Блажена Хома Цветкович.

Точка 5.

Розпатрени звити о роботи Дружтва за 2020, 2021 и 2022. рок (состойна часц записніку). У розгварки члени Скупщини надпомли же работа Дружтва була досц обяжна и же ше одвивала спрам предвидзених програмних активносцох и финансійних можлівосцох.

Точка 6.

Розпатрени и прилапени прегляд приходох и розходох – финансійни звити за 2020. и 2021. рок (состойна часц архиви Дружтва).

Точка 7.

Програма Дружтва зоз календаром рочніцох, мешачним планом активносцох и планом финансійних средствох за реализацию у 2023. року прилапена. У работи будзе дати акцент на означованю 100-рочніци Граматики др Гавріла Костельника (1923), 110 роком першей театралней представи у Коцуре (1913), 270 роком рускей школи у Руским Керестуре (1753), 220 роком насельованя Руснацох до Шиду (1803) итд. У рамикох видавательней діялносци плановац виходзене *Studia Ruthenici* 29, а о виходзеню других насловох будзе посцигнута порада у наступним чаше.

Точка 8.

Рижне: не було питаня

II часц

Було слова о виданьох Дружтва 2020-2022. року:

Зборнік роботох *Studia Ruthenica* 26, 27 и 28

Соня Папуа, *Думки ми лєца / Мисли ми лете*, 2020

Блажена Хома Цветкович, *Язични аларм*, 2021

Ирина Папуга, *Русинска гиманзија / Руска гимназия*, 2022

Прикладніки виданьох подзелени присутним членом Скупштини.

Схадзка закончена на 14:30 годзин.

Председатель Управного одбору: Блажена Хома Цветкович

Записнічар: Ванеса Медеші

Оверйоваче записніку: Ирина Гарди Ковачевич и Владимир Папуга

Схадзка виберанковей Скупштини Дружтва за руски язык, литературу и культуру, хтора отримана 15. децембра 2022. року

НОВИ ЧЛЕНИ ДРУЖТВА (2022)

Порядни члени:

1027. Наташа Еделински Миколка, Беркасов, 2023

Почесни члени:

131. др Романца Йованович, Нови Сад, 2023

132. мр Аурора Ротариу Плянянин, Нови Сад, 2023

Помагајући члени:

121. Живана Живанович, Нови Сад, 2023

122. Таня Арва Планчак, Руски Керестур, 2023

123. Снежанка Сабо Йолич, Руски Керестур, 2023

В с д н о	1282
Порядни члени	1027
Почесни.....	132
Помагајући.....	123

Видаванс „Studia Ruthenica“ 29 за 2023. рок помогли:

1. Любица Малацко, Нови Сад
2. Марија Злата Надь, Руски Керестур
3. Др Јулијан Рамач, Коцур
4. Др Михайло Лікар, Нови Сад
5. Мр Гелена Медеши, Руменка
6. Ирина Папуга, Нови Сад
7. Агнета Буила Маслар, Нови Сад
8. Марија Канюх Йозанов, Нови Сад
9. Владимир Папуга, Нови Сад
10. Татјана Тагасович Винај, Суботица
11. Сузана Мамужич, Суботица
12. Вероника Вуячич, Нови Сад
13. Блаженка Хома Цветкович, Нови Сад
14. Олгица Лендер Радович, Нови Београд
15. Любица Голик, Нови Сад
16. Олена Папуга, Нови Сад/Руски Керестур
22. Гелена Фейди Крклош, Господінци
23. Владимир Салонски, Господінци
24. Ана Винај, Руски Керестур
25. Ирина Олеяр, Руски Крстур
26. Люпка Малацко, Руски Керестур
27. Марија Чакан, Руски Керестур

**ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ
НОВИ САД
(1970–2023)**

Зборнік роботох
STUDIA RUTHENICA

29

(42)

Редакція:

Др Юлиан Рамач, главни редактор

Др Александер Д. Дуличенко

Др Михайло Лікар

Др Оксана Тимко Дітко

Блажсена Хома Цветкович

Др Михайло Фейса

За видавателя:

Ирина Папуга

Лектор:

Мр Гелена Медсши

Преклад на англійски язык:

Мр Славомир Олеяр

София Николаевич

Преламованє и технічне ушоренє:

Вероника Вуячич

Друкарня:

FB Print, Нови Сад

НОВИ САД

2023

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ
 53 ГОДИНА РАДА ДРУШТВА 53 РОКИ РОБОТИ ДРУЖТВА
 (1970–2023)

Издавање Зборника радова
STUDIA RUTHENICA 29 (42)

помогли:

Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање
 и односе са верским заједницама
 Покрајински секретаријат за образовање, прописе, управу
 и националне мањине-националне заједнице
 Национални савет русинске националне мањине Републике Србије

Напомена:

Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове органа који је
 доделио средства за суфинансирање

CIP – Каталогизација у публикацији
 Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.161.2(497.11)+811.161.2

STUDIA Ruthenica : зборник радова = Studia Ruthenica :
 зборник радова / за редакцију Јулијан Рамач, за издавача Ирина Папуга.
 - 1988/89 - . - Нови Сад : Друштво за руски јазик, литературу и културу,
 1989 - . - 23 cm
 Годишње.

ISSN 0354-8058

063 523 979

Зборник радова “Studia Ruthenica“ 28 (41), Издавач: Друштво за руски јазик,
 литературу и културу, 21101 Нови Сад, Ђирпанова 27, пф. 55, Тираж: 250
 Објег: 9,75 друкарски табаки, Друкарња „FB Print“ Нови Сад, 2023
 064 19 75 281 * papugai@mts.rs * 021 453 365, ramacyu@gmail.com * 021 727 342

ISSN 0354-8058